

Barnevern i Norge 1990–2010

En longitudinell studie

ELISABETH BACKE-HANSEN, CHRISTIAN MADSEN,
LARS B. KRISTOFERSEN & BJØRN HVINDEN
(RED.)

RAPPORT
NR 9/14

Barnevern i Norge

1990–2010

En longitudinell studie

ELISABETH BACKE-HANSEN
CHRISTIAN MADSEN
LARS B. KRISTOFERSEN
BJØRN HVINDEN
(RED.)

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 9/2014

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) er fra 1. januar 2014 et forskningsinstitutt ved Senter for velferds- og arbeidslivsforskning (SVA) på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA), Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) 2014

ISBN (trykt utgave) 978-82-7894-512-4

ISBN (elektronisk utgave) 978-82-7894-513-1

ISSN 0808-5013 (trykt)

ISSN 1893-9503 (online)

Illustrasjonsfoto: © colourbox.no
Illustrasjon: Gustav Vigeland. Motiver i smijernsport © Vigeland museet/Bono 2014
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Nettadresse: www.hioa.no/nova

Forord

Dette er den siste rapporten fra prosjektet «Barnevern i Norge 1990–2010», som har vært finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet siden 2008. Vi har satt stor pris på samarbeidet med direktoratet disse årene, og på den velviljen prosjektet har møtt.

Mange personer har arbeidet sammen om denne rapporten. Foruten redaktørene har Patrick Lie Andersen og Kirsti Valset, begge NOVA, og Sidsel Sverdrup, Diakonhjemmets høgskole, vært viktige bidragsyttere. Og sist, men ikke minst, vil vi rette en stor takk til forsker I Sten-Erik Clausen, som i sin tid hadde ideen til det første «Barnevern i Norge»-prosjektet på midten av 1990-tallet, og som har ledet prosjektet helt til han gikk av med pensjon i 2013.

Over tid har mange deltatt i prosjektets referansegruppe og kommet med viktige kommentarer. Takk til Ivar Frønes (Universitetet i Oslo), Unni Grebstad (SSB), Haktor Helland (Atferdssenteret), Eva Herud (NAV), Anne Jensen (KS), Turid Moseid (Helsedirektoratet), Terje Ogden (Atferds-senteret), Inger Ruden (Bufetat Region Øst), Solveig Selte (BLD), (Atferds-senteret), Bo Vinnerljung (Stockholms Universitet) og våre kollegaer i Bufdir. På slutten kom også Tor Slettebø og Jan Storø til, samt representanter for Landsforeningen for barnevernsbarn og Norsk fosterhjemsforening.

Til slutt vil vi takke Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og NOVAs interne leseansvarlige, Anders Bakken, for gode innspill i slutfasen.

Oslo, mai 2014

Elisabeth Backe-Hansen

Christian Madsen

Lars B. Kristofersen

Bjørn Hvinden

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	
<i>Elisabeth Backe-Hansen, Lars B. Kristofersen og Sten-Erik Clausen</i>	13
1.1 Bakgrunn og overordnede problemstillinger	13
1.2 To viktige utviklingstrekk i barnevernet	14
1.3 En begrepsavklaring	18
1.4 Sammenlikninger med unge voksne uten barnevernserfaring	18
1.5 Innholdet i rapporten	20
1.6 Ansvarlige for hvert enkelt kapittel	21
2 Marginalisering blant ungdom og unge voksne – hva sier forskningen?	
<i>Patrik Lie Andersen</i>	23
2.1 Innledning	23
2.2 Fenomenet marginalisering	23
2.3 Marginalisering som et samfunnsproblem	27
2.4 Marginaliseringsformer og årsaker	29
2.5 Unge voksne med barnevernsbakgrunn	47
3 Data og framgangsmåte	
<i>Sten-Erik Clausen, Christian Madsen, Elisabeth Backe-Hansen og Lars B. Kristofersen</i>	49
3.1 Innledning	49
3.2 Data og variabler	51
3.3 Bruken av foreliggende resultater fra forskning på dette datamaterialet	59
3.4 Forskningsetiske vurderinger	61
4 Overganger til voksenlivet for unge voksne med barnevernserfaring	
<i>Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen, Lars B. Kristofersen og Sidsel Sverdrup</i>	63
4.1 Innledning	63
4.2 Indikatorer på overganger til voksenlivet	64
4.3 Oppfyller flere kriteriene på en god overgang til voksenlivet – gitt nok tid?	65
4.4 Hva bidrar til en positiv overgang til voksenlivet når man har barnevernserfaring?	67
4.5 Sammenfatning og diskusjon	79
5 Barn og unge i fosterhjem og institusjon	
<i>Elisabeth Backe-Hansen og Christian Madsen</i>	81
5.1 Innledning	81
5.2 Antall barn og unge i ulike typer fosterhjem	83
5.3 Varighet av fosterhjemsoppholdene	85
5.4 Plasseringsmønstre for klientkohortene født 1990–1992	90
5.5 Sammenfatning og diskusjon	101

6 Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet	
<i>Christian Madsen og Elisabeth Backe-Hansen</i>	105
6.1 Innledning.....	105
6.2 Hva mener vi med «barn og ungdom med innvandrerbakgrunn»?	106
6.3 Barn og unge i barnevernet i perioden 1993–2010, etter innvandrerbakgrunn.....	107
6.4 Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak etter innvandrerbakgrunn	116
6.5 Tiltak etter innvandringsbakgrunn i perioden 1993–2010.....	119
6.6 Sammenfatning og diskusjon	126
7 Ungdom utsatt for omsorgssvikt – hvordan presterer de på skolen?	
<i>Kirsti Valset</i>	129
7.1 Innledning.....	129
7.2 Tidligere forskning.....	131
7.3 Utvalg og operasjonaliseringer	138
7.4 Resultater.....	140
7.5 Sammenfatning og diskusjon	156
8 Stønader, uførepensjon, dødsfall og dødsårsaker	
<i>Lars B. Kristofersen</i>	161
8.1 Innledning.....	161
8.2 Grunn- og hjelpestønad	162
8.3 Uførepensjon	164
8.4 Dødsfall og enkelte dødsårsaker blant unge voksne	168
8.5 Sammenfatning og diskusjon	174
9 Avsluttende diskusjon og anbefalinger	
<i>Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen og Bjørn Hvinden</i>	179
9.1 Innledning.....	179
9.2 Overganger til voksenlivet	180
9.3 Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet	185
9.4 Avsluttende diskusjon og anbefalinger.....	188
Helt til slutt.....	192
Summary	195
Referanser	197

Tabell- og figuroversikt

Figur 3.1. Antall personer i barnevernsutvalget til og med 2009 fordelt på fødselsår (n=151 133).	52
Tabell 3.1. Fordeling av barn og unge i alderen 0–19 år etter befolkningen totalt og registrerte i barnevernet. Antall totalt og andel per 1000 årlig i perioden 1993–2010.	53
Tabell 3.2. Antall personer i barnevernsutvalget og antall førstegangsregistrerte født 1975 og senere, 1993–2010.	54
Tabell 3.3. Demografiske kjennetegn ved barnevernsutvalgene i 2005, 2009 og 2010.	56
Tabell 4.1 Utvalgte indikatorer på god overgang til voksenlivet for barnevernsutvalget (N=10 088) og sammenlikningsutvalget (N=14 422 i 2005, N=16 868 i 2009). Prosentandel.	66
Tabell 4.2 Personer med minst tre av fire indikatorer etter alder i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	66
Tabell 4.3 Individuer med minst tre av fire indikatorer på gode overganger etter saksgrunnlag i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	67
Tabell 4.4 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter tiltaksgruppe i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	70
Tabell 4.5 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter ettervernsstatus i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	72
Figur 4.1 Fordeling av skårer på indikatorer for gode overganger til voksenlivet for dem som fikk ettervern (n=2 857). Prosentandeler for 2005 og 2009.	73
Figur 4.2 Fordeling av skårer på indikatorer for gode overganger til voksenlivet for dem uten ettervern (n=7 231). Prosentandeler for 2005 og 2009.	74
Tabell 4.6 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter innvandringsbakgrunn (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	74
Tabell 4.7 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter kjønn i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.	75
Tabell 4.8 Utdanningsnivå for menn og kvinner i 2009 som hadde tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003 (n=10 088). Antall og prosent.	76
Figur 4.3 Fordeling av oppnådd utdanning per 2009 etter menn og kvinner som fikk tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003 (N=10 088). Prosentandeler.	76
Tabell 4.9 Sannsynlighet for å oppnå en god overgang til voksenlivet etter ulike bakgrunnsvariabler for dem som fikk tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003. Antall og relativ risiko med 95 prosent konfidensintervall i multivariat regresjonsanalyse.	78
Tabell 5.1 Antall plasseringer i ulike typer fosterhjem. Antall og andeler av plasseringer og andeler barn/unge 1993–2005 og 1993–2009.	84
Tabell 5.2: Fosterhjemsmatrisen. Maksimalt antall klientår x antall fosterhjemsår 1993–2009.	86
Tabell 5.3: Antall og andeler med ulike karrieretyper i fosterhjem/beredskapshjem, etter debut i perioden 1993–2005 og 1993–2009.	87
Tabell 5.4: Fordeling av kort- og langtidsopphold basert på antall år i fosterhjem og antall mulige klientår i perioden 1993–2005 (1) og 1993–2009 (2). Antall og totalprosent.	89
Tabell 5.5: Plassert utenfor hjemmet av klientkohortene født 1990–1992. Antall fram til 2010.	91
Tabell 5.6: Antall barn og unge som noen gang har vært plassert bare i fosterhjem, bare i institusjon eller både i fosterhjem og institusjon (n=6 759). Antall og prosent.	91

Tabell 5.7: Første gangs plassering ut fra alder og kjønn (n=6 759). Prosent.....	92
Tabell 5.8: Type plassering første gang ut fra alder og kjønn (n=6 759). Prosent.	92
Figur 5.1 Andeler med alle typer barnevernstiltak 1990–2010, kohortene født 1990–1992 (n=21 649). Prosent	94
Tabell 5.9: Ulike kombinasjoner av plasseringer i fosterhjem og institusjon (total N=6 759). Antall.	96
Tabell 5.10: Flytteepisoder for barn og unge med plasseringer i bare fosterhjem eller bare institusjon (total N=4 567). Antall.....	99
Tabell 5.11: Flytteepisoder ved plassering i kombinasjoner av fosterhjem og institusjon (total N=2 192 individer). Antall og prosent.	99
Tabell 6.1. Fordeling av barn og unge i alderen 0-19 år i befolkningen etter de fire analysegruppene. Antall i befolkningen og antall registrerte i barnevernet årlig i perioden 1993–2010.	109
Figur 6.1. Andel per 1 000 av barn og unge i alderen 0-19 år i barnevernet. Årlig etter barn og unge totalt og etter de fire analysegruppene i perioden 1993 og 2010.....	110
Tabell 6.2. Endring i antall barn og unge i alderen 0–19 år mellom 1993 og 2010 etter innvandrerbakgrunn. Prosent.	111
Tabell 6.3. Barn med innvandrerbakgrunn etter landbakgrunn. Antall og prosent etter periode for førstegangsregistrering i barnevernet.....	112
Figur 6.2. Førstegangsregistrerte barn og ungdom i barnevernet etter de fire analysegruppene. Prosentandel etter periode.....	113
Tabell 6.4. Barnevernsbarn i alderen 0–19 år etter kjønn og de fire analysegruppene. Antall og prosent i perioden 1993–2010.	114
Tabell 6.5. Alder ved førstegangsregistrering i barnevernet etter de fire analysegruppene. Prosentandel etter periode.....	114
Tabell 6.6. Gjennomsnittlig antall år i barnevernet etter de fire analysegruppene og alder ved førstegangsregistrering i barnevernet i perioden 1993–2010.....	115
Tabell 6.7. Søskenforhold for barn og unge i alderen 0–19 år som er registrert i barnevernet. Prosentandel totalt i perioden 1993–2010 etter de fire analysegruppene.	116
Tabell 6.8. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0–19 år. Prosentandel etter de fire analysegruppene i 1993.	117
Tabell 6.9. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0–19 år. Prosentandel etter de fire analysegruppene i 2001.	118
Tabell 6.10. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0-19 år. Antall etter de fire analysegruppene i 2009.....	119
Figur 6.3: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009.	120
Figur 6.4: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for norskfødte barn med norskfødte foreldre. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009.	121
Figur 6.5: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for barn med innvandrerbakgrunn. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009... 122	122
Figur 6.6: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for norskfødte barn med innvandrereforeldre. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009	123
Figur 6.7: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for barn med en norsk og en innvandrereforelder. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt 2001–2009	124

Tabell 6.11. Tiltakskategorier for barn og unge i alderen 0–19 år etter tiltaksintensitet. Prosentandeler etter de fire analysegruppene i 2010.....	125
Tabell 7.1 Standpunkt karakter presentert som gjennomsnittlig standpunkt karakter og prosentvis fordeling på karakterskalaen etter kjønn og utvalg. Prosent.	140
Figur 7.1 Fordeling av standpunkt karakterene etter kjønn og utvalg.	141
Tabell 7.2 Prosentvis fordeling av saksgrunnlag og tiltak etter kjønn i barnevernsutvalget. Prosent	142
Figur 7.2 Standpunkt karakterer 10. klasse i gruppen utsatt for omsorgssvikt, etter saksgrunnlag og kjønn.	143
Figur 7.3 Standpunkt karakterer 10. klasse i gruppen utsatt for omsorgssvikt, etter tiltakstype og kjønn.	144
Tabell 7.3 Foreldres utdanningsnivå i barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget.	146
Figur 7.4 Standpunkt karakterer 10. klasse etter kjønn, utvalg og foreldres utdanningsnivå.....	147
Figur 7.5 Standpunkt karakterer etter kjønn, utvalg og hvorvidt foreldre er skilt eller separert.	148
Tabell 7.4 Lineær regresjonsanalyse: Gjennomsnittlig standpunkt karakter etter kjønn og utvalg, før og etter kontroll for foreldres utdanningsnivå.....	149
Tabell 7.5 Lineære regresjon: Estimering av standpunkt karakterer etter foreldres utdanning og skilsmisse, saksgrunnlag og tiltak, bivariate og multivariate sammenhenger.....	151
Figur 7.6 Estimert gjennomsnittlig differanse mellom standpunkt karakter for gruppen utsatt for manglende omsorgsevne og sammenligningsutvalg, etter kjønn og tiltak.	155
Tabell 8.1 Mottak av grunn- og hjelpestønad 1997–2008. Barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget. Prosentandel etter kjønn* og totalt antall.....	163
Tabell 8.2 Antall og andel menn og kvinner i alderen 18–41 år (per 2009) med uførepensjon i perioden fram til og med 2009. Barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget. Absolutte tall og prosent.	166
Tabell 8.3. Andel menn og kvinner i aldersgruppene 18–24 og 25–41 år (2009) med uførepensjon i perioden fram til og med 2009. Begge utvalg. Absolutte tall og prosent.	167
Tabell 8.4. Andel unge voksne 18–34 år med uførepensjon i perioden 1993–2010 etter status for barneverntiltak. Prosentdel etter aldersgruppe og plassering utenfor hjemmet i perioden.....	168
Figur 8.1. Andel døde barn, unge og unge voksne som tidligere har vært i barneverntiltak, etter alder ved død N=1 797, absolutte tall)	170
Tabell 8.5 Andel døde per 1.000 unge menn og kvinner per 2009 i aldersgruppene født før 1992 i begge utvalgene.....	171
Tabell 8.6. Andeler per 1 000 døde etter saksgrunnlaget i barnevernet ved utgangen av 2009. Utvalg: født før 1988.....	172
Tabell 8.7 Dødsfall etter viktige grupper av dødsårsaker – barneverngruppen og sammenligningsutvalget. Andeler døde per 2009, hovedgrupper av dødsårsaker. Per 1 000 personer i hvert utvalg. Personer født 1991 eller tidligere.	174

Sammendrag

I denne rapporten presenteres nye resultater fra prosjektet «Barnevern i Norge 1990–2010». Prosjektet startet på midten av 1990-tallet, og siden har nye årganger barnevernsbarn blitt lagt til. Per 2010 inneholder utvalget for undersøkelsen knapt 170 000 personer i alderen 0 til 43 år som fikk tiltak av barnevernet i perioden 1990–2010, samt et representativt sammenlikningsutvalg uten barnevernserfaring på knapt 180 000 personer. I analysene som presenteres i denne rapporten, har vi analysert ulike problemstillinger basert på dette datamaterialet.

For samtlige personer har det vært mulig å koble til registeropplysninger på individnivå fra Statistisk sentralbyrå (f.eks. trygdeopplysninger, utdanning og dødsårsaker). I tillegg har det for første gang vært mulig å følge tre kull (kohorter) av barn og unge fra fødsel til 18–20-årsalderen og hvilken kontakt de har hatt med barnevernet. Samlet foreligger derfor et rikt datamateriale om en svært viktig velferdstjeneste.

Høy risiko for marginalisering

Det foreligger mye forskning om unge voksne med barnevernserfaring fra de siste to–tre tiårene. For unge voksne med slik erfaring peker forskningen nokså entydig i retning av høy risiko for marginalisering på mange viktige livsområder. Likeledes er det snakk om forhøyet risiko for psykiske helseproblemer og andre livsproblemer for disse unge voksne. Analyser av hvor mange som hadde fullført minst videregående skole, hadde en gjennomsnittlig årsinntekt lik den øvrige befolkningen, og som innen en avgrenset periode ikke hadde mottatt sosialhjelp eller arbeidsledighetstrygd, viste at en langt større andel av dem uten barnevernserfaring hadde fått dette til. Andelen med uføretrygd var høyere i barnevernsutvalget, likeledes dødeligheten. Men da vi undersøkte utfallet for de samme personene med barnevernserfaring med fire års mellomrom, kom det fram at andelen med gode overganger til voksenlivet i denne gruppen nesten doblet seg. Dette siste funnet er løfterikt.

Det som kjennetegnet dem som oppnådde gode overganger til voksenlivet i barnevernsutvalget var at de i høyere grad var unge kvinner enn menn,

oftere hadde mottatt ettervernstiltak, og oftere hadde vært plassert i fosterhjem. Dessuten gjorde unge voksne med innvandrerbakgrunn det noe bedre enn norskfødte, noe som nok har sammenheng med at flere av de norskfødte mottok tiltak på grunn av egne, store atferdsproblemer og rusproblemer. Det viste seg at det var disse to siste gruppene som strevde mest, ved siden av unge voksne med funksjonsnedsettelse. Dette er viktig, spesielt siden det i forkant skjer en seleksjon til barnevernet med utgangspunkt i mange ulike årsaker og med varierende problembelastning for barnas del. Over tid skjer det ytterligere en seleksjon hvor enkelte barn og unge blir plassert utenfor hjemmet, noe som sannsynligvis vil være tilfellet for rundt 30 prosent av de undersøkte kohortene i kortere eller lengre tid. Ofte omfatter disse plasseringene barn og ungdom med de størst belastningene.

Dessuten har unge voksne med barnevernserfaring som oftest vokst opp i familier der ulike marginaliseringsfaktorer spiller tungt inn. Foreldrene deres har ofte lavere utdanning enn det som er vanlig i dagens samfunn, og har følgelig også større problemer med sin tilknytning til arbeidslivet. Dette øker også sannsynligheten for at de oftere blir avhengig av langvarige ytelser fra det offentlige. Slike problemer forsterkes av forhøyet risiko for ulike helseproblemer og høyere dødelighet. Hvordan barna får det som voksne, vil da samlet sett avhenge av situasjonen *før* de kom i kontakt med barneverntjenesten, hva slags tilværelse de har hatt senere, særlig ved plassering utenfor hjemmet, hvilke ettervernstiltak som ble iverksatt, og sist, men ikke minst, hvordan de selv har forstått og forholdt seg til sin oppvekst.

Mer forskning

Rapporten konkluderer med en rekke forslag om mer forskning, både når det gjelder videre, longitudinelle oppfølginger av barnevernsutvalget som helhet og fordypning i en rekke, viktige undertemaer.

1 Innledning

Elisabeth Backe-Hansen, Lars B. Kristofersen og Sten-Erik Clausen

1.1 Bakgrunn og overordnede problemstillinger

På midten av 1990-tallet ble spørsmålet om å bygge opp en longitudinell database med barnevernsstatistikken som grunnlag, reist for første gang. Hensikten var å lære mer om ulike utfall for barn og unge med barnevernsbakgrunn, hva som kjennetegnet bakgrunnen deres, hva slags tiltakskarrierer som kunne observeres, og om noen tiltakstyper så ut til å forekomme oftere i kombinasjon med hverandre enn andre. Siden den gang har prosjektperioden blitt utvidet flere ganger, til vi i denne rapporten dekker barn, unge og unge voksne som har fått tiltak fra barnevernet i perioden 1990–2010. Etter hvert har også ulike administrative registre blitt koblet til, og i 2005 og 2009 trakk Statistisk sentralbyrå sammenlikningsutvalg som likner barnevernsutvalget på en del viktige bakgrunnsvariabler. Dataene denne rapporten bygger på gir derfor gode muligheter for å utvikle kunnskap om variasjoner og mønstre innad i barnevernsutvalget. Vi kan dessuten observere hvordan personene i barnevernsutvalget mestrer en del viktige overganger til voksenlivet i forhold til sammenlikningsutvalget. En tilsvarende undersøkelse ble gjennomført i 2008 (Clausen og Kristofersen, 2008), og gjør det mulig for oss å undersøke om og i tilfelle hva slags endringer som har skjedd i løpet av de fire årene fra 2005 til 2009.

Rapporten diskuterer følgende overordnede problemstillinger:

1. I hvor stor grad har saksgrunnlag, tiltakstype, det å ha fått ettervern, kjønn og innvandringsbakgrunn, betydning for om unge voksne med barnevernserfaringer fullfører videregående eller høyere utdanning og etablerer seg på arbeidsmarkedet slik at de har en akseptabel inntekt og ikke mottar sosialhjelp eller er arbeidsledige?
2. I hvor stor grad hadde situasjonen til de som var unge voksne i 2005 endret seg fram til 2009 med hensyn på disse forholdene?

3. Hva slags resultater oppnår personene i barnevernsutvalget sammenliknet med de i sammenlikningsutvalget?
4. Andelen med innvandrerbakgrunn i barnevernet har økt siden midten av 1990-tallet. Hva kjennetegner denne delen av barnevernet med hensyn til saksgrunnlag, barnas og ungdommenes alder når tiltak iverksettes, hva slags tiltak som iverksettes, hvor lenge tiltakene opprettholdes og hvordan de mestrer overgangen til voksenlivet?

«Barnevern i Norge» er en studie av registerdata, der ulike administrative registre er koblet sammen i en stor database med utgangspunkt i en unik koblingsnøkkel for det enkelte individ. Oppdaterte datafiler om gamle og nye individer i barnevernet har blitt overført fra Statistisk sentralbyrå og deretter påkoblet tidligere årganger i den databasen som NOVA har hatt ansvaret for. Dette er grunnlaget for våre statistiske analyser. Databasen er svært rikholdig, og danner grunnlaget for analyser av en rekke tilleggsproblemstillinger som presenteres i de aktuelle kapitlene.

En stor fordel med å analysere registerdata er nettopp at de inneholder tilnærmet fullstendige opplysninger om de variablene som er inkludert, og at antallet er så stort at man kan analysere interessante undergrupper uten at resultatenes robusthet påvirkes. Dette har vi utnyttet i rapporten, når vi for eksempel har sett nærmere på barn og unge med innvandringsbakgrunn i barnevernet (kapittel 6), tatt ut bestemte kohorter og sett på deres karrierer i fosterhjem og institusjon (kapittel 5) eller analysert skoleprestasjonene til unge med bestemte saksgrunnlag (kapittel 7).

1.2 To viktige utviklingstrekk i barnevernet

Barnevernet har gjennomgått til dels store endringer i løpet av den tiden våre data dekker, både juridisk, forvaltningsmessig og i praksis. Her vil vi spesielt trekke fram to av disse endringene for å illustrere at barna og ungdommene vi har studert, har mottatt barnevernstiltak under ulike kontekstuelle betingelser. Vi tilstreber imidlertid ikke en fullstendig gjennomgang her. For mer detaljerte analyser, se for eksempel Backe-Hansen et al. (2011) og Kojan (2013).

1.2.1 ET BARNEVERN I KRAFTIG EKSPANSJON

Det skjedde en omfattende endring i barnevernets arbeid i 1993, da den nye lov om barneverntjenester trådte i kraft. Som det framgår av forarbeidene til denne loven, var en viktig hensikt å gjøre barneverntjenester mer tilgjengelige. Dessuten skulle hjelpetiltak vektlegges enda sterkere, uavhengig av at det såkalte forebyggende tiltak var hovedtiltaket også etter den tidligere loven. Slik har også utviklingen vært i de vel 20 årene som har gått. Eksempelvis var knapt 27 000 barn og unge i kontakt med barnevernet i løpet av 1993, hvorav en fjerdedel i omsorgstiltak¹. I løpet av 2003 hadde antallet økt til vel 36 000, hvorav ikke mer enn 19 prosent i omsorgstiltak. Og i løpet av 2012 hadde antallet økt til vel 53 000, eller 40 av 1 000 mellom 0 og 17 år. Andelen med omsorgstiltak var nå 17 prosent². Antallet barn og unge med barnevernstiltak i løpet av året er altså tilnærmet fordoblet i løpet av disse to tiårene, med den største økningen i løpet av det siste tiåret. Samtidig har andelen med omsorgstiltak gått ned med rundt en tredjedel. Ekspansjonen vises også i antall årsverk i barnevernet, som var på knapt 2 300 i 1994, knapt 2 900 i 2003 og nesten 4 400 i 2012.

Personene som inngår i våre analyser, har med andre ord mottatt tiltak fra et barnevern i en periode med kraftig ekspansjon, og med økende vekt på at hjelpetiltak skal være hovedtiltaket. Samtidig har de blitt en del av utviklingen i ulik grad avhengig av hvor gamle de var første gang de ble registrert. De har dessuten blitt en del av utviklingen på litt ulike måter, ettersom det har skjedd en viss utvikling over tid særlig når det gjelder antall og typer hjelpetiltak som er tilgjengelige.

En logisk konsekvens av et mer ekspansivt barnevern er at terskelen for å tilby tiltak har blitt senket, slik at barn og unge i barnevernet og deres familier utgjør en mer heterogen gruppe enn tidligere (Kojan, 2013). Dette vil særlig gjelde det store flertallet som mottar hjelpetiltak i hjemmet. Men den kraftige ekspansjonen kan igjen gi opphav til et spørsmål om det nå er for mange barn og unge i barnevernet, eller om treffsikkerheten har blitt dårligere slik at barnevernet i større grad prioriterer de «enkler» sakene mens de tyngre sakene ikke får tilstrekkelige tiltak.

¹ Kilde: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_c302.pdf.

² Basert på www.ssb.no, statistikkbanken.

1.2.2 MOT ET VELFERDSBARNEVERN?

Ved inngangen til 2000-tallet ble prosjektet «Det nye barnevernet» utviklet som et resultat av vanskene med å forklare og forstå veksten i barnevernet. Spørsmålet som ble reist, var hvem som er brukere av dagens barnevern, og hvilke tjenester og oppfølging de får i lys av bakgrunnen og utfordringene de beskriver for seg selv og sine barn. Prosjektet startet formelt i 2007³. Første fase av prosjektet omfattet intervjuer med mer enn 700 foreldre samt saksbehandlere ved 12 barneverntjenester. Analysene av dette materialet har ført til en konklusjon om at vi er i ferd med å få et såkalt velferdsbarnevern. Med dette menes at det har skjedd en forskyvning av barnevernet fra å handle om omsorgsovertakelser til å støtte opp under barn og unges oppvekstvilkår med ulike former for hjelpetiltak (Marthinsen et al., 2013:30). Forfatterne mener at denne prosessen også kan karakteriseres som et skifte fra fokus på mishandling og omsorgssvikt til det som kan kalles «risikobarnevernet», der balansen også har blitt forskjøvet fra tvang til frivillighet som den dominerende samhandlingsformen (Marthinsen et al., 2013).

Kojan (2013) påpeker på sin side at det er den forebyggende siden ved dagens barnevern som legitimerer bruken av betegnelsen «velferdsbarnevern». Barnevernet er ikke bare en beskyttelse av barndommen, men en støtte for barn med vanskelige levekår. Spørsmålet er imidlertid om det er barnevernets oppgave å ta seg av barn med vanskelige levekår, eller om sosialpolitiske virkemidler bør organiseres slik at disse barna og familiene unngår klientifisering, og vi kan unngå en individualisering av problemer som egentlig er av strukturell art. Dette er en gammel, men like fullt viktig debatt i barnevernet både i Norge og andre land (for eksempel Egelund, 1997), og det kan diskuteres om utviklingen i retning av et velferdsbarnevern nå har gått så langt at det blir for liten kapasitet i barnevernets førstelinje til det som ofte kalles «kjernebarnevernet». Med andre ord kan man muligens se en forskyvning av fokus mot saker som framtrer som mindre kompliserte, og som det er enklere å få til samarbeid om med foreldre og barn.

³ Prosjektet gjennomføres som et samarbeid mellom Regionalt kompetansesenter for barn og unge – Midt-Norge i samarbeid med Høgskolen i Sør-Trøndelag, Nordlandsforskning, Høgskolen i Lillehammer og universitetene i Agder og Stavanger.

I forhold til våre analyser, oppstår ut fra dette et spørsmål om hvor treffsikre barnevernet blir i forhold til tjenestens mandat. Selv om barnevernet stadig forholder seg til marginaliserte familier, kan det tenkes at en del av tilbudene som gis, for eksempel økonomisk bistand og råd og veiledning, like gjerne kunne vært gitt av andre instanser. Hvis barn og unge i disse familiene likevel mottar barnevernstiltak, kan det igjen tenkes at de yngste av de unge voksne i vårt barnevernsutvalg er mindre belastet enn de eldste som gruppe. En avklaring av dette spørsmålet krever imidlertid nærmere analyser.

1.2.3 KONSEKVENSER FOR ANALYSENE I DENNE RAPPORTEN

Når en så sentral velferdstjeneste som barnevernet studeres over en periode på to tiår, må vi selvsagt regne med at det vil ha skjedd endringer som får konsekvenser for måten vi kan forstå og sammenlikne resultatene på. Barnevernets ekspansjon, den mulige dreiningen mot et velferdsbarnevern og derav følgende endringer i grenseflatene mellom barnevernet og andre tjenester, påvirker selvsagt også det som skjer innad i barnevernet. Det samme gjør lovendringer og policyendringer innen barnevernet og tilgrensende tjenester. Her vil vi derfor kort nevne noen endringer som gjør at vi må være noe forbeholdne i fortolkningen og poengteringen av resultatene.

- Tersklene for å iverksette tiltak har sannsynligvis endret seg som resultat av den store økningen i antallet barnevernssaker, hvilket godt kan ha ført til at de som mottar hjelpetiltak, er en mer heterogen gruppe nå enn tidligere. I gruppen som mottar hjelpetiltak, vil vi finne alt fra noen som trenger økonomisk hjelp til en ferie eller en fritidsaktivitet, til familier som mottar mange og omfattende tiltak over år.
- Den antatte dreiningen mot et velferdsbarnevern, som tidfestes til det siste tiåret (Marthinsen og Lichtwark, 2013) forsterker sannsynligvis denne heterogeniteten ved at flere med en mindre belastet bakgrunn mottar hjelpetiltak uten at vi vet akkurat hvor stor andel det er snakk om. Det kan godt tenkes at en viss, så langt ukjent andel mottar barnevernstiltak som like gjerne kunne mottatt tiltak fra andre tjenester.
- Den årlige rapporteringen til Statistisk sentralbyrå, som danner grunnlaget for våre analyser, fylles ut av flere tusen personer. Det er ikke gitt at alle følger SSBs instruksjoner på samme måte, eller fyller skjemaet ut skjønnsmessig på samme måte når SSB ikke gir instruksjoner. Det skjer

også skifter av saksbehandlere fra år til år, som fører til at samme barn og familie kan bli rapportert på ulike måter fordi de rapporteres av en rekke personer. Dessuten kan rapporteringen påvirkes av endringer i fokus for barneverntjenesten.

- De siste årenes store reformer i skole- og velferdssektoren har endret forutsetningene for unges muligheter for videregående utdanning, og for hva slags sikkerhetsnett som er tilgjengelig for unge voksne som faller utenfor skole og arbeidsmarked. Det betyr at de som inngår i våre analyser, som var mellom 26 og 42 år gamle i 2009, har hatt ulike muligheter som har påvirket deres overgang til voksenlivet på ulike måter.

1.3 En begrepsavklaring

De siste ti–femten årene har spørsmålet om måten personer som er i kontakt med ulike tjenester omtales på, vært hyppig debattert. Debatten har pågått parallelt med at retten til og kravet om brukermedvirkning har fått økende slagkraft. Dermed er det heller ikke likegyldig hva slags betegnelse man velger å gi barn, unge og unge voksne som har vært i kontakt med barnevernet. Vi kontaktet derfor Landsforeningen for barnevernsbarn og Forandringsfabrikken for å høre deres oppfatning. De to organisasjonene var samstemte i at både «bruker» og «klient» er lite populære begreper. Landsforeningen mente at «barnevernsbarn» er greit, man skammer seg ikke over å ha vært i kontakt med barnevernet. Forandringsfabrikken foretrakk derimot «barn og unge med barnevernserfaring» heller enn «barnevernsbarn». Vi har følgelig valgt å bruke «barn og unge med barnevernserfaring» eller «personer i barnevernsutvalget», avhengig av hva som passer best.

1.4 Sammenlikninger med unge voksne uten barnevernserfaring

Når unge i barnevernet fyller 18 år, markerer oppnådd myndighetsalder et fundamentalt skifte i deres forhold til offentlige instanser. Tiltak etter dette avhenger med få unntak⁴ av at ungdommen selv samtykker, uansett hva slags

⁴ Unntaket er at et tvangsvedtak i medhold av bvl. § 4-24 som har trådt i kraft før vedkommende fylte 18 år opprettholdes. Det er imidlertid ikke mange slike saker i løpet av et år.

instans det er snakk om. Det er derfor et paradoks at mens overgangsfasen til en selvstendig voksentilværelse ser ut til å strekkes stadig lenger ut i tid for ungdom flest (Furlong & Cartmel, 2007), forventes det at unge som har vært under barnevernets omsorg, skal mestre de ulike fasettene ved denne overgangen langt raskere og mer komprimert i tid enn ungdom flest (Stein, 2004, 2005; Lerch & Stein, 2010).

Ikke overraskende viser samtidig forskning fra de siste to–tre-tiårene med all ønskelig tydelighet at mange unge voksne med barnevernserfaring har problemer på mange livsområder. Forskning fra en rekke land viser at i vestlige land har unge med bakgrunn i offentlig omsorg signifikant større problemer med å oppnå et tilfredsstillende utdanningsnivå, stabile arbeidsforhold og inntekt, egen bolig og stabile relasjoner (f.eks. Courtney & Heuring, 2005; Stein, 2006; Vinnerljung & Sällnes, 2008; Wade & Dixon, 2006). I tillegg er unge voksne med bakgrunn fra offentlig omsorg i klart forhøyet risiko for dårlig fysisk og mental helse, rusmisbruk og kriminalitet (Clausen & Kristofersen, 2008; Dixon, 2008; Stein, 2004; Vinnerljung, Hjern & Lindblad, 2006). Grad og art av problemer i voksenlivet ses gjerne i sammenheng med ungdommenes omsorgssituasjon før de eventuelt ble plassert utenfor hjemmet, grad av stabilitet eller ustabilitet i løpet av tiden utenfor hjemmet og hva slags hjelp de har fått etterpå (Stein og Munro, 2008, Courtney et al., 2012). Følgelig har det også vist seg at ettervernstiltak hjelper, samtidig som alt for få unge voksne får slike tiltak (Hjort & Backe-Hansen, 2008).

Når ungdom i Norge fyller 18 år går derimot flertallet fortsatt i videregående skole, og det vil ta flere år før prosessene med å utdanne seg er ferdig, skaffe arbeid, finne et eget sted å bo og eventuelt danne egen familie, er avsluttet. I mellomtiden vil ungdommenes familie og nettverk i mange tilfeller bistå med alt fra praktisk hjelp og veiledning, råd og hjelp til direkte økonomisk bistand (Hellevik, 2005). Kontrasten til unge voksne med barnevernserfaring kan derfor bli veldig stor.

Når vi i denne rapporten sammenlikner utfall av overganger til voksen alder for unge voksne med barnevernserfaring og et sammenlikningsutvalg, må vi derfor ha i mente at utgangspunktet for de to gruppene er svært forskjellig. Dessuten må vi regne med at førstnevnte får langt mindre praktisk og emosjonell støtte i overgangsfasen enn sammenlikningsutvalget. Følgelig må vi også

regne med at vesentlig flere unge voksne i sammenlikningsutvalget vil få til gode overganger til voksenlivet, mens de unge voksne i barnevernsutvalget i større grad vil lykkes tross alle odds.

1.5 Innholdet i rapporten

I *kapittel 2* gjennomgår vi nyere, primært norsk litteratur om marginaliseringsprosesser blant unge voksne, med spesielt fokus på de som er i risiko for ikke å fullføre videregående skole, ha veldig lav inntekt, være arbeidsledig og motta sosialhjelp eller uføretrygd. I tillegg gjennomgår vi litteratur som fokuserer mer spesifikt på barn, unge og unge voksne i barnevernet.

I *kapittel 3* redegjør vi for datagrunnlaget og tilnæringsmåter til analysene.

I *kapittel 4* presenterer vi resultater om positive overganger til voksenlivet for unge voksne med barnevernserfaring. Vi er opptatt av hva som kjenner dem når det gjelder saksgrunnlag og tiltakstype, om det er forskjeller mellom unge kvinner og unge menn, og unge voksne med og uten innvandringsbakgrunn. Ettersom de samme personenes situasjon analyseres på to ulike tidspunkter, får vi også fram endringer i løpet av fireårsperioden fra 2005 til 2009. Dessuten sammenliknes utfallene for barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget.

Kapittel 5 handler om barn og unge som har vært plassert utenfor hjemmet. Her beskriver vi først fosterhjemskarrierer og om disse har endret seg siden forrige undersøkelse. Deretter analyserer vi nærmere karrierene til kohortene født 1990–1992, fordi disse har vært mulige å følge fra fødsel og helt fram til 18–20-årsalder. Her er vi opptatt av plasseringsmønstre, og om noen slike mønstre virker mer stabile enn andre.

Temaet for *kapittel 6* er barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet. Andelen med innvandrerbakgrunn har økt sterkt de siste par tiårene, og utgjorde mer enn en fjerdedel av barna og ungdommene i barnevernet i 2010. Vi vet fortsatt for lite om dem og om hvordan tiltak for dem bør tilrettelegges og følges opp, og har derfor valgt å presentere en god del deskriptive analyser om ulike undergrupper med innvandrerbakgrunn.

I *kapittel 7* analyseres for første gang skoleprestasjoner på grunnlag av standpunktkarakterer i 10. klasse for unge som har vært utsatt for omsorgssvikt. Deres prestasjoner ses i forhold til et representativt sammenlikningsutvalg. Dessuten undersøkes betydningen av foreldrenes utdanningsnivå, kjønn, landbakgrunn og tiltakstype.

I *kapittel 8* gjennomføres analyser av andelen stønadsmottakere og uføre blant personene i barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. I tillegg sammenliknes dødelighet og noen utvalgte dødsårsaker i de to utvalgene.

I rapportens siste kapittel, *kapittel 9*, oppsummerer vi de viktigste resultatene, diskuterer dem samlet og peker på noen retningslinjer for videre tiltak og forskning.

1.6 Ansvarlige for hvert enkelt kapittel

Et team med forskere har arbeidet sammen om denne rapporten, noe som også viser seg ved at de fleste kapitlene har mer enn en forfatter. I tillegg har vi lest og kommentert hverandres utkast underveis i prosessen.

Følgende er ansvarlige for hvert enkelt kapittel:

Kapittel 1	Elisabeth Backe-Hansen, Lars B. Kristofersen og Sten-Erik Clausen
Kapittel 2	Patrick Lie Andersen
Kapittel 3	Sten-Erik Clausen, Christian Madsen, Elisabeth Backe-Hansen og Lars B. Kristofersen
Kapittel 4	Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen, Lars B. Kristofersen og Sidsel Sverdrup
Kapittel 5	Elisabeth Backe-Hansen og Christian Madsen
Kapittel 6	Christian Madsen og Elisabeth Backe-Hansen
Kapittel 7	Kirsti Valset
Kapittel 8	Lars B. Kristofersen
Kapittel 9	Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen og Bjørn Hvinden

2 Marginalisering blant ungdom og unge voksne – hva sier forskningen?

Patrik Lie Andersen⁵

2.1 Innledning

De unge voksne kvinnene og mennene vi beskriver i denne rapporten, kommer fra grupper i samfunnet som er i risiko for marginalisering av ulike årsaker. I dette kapitlet gjennomgår vi derfor forskningsbasert kunnskap om marginalisering blant unge voksne i Norge mer generelt. Vi skal se på hva marginalisering blant unge voksne er, hva som forårsaker det og hva det fører til.

Vi begynner med en definisjon av fenomenet marginalisering. Deretter beskriver vi nærmere hvilke kostnader som knytter seg til marginalisering, både på individ- og samfunnsnivå. I kapitlets neste del diskuterer vi ulike faktorer som er relatert til marginalisering og som kan utgjøre indikatorer for marginalisering, nemlig betydningen av skoleprestasjoner, tilknytning til arbeidsmarkedet, inntekt, sosialhjelp og uføretrygd. Disse faktorene og indikatorene ses i forhold til kjønn, sosial bakgrunn og innvandringsbakgrunn. Vi trekker også inn noen mer overgripende forklaringer. Ettersom denne rapporten analyserer data om unge voksne med barnevernsbakgrunn, avslutter vi den generelle gjennomgangen med å relatere tenkningen som presenteres, til barn og unge i barnevernet. Studier av skoleprestasjoner og utdanningsnivåer blant barn og unge med barnevernserfaring presenteres i detalj i kapittel 7, der temaet er analyser av skoleprestasjoner i 10. klasse blant ungdom som har vært utsatt for omsorgssvikt.

2.2 Fenomenet marginalisering

Det finnes ikke noe entydig svar på hva marginalisering er, men en vanlig forståelse er at det betegner en «prosess eller bevegelse mot utkanten av et samfunn – mot sosial eksklusjon» (Hyggen & Hammer, 2013:16). Denne

⁵ Elisabeth Backe-Hansen har skrevet den siste delen av kapitlet, som handler spesielt om barn og unge i barnevernet.

forståelsen framhever at marginalisering er et dynamisk fenomen. Er man marginalisert, så trenger man ikke være det for alltid. Andre forstår imidlertid marginalisering mer som en gitt posisjon. Sandnes (2013:3) definerer for eksempel marginalisering som det å være i utkanten, eller å være utenfor en gruppe eller en sammenheng. Ut fra en slik forståelse innebærer marginalisering det å befinne seg i randsonen av hva som er vanlig for majoriteten. Dette innebærer at marginalisering typisk utgjør et mindretallsfenomen.

I litteraturen finner vi flere begreper som er beslektet med marginalisering, som utenforskap, sosial eksklusjon og isolasjon. Hyggen og Hammer (2013) viser til at sosial eksklusjon, eller utenforskap, er mer ekstremt enn marginalisering og innebærer en situasjon der man mer eller mindre permanent er utenfor. For eksempel kan langtids arbeidsløshet betegnes som marginalisering, mens det å få status som varig uføretrygdet innebærer utenforskap eller eksklusjon (Harsløf & Malmberg-Heimonen, 2013). I denne gjennomgangen vil vi i hovedsak diskutere marginalisering, men noen av studiene som er referert til, vil kunne sies å handle vel så mye om utenforskap og sosial eksklusjon.

Fra et sosiologisk perspektiv kan marginalisering forstås som en form for sosial ulikhet. Marginalisering har på mange måter noe å gjøre med å befinne eller bevege seg i diametralt motsatt ende av samfunnets rangstige enn samfunnstoppene. Det er en livssituasjon som gjerne står i kontrast til livet til de privilegerte og velbemidlede. Det å være marginalisert eller helt utenfor forstås gjerne som noe ufordelaktig, uønsket og problematisk. For alle trenger det selvsagt ikke være slik, men for mange knytter marginalisering på ett område seg til andre utfordringer eller problemer på flere områder. Det å ha lav utdanning kan medføre vansker med å finne jobb, som igjen kan innebære en vanskelig økonomisk eller sosial situasjon, som igjen kan prege ens livsutfoldelse og mulighet for å realisere andre ønsker og drømmer.

Marginalisering kan potensielt sett inntreffe på mange områder i livet, for eksempel i utdanningsløpet, i arbeidslivet eller i det sosiale livet. I forskningen er det derfor mange framgangsmåter for å identifisere marginalisering. Her vil vi imidlertid fokusere på fire områder, nemlig utdanning, arbeidsliv, inntekt og mottak av sosialhjelp, som også danner grunnlaget for rapportens empiriske analyser. Marginalisering i utdanning kan innebære at man ikke fullfører det

skoleløpet som majoriteten fullfører. Marginalisering i yrkeslivet kan være vansker med å finne jobb eller å holde på den. Det å ha en trang økonomi, som følge av lav inntekt eller stor gjeldsbyrde, kan også innebære en form for marginalisering. Dette kan begrense ens muligheter til livsutfoldelse, enten det er å gå på konsert med venner, anskaffe leilighet eller bil. Økonomiske vansker kan legge beslag på ens fritid dersom en må jobbe ekstra for å komme ut av utføret. Mottak av sosialhjelp er en indikator på marginalisering siden det betyr at en både er utenfor jobb og utdanning, som for unge er to av de viktigste samfunnsarenaene. Men marginalisering kan også inntreffe på flere områder av ens liv, for eksempel i form av et innskrenket sosialt liv, dårlig helse eller rusproblemer.

Når det gjelder årsaker til marginalisering vil individuelle egenskaper som fysiske og psykiske funksjonshemminger i mange tilfeller bidra til marginalisering. Slike komplikasjoner kan vanskeliggjøre deltakelse på mange samfunnsarenaer. I tillegg kan begrensede funksjonsevner samspille med omgivelsene, noe som til sammen kan øke risikoen for marginalisering. Det å være blind eller døv kan prege andres oppfatninger av hvem en er og hva en kan, noe som igjen vil virke inn på ens livssjanser. Selv om slike faktorer opplagt kan bidra til marginalisering, vil de bli utdypende diskutert her.

I løpet av kapitlet vil vi vektlegge generelle årsaker til og forklaringer på marginalisering på de fire utvalgte områdene. Forklaringene er ikke utelukkende relevante for marginaliseringsutfall, de handler også om fenomener som kan bidra til sosial ulikhet mer generelt. Tyngden i framstillingen vil ligge på tidligere studier av marginalisering i Norge, samt de teoretiske forklaringene som er gitt på dette. Empirisk vil fokuset ligge på studier av marginalisering blant såkalt unge voksne, det vil si aldersgruppen 18 til 35 år. Flesteparten av de longitudinelle analysene senere i rapporten, omhandler nettopp denne aldersgruppa.

2.2.1 GENERELT OM GRUPPEN

Det er mange unge voksne som har en vanskelig hverdag i dagens kriserammede Europa, og det anslås at om lag 14 millioner unge europeere stod utenfor arbeidsmarkedet, utdanning og opplæringstiltak i 2012 (Mascherini, Salvatore, Meierkord, & Jungblut, 2012). Sletten og Hyggen (2013) viser til enkelte grupper som har spesielt store utfordringer når det gjelder å etablere

seg på arbeidsmarkedet, for eksempel unge med lav utdanning eller lav sosial bakgrunn.

Hvis vi ser på arbeidsledighet og marginalisering, er ikke situasjonen like dramatisk i Norge og i de øvrige nordiske landene, som i mange andre europeiske land. Men også her i Norden er det store forskjeller langs flere av indikatorene på marginalisering. Tallmateriale på området (bl.a. gjengitt i Sletten & Hyggen, 2013) viser at Norge skiller seg positivt ut på en del områder, men ikke på alle: Andelen som ikke har fullført videregående skole i løpet av de tidlige tjueårene er for eksempel høy i Norge, på om lag 20 prosent. Denne andelen er langt lavere i Finland og Sverige. Ser man derimot på mottak av sosialhjelp blir bildet et annet. Her er det mindre andeler som mottar slik støtte i Norge og Island, enn hva det er i Danmark, Sverige og Finland. Norge har også den laveste andelen (to prosent) unge som mottar uførepensjon og lignende.

2.2.2 NEET – «NOT IN EDUCATION, EMPLOYMENT OR TRAINING»

En mye brukt betegnelse på unge marginaliserte er NEETs, som refererer til «Not in education, employment or training». Dette betegner altså personer som befinner seg utenfor flere av de viktigste arenaene som aldersgruppen vanligvis utfolder seg på. Betegnelsen er blant annet innført for å muliggjøre internasjonale, statistiske sammenligninger av marginalisering.

En oversikt fra den svenske Socialstyrelsen (Halvorsen, Tägtström, & Hansen, 2012) viser at 11 prosent i aldersgruppen 15–24 år kunne betegnes som NEETs i OECD-landene i 2010. Forfatterne viser til at gruppen har spesielt stor risiko for utenforskap i store deler av sitt voksenliv. Det som gjerne kjennetegner dem er lav eller ikke fullført utdanning, ikke-vestlig landbakgrunn, foreldre med lav utdanning eller få økonomiske ressurser, eller at de har funksjonshemninger eller andre helsemessige problemer (Halvorsen et al., 2012; Sletten & Hyggen, 2013, p.: 6). Andelen NEETs i Sverige og Finland er på om lag ti prosent, mens den i Norge, Danmark og Island ligger på mellom fem og seks prosent.

I neste del av denne gjennomgangen vil vi se nærmere på de ulike indikatorene på marginalisering hver for seg. Dette er fordi mange forklaringer på sosial ulikhet i de ulike utfallene er spesifikke. For eksempel er det dels ulike

teorier som anvendes på utdanningsutfall og arbeidsmarkedsutfall. Vi vil imidlertid forsøke å illustrere hvordan disse fenomenene, eksempelvis utdanning, arbeidsløshet og inntekt, kan tenkes å henge sammen. I tillegg vil vi også ta for oss noen studier med en helhetlig innfallsvinkel til marginalisering som utfall.

2.3 Marginalisering som et samfunnsproblem

I dette avsnittet skal vi kort se på hvorfor marginalisering eller utenforskap ofte forstås som et samfunnsproblem. Hvorfor iverksetter de fleste velferdsstater en rekke tiltak for å motvirke marginalisering? Det korte svaret er at marginalisering ofte medfører negative konsekvenser, både for den enkelte, men også for samfunnet som helhet, både på kort og lang sikt.

2.3.1 KOSTNADER PÅ INDIVIDNIVÅ

Ettersom personer kan marginaliseres på ulikt vis, er det også forskjelligartede kostnader knyttet til dette. Generelt regner vi imidlertid med at marginalisering innebærer utfordringer for den enkelte, spesielt på grunn av potensielt negative konsekvenser for hele livsløpet. Tidligere forskning tilsier nemlig at marginalisering på et område øker risikoen for å bli marginalisert på et annet (Halvorsen et al., 2012:132). En delvis marginalisering kan bre om seg til andre områder og til sist ende i sosial eksklusjon for den det gjelder. For eksempel har flere funnet at det å ikke gjennomføre videregående skole er knyttet til en høyere risiko for å være utenfor arbeidslivet på et senere tidspunkt. I en nordisk studie av Bäckmann m.fl. (2011) fant man at frafall fra videregående utdanning, spesielt dersom det skjedde tidlig i forløpet, økte risikoen for å ende opp med NEET-status, altså å være utenfor arbeid, utdanning eller opplæring. Forfatterne fant også at denne sammenhengen var sterkere i Norge enn i Finland, Sverige og Danmark. I en annen analyse av norske data gjorde Støren (2013:52) et lignende funn, nemlig at lavt kompetansenivå fra videregående skole innvirket på sannsynligheten for å være i kategorien «uten arbeid».

Det er også grunn til å tro at denne sammenhengen har blitt sterkere de senere årene. Hammer og Hyggen (2013) viser til at konsekvensene av manglende fullført videregående utdanning er større i dag enn tidligere. Dette skyldes at befolkningens utdanningsnivå alt i alt har økt og at videregående

opplæring i større grad representerer den viktigste inngangsporten til arbeidslivet. Det er også slik at man ikke har mulighet til videre, høyere utdanning med mindre videregående skole fullføres.

Men marginalisering i utdanningsløpet trenger ikke bare være relatert til utfall innen utdanning eller på arbeidsmarkedet. Det kan også være indirekte relatert til den enkeltes psykiske helse og familiesituasjon. For eksempel konstaterte Paul og Moser (2009) i en stor metaanalyse at det er en sterk sammenheng mellom arbeidsledighet og dårlig psykisk helse. Deres gjennomgang av longitudinelle så vel som eksperimentelle studier, tydet også på at arbeidsledighet har en kausal, negativ effekt. Et annet eksempel på at marginalisering på ett område kan medføre marginalisering på andre områder, er Wiiks (2013) studie av familiedannelse. Hans analyser av norske data viser at flere indikatorer på marginalisering, blant annet lav utdanning og mottak av økonomisk støtte, innebærer en økt sannsynlighet for å ende opp uten partner og barn.

Dette er bare noen eksempler på hva marginalisering kan innebære for den enkelte, og hvordan marginalisering på ett område kan ha negative ringvirkninger.

2.3.2 KOSTNADER PÅ SAMFUNNSNIVÅ

Marginalisering medfører også samfunnsøkonomiske kostnader. Det at individer i arbeidsfør alder ikke kommer i arbeid innebærer offentlige utgifter til stønader eller trygd. I tillegg resulterer det i tap av produktivitet, verdiskaping og skatteinntekter. Dette vil selvsagt være knyttet til varigheten av marginaliseringen. Dess lengre personer er sykemeldte eller er utenfor arbeid, dess større blir produktivitetstapet og dess større blir fellesskapets kostnader.

Men ikke alle kostnader forbundet med marginalisering kan regnes på i kroner og øre. En del av kostnadene vil være vanskelige å tallfeste (Sletten & Hyggen, 2013:14). For eksempel er det lett å forstå at rusmisbruk eller psykiske helseproblemer vil være forbundet med store bekymringer, utfordringer og lidelser både for den enkelte og deres pårørende, ved siden av kostnader som kan forbindes med bruk av helsetjenester, institusjonsbehandling, eventuell strafferettsforfølgelse osv.

I Norge har det i den senere tid vært mye fokus på kostnadene ved frafall i videregående opplæring. Når det gjelder studieforbereidende linjer innen

videregående utdanning, fant statistisk sentralbyrå (SSB) (Bjørkeng & Dzamarija, 2011) at 17 prosent av de som begynte høsten 2004 ikke hadde fullført innen fem år. Det tilsvarende tallet på yrkesfag var 44 prosent. Senter for økonomisk forskning har anslått at en tredjedels reduksjon i denne typen frafall og forsinkelse vil kunne medføre en samfunnsøkonomisk besparelse på seks milliarder for hver kohort (Falch, Strøm, & Johansen, 2009).

At det er så mange negative konsekvenser av marginalisering, gjør det presserende å forstå fenomenet, og hva som forårsaker det. Slik kunnskap er en forutsetning for å iverksette målrettede og effektive tiltak for å redusere omfanget av marginalisering, så vel som skadevirkningene disse prosessene kan medføre.

2.4 Marginaliseringsformer og årsaker

I denne gjennomgangen legger vi hovedvekten på betydningen av levekår og bakgrunnsfaktorer for marginalisering og utenforskap blant unge voksne i alderen 18–35 år. Siden marginalisering og utenforskap kan skje i forhold til en rekke områder av livet, finnes det også mye forskningslitteratur som i prinsippet er relevant for å forstå disse fenomenene. Ofte er det egne fagfelt og tradisjoner som forsker på spesifikke utfall. Rammen for denne presentasjonen er å ta utgangspunkt i nokså generelle utfall, nemlig utdanning, arbeidsliv, inntekt og mottak av sosialstønad. I denne delen av kapitlet vil vi kort diskutere noen hovedtrekk i empiriske funn om disse fire indikatorene. Deretter vil vi komme inn på sentrale teoretiske perspektiver som gir forklaringer på sosial ulikhet på disse områdene. Et viktig siktemål er å knytte disse forklaringene til marginalisering og utenforskap. Men, gitt den omfangsrike litteraturen, vil vi innenfor denne rapportens rammer kun gi et kort overblikk over sentrale teorier og forskning på disse feltene.

2.4.1 FRAFALL OG SKOLEPRESTASJONER

Det å ikke fullføre utdanning, såkalt frafall eller bortvalg av utdanning, sees som nevnt over, ofte i sammenheng med marginalisering blant unge. I Norge har man den senere tid vært spesielt bekymret for frafall fra videregående skoler og de negative konsekvensene det medfører for enkeltindivider og for samfunnet som helhet (Kunnskapsdepartementet, 2011). Sammenlignet med

andre land er det en stor andel av de som påbegynner videregående utdanning som faller fra. En nyere undersøkelse om unges utdanningsnivå viser også en synkende trend i andelene som har fullført siden 1995 (Aanerud, Holmseth, & Johansson, 2013). Tallmaterialet i denne undersøkelsen viser at om lag 70 prosent av de som starter i videregående opplæring fullfører innen fem år. Ti år etter påbegynt videregående gjelder dette 80 prosent. Det er også store forskjeller mellom studieforberevende linjer og yrkesfagslinjer. Om lag 83 prosent av de som startet på studieforberevende fullførte i løpet av fem år. På yrkesfag var det 30 prosent som fullførte med yrkeskompetanse eller fagbrev, mens 25 prosent fullførte med studiekompetanse.

Frafall og lav utdanning kan på den ene siden fortolkes som et uttrykk for marginalisering og en form for utenforskap, ettersom det reflekter en utypisk situasjon i kontrast til majoritetens skolehverdag. Samtidig utgjør frafall og lav utdanning potensielle årsaker til senere former for marginalisering, som arbeidsløshet, lav inntekt eller avhengighet av sosialhjelp (se bl.a. Bäckman et al., 2011).

Tidligere norsk forskning viser at enkelte elevgrupper er spesielt utsatt for frafall; det gjelder gutter, minoritets elever, yrkesfagelever, elever med lav sosial bakgrunn samt elever med spesialundervisningsbehov og funksjonshemming. Det er vanlig å anse *svake skoleprestasjoner* som den viktigste enkeltforklaringen på frafall (Sletten & Hyggen, 2013:17). Dette kommer til uttrykk ved at flere av sammenhengene mellom bakgrunnsegenskaper (som kjønn, lav sosial bakgrunn og innvandringsbakgrunn) og frafall, delvis medieres av svake skoleprestasjoner. I det følgende vil vi derfor ikke avgrense oss til teoretiske perspektiver på frafall i skolen, men også komme inn på forklaringer på forskjeller i skoleprestasjoner etter kjønn, sosial bakgrunn og etnisitet.

Kjønn, skoleprestasjoner og frafall

For de som startet i videregående skole i 2006 var det 74 prosent av jentene og 65 prosent av guttene som fullførte i løpet av fem år (Aanerud et al., 2013). Denne kjønnsforskjellen er mer markant i Norge enn i samtlige av de 20 OECD-landene som man her har sammenlignet de norske resultatene med. Men dersom man sammenligner elever som har like karakterer får man et annet bilde. For eksempel er det ingen kjønnsforskjell mellom de med best

prestasjoner. Mye av ulikheten mellom kjønnene synes derfor å være relatert til at jenter presterer bedre i skolen.

Det er mange forklaringer på kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og frafall i litteraturen. I en NOVA-rapport (Bakken, Borg, Hegna, & Backe-Hansen, 2008) redegjøres det for tre typer forklaringer på forskjeller i skoleprestasjoner. En mulighet er at guttenes jevnt svakere skoleprestasjoner skyldes kognitive særtrekk; enten fordi gutter har en annen type intelligens, at de modnes senere eller at mange gutter har lettere for å utvikle læringsproblemer. Av slike grunner kan de ha et dårligere læringsutbytte i løpet av skolegangen, noe som igjen fører til økt frafallsrisiko.

Alternativt kan gutter tenkes ha lavere læringsmotivasjon enn jenter i mange fag, noe som kan slå ut både i karakternivå og risiko for frafall. For eksempel kan kjønnskonstruksjon blant gutter stå i konflikt med skolens idealer om orden, disiplin og kunnskapsoverføring. Enkelte studier har funnet at dette slår negativt ut for de mest «hardbarka» guttene, som kan ende opp i en opposisjon til skolens idealer og undervisningsformer.

Det kan også være systemiske forklaringer på kjønnsforskjeller i skolen. Flere har pekt på en økende feminisering av skolen. En hypotese her er at overvekten av kvinnelige lærere bidrar til en kjønnset skolekultur som slår uheldig ut for gutter og deres læring. En annen hypotese er at jenters og gutters læring avhenger av lærerens kjønn. Følgelig vil en overvekt av kvinnelige lærere slå best ut for jentene. Andre systemiske forklaringer peker på undervisningsformene, som graden av mindre struktur og mer selvstendighet i skolearbeidet. Det er hevdet at jenter takler slike læreformer bedre enn hva guttene gjør, som på sin side har best utbytte av strukturerte og kollektive undervisningsopplegg. En oppdatering av denne rapporten (Backe-Hansen, Walhovd og Huang, 2014) fant mange av de samme resultatene, men påpekte at feminiseringshypotesen nå ser ut til å tillegges mindre vekt enn tidligere.

Sosial bakgrunn, skoleprestasjoner og frafall

Mye av forskningen på marginalisering har fokusert på elevenes sosiale bakgrunn. Tall fra SSB viser at foreldrenes utdanningsnivå er sterkt relatert til frafall. Blant ungdommer med høyt utdannede foreldre gjennomfører 88 prosent,

mens det kun gjelder 45 prosent av de med grunnskoleutdannede foreldre (Aanerud et al., 2013).

Når det gjelder betydningen av foreldrenes inntekt og endringer over tid, finner Wiborg og Hansen (2009) at andelen som fullførte videregående utdanning generelt økte fram til 1995. Men selv i dette toppåret for fullføring, var det 30 prosents sannsynlighet for å ikke fullføre for de med foreldre midt i inntektsfordelingen. Forskerne mener derfor at frafall i videregående ikke er et like marginalt fenomen som de øvrige utfallene de studerer (arbeidsløshet, mottak av sosialhjelp og tenåringsgraviditet).

Hansen og Wiborg (2010) fant også sterke sammenhenger mellom fars klasseposisjon og det å ikke ha fullført videregående skole i en alder av 20. I perioden 1976 til 2008 har det blitt vanligere å gjennomføre videregående opplæring for alle, uansett klassebakgrunn. Dette er ikke overraskende på grunn av veksten i det norske utdanningssystemet, og innføring av en allmenn rett til videregående utdanning fra 1994. Men til tross for dette har likevel de sosiale forskjellene vært nokså stabile når det gjelder fullføring av videregående skole. På ethvert tidspunkt har det vært vanligst å fullføre blant barn av akademikere, mens det er minst vanlig blant arbeiderbarn. Forskjellen var imidlertid størst i 1976, rundt 60 prosent, mens den sank til om lag 35 prosent midt på 90-tallet. Etter dette har klasseforskjellene nok en gang økt.

Innenfor *klassebaserte analyser* verserer ofte tre forklaringer på sosiale forskjeller i skoleprestasjoner og skolevalg (herunder frafall og bortvalg). Et første knippe bidrag kan samles under betegnelsen *verditeori*. Man antar her at de med middel- og arbeiderklassebakgrunn verdsetter utdanning i ulik grad. På samme vis som det finnes sosialt konstruerte idealer for hvordan gutter og jenter er, kan det finnes klassebaserte konstruksjoner. I Willis' (1977) velkjente Hammertown-studie, viser han hvordan en gruppe britiske arbeiderklasse-gutter («the lads») nedprioriterte skolen siden de forventet å mislykkes der uansett.

Innenfor det vi kan betegne som kulturalistisk klasseforskning (se f.eks. Bourdieu & Passeron, 1977; Lareau, 2003; Reay, Crozier, & Clayton, 2009) står *skolekulturen* sentralt. En hovedidé her er at elever med over- eller middelklassebakgrunn flyter lettere gjennom skolegangen enn arbeiderklasseelever fordi skolekulturen i stor grad harmonerer med deres opplevelser i hjemmet

eller på fritiden. Arbeiderklasseelevens oppdragelse og hjemmekultur står derimot i klar kontrast til det som møter dem i skolen. Dette medfører at de ofte blir fremmedgjort og plaget med følelser av utilstrekkelighet, mindreverd og ubehag i løpet av deres utdanning. Empiriske studier i Norge finner også at typen ressurser hos foreldrene er relatert til skoleprestasjoner på alle utdanningsnivå (Andersen & Hansen, 2012; Hansen & Mastekaasa, 2006). Elever fra de høyeste klasseposisjonene, som reflekterer størst volum av økonomisk og kulturell kapital, gjør det gjennomsnittlig mye bedre enn elevene som har foreldre i arbeiderklassekategoriene eller utenfor arbeidslivet. De med foreldre som har mer kulturell enn økonomisk kapital, gjør det i snitt bedre enn de fra hjem med overvekt av økonomisk kapital. Andre internasjonale studier i samme tradisjon viser til at foreldrenes økonomiske ressurser kan bidra til å gi barna et fritidstilbud (leksehjelp, privatlærere) som gir fordeler i skolegangen (Lareau, 2003; Reay, 2005).

Et tredje klasseperspektiv (Goldthorpe, 1996) baserer seg på *rasjonell handlingsteori og sosial posisjonsteori* for å forklare hvorfor de fra arbeiderklassen i mindre grad enn de fra serviceklassen⁶ velger å ta eller fullføre utdanning. Grunntanken er at individer orienterer seg i forhold til foreldrenes sosiale posisjon. Ideelt sett ønsker de å oppnå en høyere posisjon enn foreldrene, minimum ønsker de samme posisjon, og for all del vil de unngå en lavere. Samtidig vil de gjøre rasjonelle vurderinger av kostnad og nytte ut fra ulike ståsteder. Siden serviceklasseelevne har flere materielle ressurser og et høyere referansepunkt, i og med foreldrenes sosiale posisjon, vil de ha høyere utdanningsambisjoner enn arbeiderklasseelevne. Disse ambisjonene er også lettere å realisere for deres del enn for arbeiderklasseelevne, ikke minst på grunn av foreldrenes materielle ressurser, som utgjør et sikkerhetsnett dersom de skulle stryke til en eksamen eller to. For arbeiderklasseelevne ligger derimot referansepunktet lavere siden foreldrene har lavere posisjoner. I tillegg er det mer kostbart for dem å mislykkes i utdanningsløpet enn hva som er tilfelle for serviceklasseelevne. Ifølge Goldthorpe forklarer disse mekanismene klasse-

⁶ Goldthorpes «serviceklasse» er i stor grad analog med det som i mange studier betegnes som «middelklasse».

forskjellene i utdanningsoppnåelse, som har vedvart til tross for utdannings-systemets ekspansjon. Noe som delvis støtter dette perspektivet er en norsk studie (Hyggen & Gjerustad, 2013:84), som viser at unges drømmer, ambisjoner og yrkesmessige aspirasjoner, er sterkt forbundet med foreldrenes sosio-økonomiske posisjon.

Innvandringsbakgrunn, skoleprestasjoner og frafall

Det er veldokumentert at elever med innvandringsbakgrunn har lavere sannsynlighet for å fullføre videregående opplæring sammenlignet med de uten innvandringsbakgrunn. En undersøkelse fra SSB viser at 40 prosent av guttene og 60 prosent av jentene som påbegynte videregående opplæring i 2006, hadde fullført innen fem år. Blant majoritetselevne er tallene henholdsvis 65 og 74 prosent. Det er altså større kjønnsforskjeller blant elevne med innvandringsbakgrunn. For norskfødte med innvandringsbakgrunn er det flere som gjennomfører, henholdsvis 57 og 77 prosent. Grindland (2009:71), som også finner at minoritets elever oftere avslutter utdanningen enn majoritets elever, viser til at mye av frafallet i denne elevgruppen skjer tidlig i videregående.

Dårlige skoleprestasjoner kan være en grunn til at mange av disse elevne faller fra. I gjennomsnitt oppnår de færre grunnskolepoeng enn de uten innvandringsbakgrunn. Det er også slik at elever med landbakgrunn fra Asia og Afrika skårer lavere enn de fra EU-land og andre vestlige land (SSB, 2013c). Flere studier viser at prestasjonsnivået fra grunnskolen er den faktoren som i sterkeste grad predikerer sannsynlighet for frafall i videregående. Skolegangen kan fort bli tung og vanskelig dersom en har store huller i kunnskapsnivået fra grunnskolen. Dårlige skoleprestasjoner kan derfor være en grunn til høy sannsynlighet for frafall blant elever med innvandringsbakgrunn.

For å forklare at elever med innvandrerbakgrunn får lave karakterer og oftere faller fra, pekes det ofte på teorier av samme type som anvendes for å forklare betydningen av foreldrebakgrunn (Birkelund & Mastekaasa, 2009). Dette skyldes at mange med innvandringsbakgrunn også har foreldre som har lav utdanning og/eller lav klasseposisjon. Både verditeori og sosial posisjonsteori nevnt ovenfor kan derfor bidra til å forstå utdanningsvalg blant unge med innvandringsbakgrunn.

Birkelund og Mastekaasa (2009) viser videre til at humankapitalteori kan kobles med referansegruppeteori for å forklare skolevalg blant unge med innvandringsbakgrunn⁷. Førstnevnte teori tilsier at individer vurderer gevinster og kostnader ved skolegang. Utdanning kan sees på som en investering, som gjøres med en kostnad, nemlig tapt arbeidsfortjeneste, men som trolig vil gi gevinst på lang sikt. Referansegruppeteori handler om hvem man identifiserer seg med når man gjør livsvalg. Hvis barn av de som har innvandret identifiserer seg med foreldrene, og hvis de antar at foreldrenes typisk lave yrkesposisjon skyldes forskjellsbehandling i arbeidsmarkedet, så vil de forvente mindre gevinst av utdanning enn hva majoriteten vil. Dette kan resultere i at de vil investere mindre i egen utdanning.

Siden foreldre som har innvandret ofte har lav klasseposisjon, skulle sosial posisjonsteori tilsi at barna deres har lave ambisjoner, noe som innebærer at de avslutter skolegangen tidlig. Men mange finner ikke dette. Noen viser til at utdanningsambisjonene til ungdom med innvandringsbakgrunn og øvrige ungdommer ikke skiller seg nevneverdig (Bakken & Sletten, 2000), andre finner at barn av innvandrere ofte har høye ambisjoner (Leirvik, 2010). Et høyt ambisjonsnivå i denne gruppen har blitt betegnet som «innvandrerdriv». Man har gjerne tenkt at det skyldes positiv seleksjon blant de som innvandrer frivillig og at mange av disse foreldrene har spesielt høye ambisjoner på barnas vegne (Birkelund & Mastekaasa, 2009).

Det er også andre forklaringer som er mer spesifikke for denne gruppen. Dårlige norskferdigheter blant barn og foreldre med innvandringsbakgrunn trekker ned skoleprestasjonene, som igjen kan bidra til frafall på sikt. Blant etterkommere kan dette også utgjøre en ulempe fordi foreldrene kan ha vanskeligere for å bidra med leksehjelp. Dette kan også kobles til bekymringen for såkalte «ghettoskoler» (Fekjaer & Birkelund, 2009). Mange er bekymret for dårlig læringsmiljø på skoler med sterk overrepresentasjon av elever med innvandringsbakgrunn. Hvis mange av disse elevene har dårlige språkferdigheter kan det gi en såkalt medelevs-effekt (peer-effect), ved at den enkelte elev

⁷ Se kapittel 6 for en nærmere definisjon av begrepene innvandrer, førstegenerasjonsinnvandrer og annengenerasjonsinnvandrer.

påvirkes i negativ retning på grunn av mange elever med dårlige språkferdigheter (se bl.a. Fekjær & Birkelund, 2007). Man kan også tenke seg lignende effekter dersom mange medelever har dårlig skolemotivasjon eller et lavt ferdighetsnivå. Men i empiriske undersøkelser viser det seg gjerne at slike effekter på skoleprestasjoner eller fullføring, er fraværende eller meget svake hvis en kontrollerer for det samlede utdanningsnivået blant foreldrene (Fekjær & Birkelund, 2007). Med andre ord ser det ut som det først og fremst er lav utdanning blant foreldrene som «forklarer» for svake skoleprestasjoner og lav gjennomføring på skoler med mange elever med innvandringsbakgrunn, ikke det at foreldrene har minoritetsbakgrunn.

Øvrige faktorer, frafall og skoleprestasjoner

SSBs undersøkelse (Aanerud et al., 2013) avdekket også store fylkesvise forskjeller i gjennomstrømningen i videregående. De tre nordligste fylkene og Østfold kom klart dårligst ut, mens Sogn og Fjordane, Oslo, Akershus og Rogaland ligger i andre enden av skalaen. Sletten og Hyggen (2013) viser til at hovedskillet går mellom de tre nordligste fylkene og resten av landet. Variasjoner i skoleprestasjoner og foreldrebakgrunn «forklarer» mye av denne sammenhengen, men selv med kontroll for disse faktorene har elever fra disse fylkene lavere sannsynlighet for å gjennomføre videregående. Man har drøftet i hvilken grad store avstander til utdanningsinstitusjonene og egenskaper ved de lokale arbeidsmarkedene har betydning for sammenhengen, uten at man har gjort entydige konklusjoner.

Det er også mye forskning som dokumenterer at en ustabil oppvekst eller familiebakgrunn virker uheldig inn på både skoleprestasjoner og gjennomføring i utdanning. Sletten og Hyggen (2013) gjennomgang viser at mange i gruppen av sårbare unge har et utfordrende hjemmeliv eller dårlig forhold til foreldrene. Det er også veldokumentert at elever med skilte foreldre har lavere skoleprestasjoner enn elever med foreldre som har holdt sammen (Andersen, 2009; Lauglo, 2008; Sigle-Rushton, Lyngstad, Kravdal & Andersen, accepted 2013).

Unge med bakgrunn fra barnevernet fullfører videregående eller høyere utdanning i mindre grad enn øvrige unge (Clausen og Kristoffersen, 2008b). Samtidig viser denne rapporten at det stor forskjell etter type bakgrunn fra

barnevernet, for eksempel tar de som har vært i fosterhjem jevnt over høyere utdanning enn de som har vært på institusjon. Dessuten er det sammenhenger vi har sett på her, blant annet kjønnsforskjell i fullføring, som er enda mer markert blant tidligere barnevernsbarn.

2.4.2 ARBEID OG TILKNYTNINGEN TIL ARBEIDSMARKEDET

Mange unge opplever å bli marginalisert på arbeidsmarkedet. Det å være i arbeid er av stor viktighet for enkeltindivider, ikke bare økonomisk og sosialt sett, men det kan også ha betydning for mental helse og selvilde (Paul & Moser, 2009). Denne typen marginalisering kan innebære svak tilknytning til arbeidslivet, eller å være helt uten arbeid. Øverbye og Hammer (2006) skiller mellom tre typer marginalisering på arbeidsmarkedet, (i) å ikke få innpass i arbeidslivet, (ii) å bli utstøtt fra arbeidsmarkedet, eller (iii) å bli låst i ufordelaktige arbeidssituasjoner preget av lav lønn, midlertidige kontrakter og dårlige karrieremuligheter. I denne delen vil vi i første rekke fokusere på de to første, ved å se på studier som har analysert arbeidsløshet og undersøkt mulige årsaker til det.

Sammenhengen mellom alder, arbeidsmarkedsforhold og arbeidsløshet

Risiko for arbeidsledighet varierer med alder. Spesielt har unge vist seg å være en utsatt gruppe. I denne livsfasen har mange en usikker eller ikke-etablert arbeidstilknytning. For noen skyldes dette at de studerer, men for andre har det sammenheng med lavt utdanningsnivå, lite kompetanse eller mangel på yrkeserfaring. I aldersgruppen 20–24 er om lag fire prosent arbeidsledige og utenfor utdanning, for de mellom 25 og 29 gjelder dette cirka åtte prosent (Bø, Vigran, & Vrålstad, 2013:77). De senere årene har utviklingen pekt mot stadig senere inngang i arbeidslivet for unge voksne. Dette kan blant annet ha sammenheng med krisen i økonomien, selv om Norge har blitt mindre påvirket av denne enn øvrige europeiske land (Sandnes, 2013). På et overordnet nivå er samfunnsutviklingen og konjunkturer i økonomien av betydning for hvilke typer og antall jobber som tilbys. Lokale variasjoner i arbeidsmarked eller omfattende offentlige tiltak kan også ha betydning for om en kommer i arbeid eller ikke. Wiborg og Hansen (2009) finner at sammenhengen mellom foreldres inntekt og barnas arbeidsledighet i en alder av 20 varierer mer over

tid, enn mellom foreldrenes inntekt og barnas bruk av sosialhjelp, noe som tyder på at arbeidsledighet som utfall er spesielt følsomt for endringer i økonomien.

Forklaringer på svak arbeidsmarkedstilknytning eller arbeidsløshet

Det er mange grunner til at unge voksne har en usikker tilknytning til arbeidsmarkedet eller havner utenfor. Men *utdanning* ser ut til å være av spesielt stor betydning for å få innpass (Bø et al., 2013:77; Hyggen & Hammer, 2013:19). Blant annet fant Falck et al. (2009:21) at mellom åtte og ni prosent av de som ikke fullførte videregående i perioden 1993–2002 var arbeidssøkere i 2007. Blant de som hadde fullført videregående lå andelen stort sett rundt to prosent. Hyggen og Hammer (2013) viser også til at det har blitt en stadig sterkere sammenheng mellom utdanning og sysselsetting. De med lav utdanning er spesielt utsatt når arbeidsmarkedet er ustabil, noe som altså vil ha betydning for mange unge med bakgrunn fra barnevernet. Når man skal forstå marginalisering i arbeidsmarkedet må man derfor ta med faktorer som bidrar til utdanningsforskjeller, slik vi så i del 2.4.1 i dette kapitlet.

Det er mange måter å forklare sammenhengen mellom bakgrunnsfaktorer som kjønn, sosial bakgrunn og etnisitet, og sannsynlighet for å være arbeidsledig. Siden flere forklaringer er felles for disse faktorene vil vi i det følgende vise til noe av det overgripende.

En forklaring på variasjoner i sysselsetting er at *arbeidsgivere diskriminerer* etter egenskaper som kjønn, klasse og etnisitet. Birkelund og Mastekaasa (2009:30) viser til tre potensielle former for diskriminering blant arbeidsgivere. Diskriminering kan være *holdningsbasert*, for eksempel at man ikke foretrekker kvinner eller innvandrere, eller *ubevisst*, for eksempel at kjønn eller innvandrerbakgrunn er ubevisst knyttet til negative forestillinger hos arbeidsgivere, eller som *statistisk*, for eksempel at arbeidsgivere antar at kvinner eller innvandrere er mindre produktive, pålitelige eller er oftere syke.

Forskjeller kan også oppstå på grunn av *egenskaper ved arbeidssøkerne* (Birkelund & Mastekaasa, 2009). Blant annet kan man tenke seg at humankapital i form av utdanning på papiret ser likt ut, men at den i realiteten er ulik. En utdanning fra en utenlandsk utdanningsinstitusjon kan reflektere mindre landspesifikk humankapital, enn en tilsvarende norsk utdanning. Det

kan også tenkes at produktivitet varierer etter kjønn, klasse eller etnisitet. Tross likt utdanningsnivå kan det være variasjoner i form av selvsikkerhet, stil eller kjennskap til kulturelle koder. Dette kan vi også tenke oss slår ut for de med bakgrunn fra barnevernet.

Sosialt nettverk kan være avgjørende for om en får et jobbtilbud eller tips om å søke på bestemte stillinger (Sletten & Hyggen, 2013:25). For eksempel kan personer med en høy sosial bakgrunn kjenner flere personer i innflytelsesrike posisjoner eller med god kunnskap om arbeidsmarkedet, enn de med lav sosial bakgrunn. Det kan være nok å ha bare én rundt seg som øyner muligheter og kommer med tips og anbefalinger. Storvik (2002) fant at bekjentskaper var svært fordelaktig for å oppnå en toppjobb i staten. Vi kan tenke oss at det samme er tilfelle for i det hele tatt å komme inn i arbeidslivet. Imidlertid kan vi også tenke oss at ulike typer nettverk har varierende nytteverdi (Birkelund & Mastekaasa, 2009). For eksempel innebærer Granovetters (1973) begrep «the strength of weak ties» at bekjente og perifere venner er mer nyttige dersom man er ute etter karrieremobilitet, enn hva de aller nærmeste er. Nettverk via bekjente og venner kan nemlig innebære et videre og annerledes sosialt nedslagsfelt, enn hva en får via nær familie.

Kjønn og arbeidsmarkedstilknytning

I de første tiårene av etterkrigstiden var norske kvinners arbeidsdeltakelse langt lavere enn i dag. Kvinnenes inntog i ordinært lønnsarbeid økte i hele perioden, og var om lag 45 prosent tidlig på 70-tallet og litt over 70 prosent i 2008 (Bakken, 2009). Per i dag har Norge en av de høyeste sysselsettingsratene blant kvinner internasjonalt sett. Men det finnes også en del variasjon mellom grupper, for eksempel etter kjønn, alder og bosted.

Nyere tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (SSB, 2013a) viser at det er omtrent fem prosent flere kvinner enn menn som er uten jobb. Deler man inn etter alder så er det faktisk motsatt for de unge voksne, der flere menn enn kvinner i aldersgruppen 15–24 år er arbeidsledige. Wiborg og Hansen (2009) finner også høyere arbeidsledighetsrater hos 20-årige menn sammenliknet med kvinner, og disse forskjellene var relativt stabile i perioden 1992 til 2005. Det er imidlertid en del flere kvinner som har midlertidige ansettelser (Bø et al., 2013).

Det norske arbeidsmarkedet er likevel kjent for å være svært kjønns-segregert (Birkelund & Petersen, 2003). Mange yrker og sektorer er svært kvinne- og mannsdominerte. Dette innebærer opplagt en kilde til marginalisering, enten det er snakk om kvinner i mannsdominerte yrker eller motsatt. Jensberg, Mandal og Solheim, (2012) viser imidlertid at alder har liten betydning for slike mønstre. I alle aldersgrupper, også blant unge, finner de en klar horisontal arbeidsmarkedssegregering. For eksempel er det rundt 80–85 prosent kvinneandel innen omsorgsykker i samtlige aldersgrupper. Analysene i rapporten tyder også på at de unge gruppene har blitt mer «kjønnstradisjonelle» fra 1996 til 2008.

Drange (2009) har analysert heltidssysselsetting blant høyt utdannede kvinner med ikke-vestlig bakgrunn. Hun fant lavere andeler med stabilt heltidsarbeid blant minoritetskvinnene enn blant majoritetskvinnene to år etter endt utdanning. Samtidig fant hun at etterkommere gjorde det bedre enn de som selv var innvandrere. Analysene viste også at både botid i landet og utdanningslengde var positivt relatert til sysselsetting.

Undersøkelsen gir imidlertid ikke noe svar på årsakene til disse mønstrene. Her er det flere muligheter. Det kan ha med såkalte tilbudsforklaringer å gjøre. Det kan tenkes at minoritetskvinner har mindre mengde human-kapital i vid forstand, slik at de har mindre kjennskap til normer, språk, selvstendighet og kommunikasjonsferdigheter. Dette rimer imidlertid lite med at man ser en markant forskjell mellom majoritetskvinner og etterkommere, som i prinsippet burde være nokså like. Samtidig ser man en positiv sammenheng mellom botid og sannsynlighet for sysselsetting. En mulighet er også at sammenhengene kan ha med familiære forhold å gjøre. Blant annet er andelen deltidsarbeidende høyere blant kvinner som er i gifte eller samboende, og spesielt dersom de har barn. Til sist viser Drange til at arbeidsgiveres diskriminering eller dårlig sosialt nettverk kan være forklaringer på lavere sysselsetting blant innvandrerkvinner.

Sosial bakgrunn og arbeidsledighet

Wiborg og Hansen (2009) undersøkte sammenhengen mellom foreldrenes inntekt og arbeidsledighet hos barna når de er 20 år. De fant at arbeidsledighet er mer følsomt for endringer i økonomien enn andre utfall, som mottak av

sosialstønad. De største forskjellene finner de i de øverste delene av inntektsfordelingen, der barna har den laveste sannsynligheten for å være registrert arbeidsledig. Forfatterne mener dette funnet taler imot ideer om en norsk underklasse; nemlig at det finnes en egen klasse med individer som på tvers av generasjoner ikke kommer seg ut av fattigdom eller sosial nød. Resultatene ser dermed ut til å motsi såkalte «culture of poverty»-forklaringer, altså at fattige har egne kulturformer, kjennetegnet av slikt som et enkelt språk, dårlig psykisk helse og lite framtidsorientering, som blir overført på tvers av generasjoner, og som dermed forhindrer sosial mobilitet.

Innvandringsbakgrunn og arbeidsledighet

Generelt er innvandringsbakgrunn forbundet med høyere sannsynlighet for å være uten arbeid. Andelen arbeidsledige blant innvandrere er rundt seks prosent, mens den er på rundt to prosent blant de uten innvandringsbakgrunn. Statistikken viser at det er store variasjoner ut fra landbakgrunn. For eksempel er det lavere andeler arbeidsledige blant innvandrere fra Vest Europa, Nord-Amerika og Norden, enn fra øvrige land (SSB, 2013b)

Også når det gjelder innvandringsbakgrunn og arbeidsledighet, kan det være flere forklaringer på denne sammenhengen. Birkelund og Mastekaasa (2009) viser til at potensielle forklaringer grovt sett kan sorteres etter egenskaper ved arbeidsgiverne, arbeidssøkerne eller arbeidsmarkedets virkemåte.

Dersom arbeidsgivere diskriminerer på basis av etnisitet eller landbakgrunn, kan dette føre til høyere arbeidsledighet blant innvandrere. For å undersøke omfang av diskriminering av personer med innvandringsbakgrunn gjorde Midtbøen og Rogstad (2012) et felteksperiment der de sendte ut 1 800 parvise fiktive søknader til arbeidsgivere. Arbeidssøkerne i hvert par hadde praktisk talt identiske kvalifikasjoner og egenskaper, med unntak av innvandringsbakgrunn, som ble indikert med typiske norske og ikke-norske navn. Konklusjonen var at innvandrerne hadde om lag 25 prosents lavere sannsynlighet for å bli innkalt til intervju enn de med norsk klingende navn. I en oppfølgende studie ble arbeidsgivere som mottok fiktive søknader intervjuet (Midtbøen, 2013). Analysene indikerte at stereotyper om innvandrere ble knyttet opp til utenlandsk klingende navn. Arbeidsgiverne generaliserte egenskaper ved innvandrerne på tvers av etniske grupper og generasjoner. Alt i alt

kan disse mekanismene peke mot dårligere arbeidsmuligheter for de med innvandringsbakgrunn, enn for majoriteten.

For det andre kan vi tenke oss at personer med innvandringsbakgrunn har egenskaper som gjør at de i mindre grad lykkes på arbeidsmarkedet. Dette kan for eksempel ha å gjøre med variasjoner i nivået av humankapital. En tredje mulighet er at arbeidsmarkedet har virkemåter som gir ulike muligheter etter innvandringsbakgrunn. I den grad sosialt nettverk er avgjørende for å motta et jobbtilbud kan dette være tenkes å være en ulempe for enkelte innvandrergupper.

2.4.3 INNTEKT OG MARGINALISERING

Inntekt henger gjerne sammen med grad av sosial integrasjon (Epland, Kiel, & Strøm, 2013). Mange i den nedre delen av inntektsfordelingen vil for eksempel være arbeidsløse, delvis arbeidsløse, avhengig av sosialhjelp eller uføretrygdet. Samtidig er det viktig å være klar over at det her er snakk om en gradient hvor også fulltidssysselsatte med lav inntekt vil risikere å ha lite igjen etter at utgiftene er betalt. Blant de i aldersgruppen 16–30 år er det flere som er i midlertidig arbeid eller som har de lavest betalte jobbene, og således risikerer flere i denne gruppen å oppleve fattigdom eller sosial eksklusjon sammenliknet med de over 30 år (Sandnes, 2013). Man har også funnet at de med bakgrunn fra barnevernet har langt lavere inntekt enn befolkningen for øvrig (Clausen og Kristoffersen, 2008b)

Det er naturlig å tenke seg at marginalisering ikke er et enten eller-fenomen, men at det er noe trinnvist, i alle fall når det gjelder inntekt som indikator. I en undersøkelse (Epland et al., 2013) av unge mellom 16 og 30 år skilles det mellom marginaliserte og delvis marginaliserte, hvor unge utenfor utdanning med inntekt under 1,5 grunnbeløp (ca. 117 000 i 2011) tilhører siste kategori, og de som tilfredsstillt kriteriene tre år på rad regnes som marginaliserte. I perioden 2004 til 2011 lå andelen i første kategori rundt 18 prosent, mens andelen marginaliserte lå på rundt seks prosent. De siste årene har det blitt flere unge som faller under lavinntektsgrensen for fattigdomsrisiko i Norge. Andelen i Norge og Norden er høy sammenliknet med øvrige europeiske land. Men dette kan ha med at mange unge flytter tidligere hjemmefra her, sammenliknet med øvrige land.

Ens inntektsnivå vil naturligvis henge sammen med utdanning, både nivå, type og kvalitet (for eksempel institusjon eller karakternivå). Blant annet er det en klar sammenheng mellom det å ha fullført videregående og påfølgende inntekt (se f.eks. Falch & Nyhus, 2009). Ens arbeidsmarkedstilknytning vil også ha stor innvirkning på inntekt. For å forstå sosiale variasjoner i inntekt må en ta i betraktning teoretiske perspektiver og empiri som handler om sosiale forskjeller i utdanning og sysselsetting, som vi har sett ovenfor.

Kjønn og inntekt

Selv om sysselsettingen er høy blant begge kjønn, er det norske arbeidsmarkedet svært segregert med tanke på sektor, yrker og stillinger. Dette er en av forklaringene på at det er store lønnsforskjeller mellom kvinner og menn (NOU 2008:6). Forskjellene har for øvrig minket de senere årene. Slike inntektsforskjeller sees gjerne i forbindelse med ulike utdannings- og karrierevalg. Kvinner orienterer seg gjerne mot omsorgsykker i offentlig sektor, mens menn ofte finner jobb innenfor privat sektor, gjerne innenfor bygg, anlegg eller kraftproduksjon (Bakken, 2009).

Blant heltidsansatte tjener menn mer enn kvinner generelt sett, også dersom en har samme yrke. Trenden i de senere år har vært at kvinner tar igjen menns inntektsnivå. I 2009 tjente heltidsansatte kvinner 92 prosent av menns medianinntekt. Inkluderer man deltidsarbeidende blir forskjellen imidlertid større. Det er flere kvinner som jobber deltid, selv om denne andelen har sunket jevnt de siste årene (Bakken, 2009). En del kvinner er også enslige forsørgere, noe som kan innebære lavere husholdningsinntekt.

Blant unge voksne er det en viss forskjell mellom menns og kvinners husholdningsinntekter, og generelt sett er de noe høyere for menn. Men, dette kan ha både med når man flytter ut fra hjemmet å gjøre, samt forsørgeransvar blant unge kvinner. Vi vil derfor ikke gå videre inn på forklaringer av kjønnsforskjellene her.

Betydningen av sosial bakgrunn

Sammenhengen mellom sosial bakgrunn og inntektsnivå er veldokumentert og har blitt studert fra mange ulike innfallsvinkler. Mange studier har for eksempel tatt for seg intergenerasjonell inntektsmobilitet. I denne typen

studier ser man i hvilken grad foreldrenes inntekt har betydning for barnas inntektsnivå. For eksempel har Bratberg m.fl. (2005) funnet nokså høy inntektsmobilitet mellom generasjonene. Men dette gjaldt i første rekke langs midten av fordelingen. Det var mindre grad av mobilitet blant de som hadde foreldre med de laveste og høyeste inntektene. I en annen studie undersøkte Hansen (2009) om sammenhengen mellom foreldrenes og barnas inntekt hadde avtatt i perioden fra 1967 til 2005. Analysene hennes viste at utviklingen ikke hadde gått i retning av økt sosial mobilitet i tidsrommet.

Studien til Hansen, og en nyere studie av Nilsen m.fl. (Nilsen, Vaage, Aakvik, & Jacobsen, 2012), viser at måten man operasjonaliserer foreldreinntekt på har stor betydning for hvilke mønstre man observerer. Nilsen m.fl. antyder at tidligere studier kan ha overvurdert graden av sosial mobilitet siden fedres inntekt ofte måles over et kort tidsrom. I Hansens tilfelle identifiseres ulike trender ettersom man inkluderer eller ekskluderer mødrenes inntekt. Når mødrenes inntekter tas med finner hun en tendens til synkende inntektsmobilitet, mens trenden peker motsatt vei om man bare bruker fedrenes inntekter.

Hansen og Wiborg (Hansen & Wiborg, 2010) har også undersøkt betydningen av klassebakgrunn for inntekt. Både blant menn og kvinner i alderen 34–35 år fant de mønstre som var stabile i perioden 1989 til 2007. Gjennomgående er det barn av bedriftsledere som tjener mest. Deres inntekt er rundt 35–40 prosent høyere enn den til arbeiderbarn. Også de med middelklassebakgrunn har i snitt høyere inntekter enn barn av arbeidere, her er forskjellen på mellom 15 til 20 prosent.

Inntekt og innvandringsbakgrunn

SSB finner at de med innvandringsbakgrunn generelt har lavere inntekt enn majoritetsbefolkningen (Pedersen, 2006). Samtidig er det store forskjeller mellom ulike innvandringsgrupper. Rapporten viser at spesielt landbakgrunn og botid i landet er avgjørende for lønnsnivået. For eksempel har ikke-vestlige innvandrere lavere inntekt enn vestlige innvandrere. Jo lengre botiden i landet er, dess bedre er også lønnsutsiktene.

Aas (2009) viser til at den viktigste årsaken til lav inntekt blant ikke-vestlige innvandrere er delvis innpass på arbeidsmarkedet. Til tross for at majoriteten er sysselsatt, sliter mange med å finne seg heltidsjobber. Aas viser

også til nødvendigheten av å nyansere sammenhengene. Det er nemlig store forskjeller mellom innvandrere etter deres landbakgrunn, men også stor heterogenitet innenfor enkelte landbakgrunner. Grunnen til landforskjellene kan blant annet ha sammenheng med varierende sosial bakgrunn mellom ulike grupper av innvandrere. Aas viser også til at forskjellig næringstilknytning kan ha betydning for forskjellen mellom majoriteten og innvandrere generelt.

Flere studier har også påvist at det blant høyt utdannede er langt mindre forskjell i inntekt mellom de med minoritets- og majoritetsbakgrunn (Brekke & Mastekaasa, 2009). Imidlertid finner Evensen (2009) at ikke-vestlige innvandrere med minoritetsbakgrunn har lavere sannsynlighet for å være i inntektsgivende arbeid ett år etter fullført høyere utdanning, tross like fagbakgrunner og karakternivå. Samtidig viser hans analyser lokale forskjeller. Høyt utdannede i Oslo har for eksempel likere muligheter enn øvrige steder, noe som kan henge sammen med et godt lokalt arbeidsmarked, mindre betydning av sosialt nettverk eller at deres kulturelle bakgrunn betraktes som en ressurs i et lokalt Oslo-marked.

I en analyse av fattigdomsutvikling i perioden 1993–2011 finner Bhuller og Brandsås (2013) en nedgang i andelen fattige blant innvandrergруппene fra Øst-Europa, Asia, Afrika og Sør-Amerika. Mer urovekkende er det at andelen fattige barn under 17 år hadde økt i samtlige grupper. De fant også store variasjoner etter botid og innvandringsårsak. Mange med innvandringsbakgrunn kommer ut av fattigdom etter et par år. Men denne botidseffekten avtar som regel etter fem års tid.

2.4.5 UFØRETRYGD OG MARGINALISERING

Andelen uførepensjonister i alderen 18 til 67 år har sunket det siste tiåret. I 2002 utgjorde de 10,2 prosent, mens de var 9,5 prosent i 2011 (Ellingsen, 2012). Men de siste 30 årene har det vært en tredobling av antallet *unge* uføre (Lunde, 2013). Psykiske lidelser har i mange år vært det vanligste grunnlaget for å gi unge i denne gruppen uførepensjon. NAVs tall viser at blant de under 40 år utgjør de med uførepensjon rundt 1–2 prosent (Ellingsen, 2012). Denne andelen øker gradvis dess eldre aldersgruppe man ser på. Blant de yngste er det en svak overvekt av menn, dette står i kontrast til aldersgruppene fra og med 35 år, hvor kvinner utgjør en større andel av uførepensjonistene.

Årsaksfaktorer

Hyggen (2009) finner at helse- og trygdehistorie er det som i størst grad predikerer risiko for uførepensjon. Hans studie viser også at sosial integrasjon i ungdomstiden gir en lavere sannsynlighet for uførhet, noe som også har vist seg å ha en preventiv effekt for mottak av sosialhjelp. Hyggens studie viser videre at lengden på mottak av sosialhjelp ikke har noen effekt på det å bli uføretrygdet, mens mottak av arbeidsledighet har en effekt. Dette tilsier at det ikke er «... kontakt med den behovsprøvde delen av det offentlige støttesystemet som påvirker senere arbeidsuførhet i seg selv, men heller det å være uten arbeid over tid» (Hyggen, 2009).

2.4.6 OVERGRIPENDE STUDIER

Studier med felles eller samlede utfall

Innenfor det vi kan betegne som ressursbaserte forklaringer, forstås sammenhengen mellom familiebakgrunn og sannsynlighet for marginalisering ut fra innfallsvinkler (Sletten & Hyggen, 2013:13). Innen det såkalte investeringsperspektivet argumenteres det for at barn fra ressursfattige familier gjør det dårligere fordi foreldrene ikke har mulighet til å investere materielle ressurser i barnas utvikling. Humankapitalteori gjør samme antakelse, men opererer med et bredere ressursbegrep som ikke bare omfatter økonomiske ressurser, men også materielle goder, genetisk arv, holdninger og verdier. Den andre hovedtilnærmingen vektlegger stress i familier. Knapphet eller fattigdom genererer stress hos foreldrene. Dette gjør at foreldrene i mindre grad kan støtte barna sosialt og emosjonelt sett.

Wiborg og Møberg (2010) har undersøkt risikoen for arbeidsledighet og mottak av sosialhjelp i Norge og Danmark. De finner at den absolutte risikoen for å være marginalisert langs disse dimensjonene synker i løpet av tjueårene. Deres hovedanliggende er imidlertid å undersøke betydningen av to ulikt regulerte arbeidsmarked på disse to utfallene. Konklusjonen er at de relative forskjellene etter sosial bakgrunn er stabile og like mellom de to landene. Eget utdanningsløp ser ikke ut til å mediere forbindelsen mellom foreldrebakgrunn og risiko for arbeidsledighet og sosialhjelpsmottak. Dette innebærer en svekkelse av statusoppnåelsesmodellens (Blau, Duncan, & Tyree, 1967) relevans i denne sammenhengen.

Wiborg og Hansen (2009) har analysert betydningen av *foreldreinntekt* for fire forskjellige utfall blant unge, mottak av sosialhjelp, arbeidsledighet, lav utdanning og tenåringsgraviditet. De finner en relativt stabil til svakt økende effekt av foreldrenes inntekt på utfallene. Det er spesielt for mottak av sosialhjelp at betydningen av foreldreinntekt har økt. De finner også at lav inntekt ikke har nevneverdig stor effekt på utfallene. Analysene innebærer således ikke støtte for «underclass» eller «culture of poverty»-forklaringer.

2.5 Unge voksne med barnevernsbakgrunn

I dette kapitlet har vi beskrevet forskning om hvordan unge voksne kan bli stående utenfor samfunnet i kortere eller lengre perioder, for eksempel fordi de ikke fullfører en utdanning, får problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet, og følgelig får lavere inntekt og kan bli avhengige av velferdsstatens sikkerhetsnett på ulike måter. Vi har valgt å presentere litteratur om disse indikatorene fordi de brukes i analysene av gode overganger til voksenlivet blant personene i barnevernsutvalget i flere av kapitlene i rapporten. Vi bruker dessuten de samme indikatorene når vi sammenlikner overganger til voksenlivet blant de unge voksne i barnevernsutvalget med de i sammenlikningsutvalget.

Kapitlet har vist hvordan marginaliseringsprosesser utspiller seg i et samspill mellom flere forhold på samfunnsnivå og individnivå, og hvordan foreldrenes livssituasjon og samfunnstilhørighet får betydning for hvordan barna deres mestrer viktige, normative overganger til voksenlivet i neste omgang. Når det gjelder barn og unge som er i kontakt med barnevernet, vet vi at deres foreldre er marginalisert på en rekke måter. Andelen enslige forsørgere er for eksempel vesentlig høyere, samtidig som foreldrenes utdanningsnivå er lavere enn i befolkningen for øvrig. Tilknytningen til arbeidslivet er svakere, og avhengigheten av offentlige ytelser større. Dermed er det også høyere risiko for kort- eller langvarig fattigdom, og ustabilitet for barn og foreldre som følger av at foreldrene ikke har økonomi til å skaffe seg en god og stabil bolig. Dermed risikerer også familiene å måtte flytte ofte, med derpå følgende skolebytter for barna. I tillegg kommer høyere andeler fysisk og psykisk sykkelighet, uførhet, dødelighet og rusmisbruk og kriminalitet for foreldrenes del (f.eks. Clausen og Kristofersen, 2008). Ikke overraskende foreligger det også en

omfattende forskningslitteratur som viser hvordan unge voksne med barnevernsbakgrunn er overrepresentert når det gjelder sosiale vansker, tilpasningsvansker og individuelle problemer (se referanser i kapittel 1). Det stadig tilbakevendende spørsmålet er derfor hva barneverntjenesten og andre tjenester kan gjøre for å kompensere for de belastningene barn og unge som er i kontakt med barnevernet, har vært utsatt for i løpet av oppveksten. Typen belastninger beskrives nærmere i flere av kapitlene i rapporten, men dreier seg typisk om rusbruk og psykiske vansker for foreldrenes del, vold i familien, ulike typer omsorgssvikt som vanskjøtsel, mishandling og overgrep, og manglende oppfølging av viktige forhold som helse, tannhelse og sist, men ikke minst skolegang. Når barn og unge kommer i kontakt med barnevernet, har de følgelig vært utsatt for risiko på mange ulike måter. Belastningene vil ha variert når det gjelder antall, varighet og hvor alvorlige de er. Dynamikken mellom dette og hvilke beskyttende forhold som er til stede, bestemmer hvordan den enkelte reagerer, og i hvor stor grad og på hvilke måter vi ser psykiske vansker, atferdsvansker og rusproblemer for barnas del.

3 Data og framgangsmåte

Sten-Erik Clausen, Christian Madsen, Elisabeth Backe-Hansen og
Lars B. Kristofersen

3.1 Innledning

3.1.1 DATAMATERIALET

«Barnevern i Norge 1990–2010» er en studie av registerdata, der ulike administrative registre er koblet sammen i en stor database. Datamaterialet er bygget opp gjennom flere forskningsprosjekter siden tidlig på 1990-tallet og inneholder alle barn og unge som har fått tiltak fra barnevernet fra 1990 til 2010, og utgjør i alt 167 759 personer i alderen 0 til 43 år. Hovedkilden til opplysningene på barnevernsområdet er innrapporteringene som gjøres til SSB via KOSTRA. Disse opplysningene henter Statistisk sentralbyrå (SSB) inn på vegne av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) med hjemmel i lov om barnevernstjenester av 17. juli 1992, § 2-3. Alle opplysninger er koplet på individnivå via fødselsnummer. Designet er longitudinelt, noe som betyr at vi kan følge det enkelte barns karriere innen barnevernet og forløp som ung voksen. Dataene utgjør således en unik kilde til informasjon om barnevernet. Det er viktig å merke seg at denne statistikken er basert på kategorisering av saksopplysninger som saksbehandlere rapporterer inn til KOSTRA⁸. Statistikken inneholder ikke vurderinger av egen situasjon for barnet eller ungdommene selv, eller fra deres familier.

3.1.2 STYRKER OG BEGRENSNINGER VED VÅRT KOBLEDE DATAMATERIALE

En stor styrke ved våre koblede registerdata, er at de inneholder nesten alle informantene man ønsker å studere. Det er kun noen individer som ikke har hatt gyldig fødselsnummer og disse har det ikke vært mulig å følge over tid,

⁸ KOSTRA står for *Kommune-Stat-Rapportering* og gir statistikk på nøkkeltall om ressursinnsatsen, prioriteringer og måloppnåelse i kommunene, bydelene og på fylkeskommunalt nivå. Mer informasjon finner man på <http://www.ssb.no/offentlig-sektor/kostra>.

verken i barnevernsstatistikken eller i andre offisielle registre⁹. Alle med gyldig fødselsnummer og som har vært registrert i barnevernet, er med i materialet siden registreringen er hjemlet i lov og således ikke frivillig. Frafallet er med andre ord ikke et problem. Til sammenlikning er frafallsproblemene i utvalgsundersøkelser ofte betydelige. Dette problemet forsterkes ved at det ofte er de mest marginale individene som ikke deltar (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2011). For øvrig er analysene våre basert på (praktisk talt) hele populasjonen av barnevernsbarn i perioden 1990–2010, og vi kan således beskrive selv små grupper i stor detalj og uten frafallsproblemer.

En annen stor styrke ved vårt registermateriale er at det gir muligheter for longitudinell forskning om de samme individene, fordi det inneholder opplysninger som er registrert på en rekke ulike tidspunkter. De fleste opplysningene er sammenliknbare på tvers av årganger, og dette setter oss i stand til å kunne beskrive utvalgte deler av livene til barn og unge med barnevernstiltak i detalj, inkludert varighet og rekkefølge på tiltakene. Siden datamaterialet spenner over en tidsperiode på 21 år, kan vi i dag med stor sikkerhet si noe om de eldste i barnevernsutvalget på de områdene vi har valgt å studere (Kristofersen og Clausen, 2008). Dette berører endepunkt senere i livet som for eksempel: Hva slags utdanning får de? Hvor mange mottar sosialhjelp? Hva slags tilknytning får de til arbeidslivet? Hvor mange blir uføretrygdet? Dermed har vi også muligheter til å studere nærmere hva som kjennetegner de i barnevernsutvalget som mestrer overgangen til voksenlivet.

En begrensning ved alle typer registerdata er at register ofte er opprettet for rent administrative formål for å registrere aktivitet innen et samfunnsområde, og ikke direkte for forskningsformål. Vi har forsøkt å håndtere dette ved å koble på opplysninger fra andre registre, men til tross for dette er det enkelte opplysninger man gjerne ville kontrollert for i de statistiske analysene som rett og slett ikke er tilgjengelig. Et eksempel er gode mål på fysisk og psykisk helse hos det enkelte barn eller ungdom i materialet. Vi må forvente at forskjeller som observeres mellom et barnevernsutvalg og et sammenlikningsutvalg er uttrykk for latente, det vil si underliggende eller ikke-observerte

⁹ SSB sin egen publisering av barnevernsstatistikken er ikke koblet på denne måten og dette vil medføre en del mindre forskjeller om man sammenlikner våre data med tilsvarende i Statistikkbanken.

egenskaper som for eksempel knytter seg til fysisk og psykisk helse (Henningsen og Kornstad, 2010). Dette er egenskaper som har betydning for hvordan overgangen til voksenlivet mestres så vel som for hvordan man har det i løpet av oppveksten. Per i dag finnes det lite systematisk kunnskap om helsen til unge med barnevernserfaring. Denne typen opplysninger er ikke tilgjengelig i form av registerdata på befolkningsnivå og er derfor ikke aktuelt for vårt datamateriale. Et annet eksempel er opplysninger som knytter seg til identifisering av ulike nivåer i barnevernet (forhold som gjør det mulig å studere mønstre i de tiltakene som gis til barn og unge i barnevernet, med utgangspunkt i for eksempel saksbehandler). Dette er det ikke mulig å undersøke i vårt datamateriale per i dag.

3.2 Data og variabler

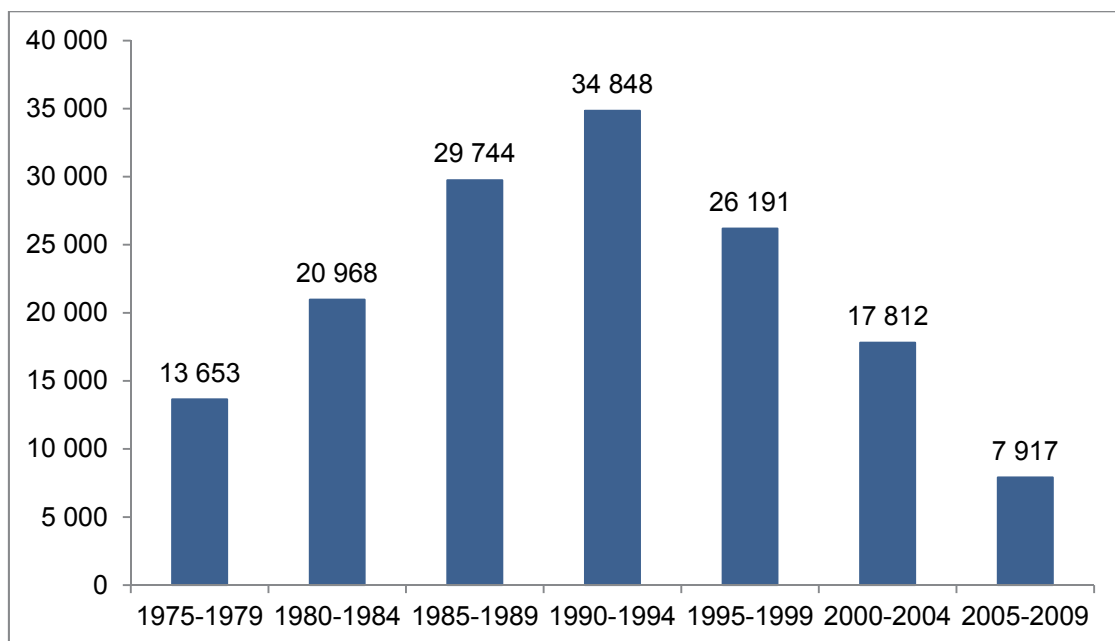
3.2.1 BESKRIVELSE AV BARNEVERNENSUTVALGET

Grunnlaget for analysene av barn og unge som har vært registrert i barnevernet, er et datamateriale som har blitt bygd opp gjennom flere forskningsprosjekter siden tidlig på 1990-tallet, og inneholder i dag alle barn og unge som har fått tiltak fra barnevernet i perioden 1990 til 2010 (Clausen, 1997, 1998, 2000, 2003; Clausen og Kristofersen, 2003, 2008a, 2008b, Clausen og Valset, 2012; Kristofersen, 1996, 2003, 2005, 2009; Kristofersen og Clausen, 2008). I forrige prosjektrunde dekket datamaterialet 1990–2005. Per 2005 bestod utvalget av 120 982 individ i alderen 0 til 38 år. I denne prosjektrunden er det benyttet data ved både 2009 og 2010 i analyser, avhengig av om det er benyttet sammenlikningsutvalget (som ikke er trukket for 2010). Således bygger analysene på 156 895 personer i alderen 0 til 42 år i 2009, og 167 759 personer i alderen 0 til 43 år i 2010. De fleste analysene er basert på perioden fra og med 1993, noe som skyldes at det ble gjort store omlegginger i barnevernsstatistikken som følge av loven i 1992. Nye saksgrunnlag ble innført i 1993 og det ble også innført flere endringer i kategoriseringen av hjelpetiltakene. På grunn av disse endringene benytter vi data fra og med 1993 i de fleste analysene. Perioden 1990–1992 er kun benyttet i tilrettelegging av datamaterialet, for eksempel ved beregning av debutanter i de enkelte årgangene. I de analysene

er det også gjort uttrekk av datamaterialet i tråd med spesifikke problemstillinger. Vi viser til de enkelte kapitlene for nærmere beskrivelse av disse uttrekkene.

Figur 3.1 gir en oversikt over antall personer i barnevernsutvalget fordelt på fødselsår fra 1975 og framover¹⁰. De eldste var 18 år i 1993, det året våre analyser av registrerte tiltak begynner. Merk at vi har ikke inkludert de som er over 18 år og som var registrert i perioden 1990–1992. Disse utgjør totalt 5 762 individ, hvor 587 mangler opplysninger på fødselsår.

Figur 3.1. Antall personer i barnevernsutvalget til og med 2009 fordelt på fødselsår (n=151 133).

Figur 3.1 viser en topp i antall personer i dette barnevernsutvalget blant de som ble født mellom 1990 og 1994, og som altså var mellom 15 og 19 år i 2009. Når det gjelder de som ble født senere, har suksessivt færre av dem hatt muligheter for å bli en del av barnevernsutvalget jo nærmere vi kommer 2009.

Tabell 3.1 viser befolkningen i alderen 0–19 år innen hver årgang for perioden 1993–2010. I løpet av disse 18 årene har antallet barn og ungdom

¹⁰ Dette inkluderer ikke dem som er født i disse årgangene, men debuterer i barnevernet i 2010.

som mottar tiltak fra barneverntjenesten, økt fra 23 til 39 per 1 000 i aldersgruppen 0–19 år. Dette er en kraftig økning, og den har vært spesielt høy fra og med 2007.

Tabell 3.1. Fordeling av barn og unge i alderen 0–19 år etter befolkningen totalt og registrerte i barnevernet. Antall totalt og andel per 1000 årlig i perioden 1993–2010.

Årgang	Barn og ungdom i alderen 0–19 år		
	befolkning totalt antall	i barnevernet totalt antall andel per 1 000	
1993	1 112 496	25 269	23
1994	1 114 837	26 308	24
1995	1 116 134	27 683	25
1996	1 120 784	28 241	25
1997	1 128 607	29 230	26
1998	1 138 732	29 699	26
1999	1 147 628	30 120	26
2000	1 160 107	31 017	27
2001	1 168 391	32 294	28
2002	1 174 503	33 222	28
2003	1 182 408	34 713	29
2004	1 190 356	36 394	31
2005	1 198 361	37 882	32
2006	1 205 986	39 048	32
2007	1 214 201	41 327	34
2008	1 222 946	42 775	35
2009	1 231 430	45 035	37
2010	1 239 757	47 963	39

Tabell 3.2 gir en oversikt over antall personer og antall debutanter eller førstegangsregistrerte i barnevernsutvalget hvert år fra og med 1993. Debutant betyr altså personer som ikke tidligere hadde vært registrert i barnevernstiltak.

Tabell 3.2. Antall personer i barnevernsutvalget og antall førstegangsregistrerte født 1975 og senere, 1993–2010.

Årstall	Antall klienter	Antall debutanter
1993	25 026	7 851
1994	26 494	6 375
1995	28 006	6 551
1996	28 529	6 242
1997	29 500	6 393
1998	30 029	6 111
1999	30 614	5 942
2000	31 671	5 416
2001	33 073	6 690
2002	34 037	6 726
2003	35 687	6 977
2004	37 381	7 382
2005	38 977	7 617
2006	40 211	7 764
2007	42 452	8 965
2008	43 912	9 102
2009	46 217	10 079
2010	49 436	10 865

Forholdet mellom antall debutanter og antall registrerte barn og unge i barnevernet totalt innen hver årgang, sier noe om sammensetningen av barnevernsutvalget over tid. Det framgår av tabell 3.2 at antallet debutanter er høyere enn differansen i antall personer fra år til år. Følgelig kommer det flere til enn de som forsvinner fra barnevernsutvalget fordi de er 18 år og eldre eller fordi de ikke lenger mottar tiltak. Mens andelen som forsvinner fra utvalget stort sett har variert mellom vel tre og opp mot seks prosent årlig, har nemlig andelen debutanter som har kommet til hvert, år stort sett ligget på pluss/minus 20 prosent (tabell ikke vist). En viss andel av de som forsvinner årlig, vil imidlertid komme igjen som nye mottakere av tiltak i barnevernet i statistisk forstand – det vil si at de ikke har hatt tiltak året før, men har hatt det tidligere. Nyregistrerte barn og ungdom i barnevernet er derfor ikke det samme som debutanter eller førstegangsregistrerte¹¹.

¹¹ I Statistikkbanken (SSB) defineres «nye barn i barnevernet» som «Alle barn med tiltak fra barnevernet i statistikkåret som vi ikke finn att i barnevernsstatistikken året før, blir definert som "nye barn" med tiltak. Det vil seie at sjølv om barnet blir registrert som nytt barn i barnevernsstatistikken, kan det hende at barnet har motteke hjelp tidligare.» (<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/barneverng/aar/2013-06-26?fane=om#content>).

Fordelingen i figur 3.1 bygger på i alt 151 133 individer, som altså utgjør antallet personer i barnevernsutvalget mellom 1993 og 2009. Vi får følgelig et inntrykk av hvordan barn og unge i barnevernet forblir i tiltak når de først har debutert gjennom å sammenlikne antallet individer med det totale antallet i årene 1993–2009, som utgjorde totalt 581 816 personår med oppfølging (summen av den venstre kolonnen i tabell 3.2 t.o.m. 2009-årgangen). Gjennomsnittlig skulle dette bety 3,8 år med tiltak per individ (insidensrate). Gruppen som mottar tiltak, vil da hvert år bestå av de som også hadde tiltak foregående år, de som er nye som definert over, og debutanter eller førstegangsregistrerte. Derfor sier det seg også selv at en beregning av gjennomsnittlig antall år med tiltak dekker over stor variasjon.

I tabell 3.3 beskriver vi noen demografiske kjennetegn ved barnevernsutvalgene i 2005, 2009 og i 2010. Dette er generelle egenskaper ved hver årgang basert på de forutgående årgangene.¹² Tabellen viser at den viktigste forskjellen mellom barnevernsutvalget i 2005 og 2009/2010 er aldersfordelingen. Like stor andel var mellom 0 og 5 år begge årene, noe som nok har sammenheng med at andelen små barn som kommer inn i barnevernet har holdt seg relativt stabil de senere årene. Men deretter var det færre i de to mellomste aldersgruppene i 2009/2010, og tilsvarende flere blant dem som var 18 år eller eldre.

¹² Merk at det her er en liten justering av totalantallet fra 2005 (Clausen og Kristofersen, 2008) på grunn av noen duplikatverdier i datamaterialet.

Tabell 3.3. Demografiske kjennetegn ved barnevernsutvalgene i 2005, 2009 og 2010.¹³

Bakgrunnsvariabler	Barnevernsutvalget					
	2005 (n=120 982)		2009 (n=156 895)		2010 (n=167 759)	
	Prosent ¹	Antall	Prosent ¹	Antall	Prosent ¹	Antall
Alderskategori (om oppgitt)	99,6	120 451	99,6	156 306	99,6	167 172
0–5 år	7,4	8 926	6,9	10 764	7,0	11 713
6–12 år	22,0	26 613	18,9	29 691	18,3	30 749
13–17 år	23,5	28 399	20,5	32 091	19,8	33 284
18 år og mer	46,7	56 513	53,4	83 760	54,5	91 426
Kjønn (om oppgitt)	99,6	120 443	99,6	156 333	99,6	167 159
Gutt/mann	54,0	65 299	53,9	84 551	54,0	90 525
Jente/kvinne	45,6	55 144	45,8	71 782	45,7	76 634
Sivilstand (over 17 år)	100,0	62 683	96,0	87 460	96,0	95 012
Ugift	46,8	56 672	50,3	78 947	50,8	85 283
Gift	3,6	4 353	3,9	6 064	4,1	6 932
Før gift	1,4	1 658	1,6	2 449	1,7	2 797
Landbakgrunn (om oppgitt)²	19,2	23 169	21,4	33 530	22,2	37 210
Europa/Nord-Amerika (utenom Norge)	2,8	3 419	2,9	4 542	3,0	4 971
Øst-Europa	2,9	3 478	3,0	4 746	3,1	5 236
Resten	13,4	16 272	15,5	24 242	16,1	27 003
Kommunestørrelse (om oppgitt)	96,5	116 767	96,1	150 797	96,1	161 156
Under 5 000	14,1	17 022	12,7	19 860	12,3	20 683
5000–10 000	14,5	17 519	13,6	21 262	13,3	22 237
10 000–20 000	17,4	21 107	15,9	24 958	16,3	27 337
20 000–40 000	14,8	17 878	16,6	25 980	16,6	27 843
Mer enn 40 000	35,7	43 241	37,4	58 737	37,6	63 056

¹ - Prosentandel for sivilstand er gitt i forhold til antall i hver årgang som er 17 år eller eldre.

² - Landbakgrunnen beskrives nærmere i kapittel 6.

¹³ Antallet som ligger til grunn for hver enkelt variabel vil variere når det mangler informasjon noen av personene.

3.2.2 BESKRIVELSE AV SAMMENLIKNINGSUTVALGET

Både for perioden 1990–2005 og for denne perioden (1990–2009) har SSB i tillegg trukket et tilfeldig sammenlikningsutvalg bestående av barn, unge og unge voksne i totalbefolkningen. Disse hadde aldri vært registrert i barnevernet. Sammenlikningsutvalgene ble gjort så like som mulig barnevernsutvalgene med tanke på alder og kjønn, og ble trukket på bakgrunn av fødselsår. Alle som døde før 1990 (første år for sammenlikning i materialet) ble tatt ut av sammenlikningsutvalget (Clausen og Kristofersen, 2008). Det første sammenlikningsutvalget bestod av 112 412 personer i 2005, mens det nye sammenlikningsutvalget består av 179 021 personer for 2009. Merk at det ikke har vært trukket et sammenlikningsutvalg for 2010, men at det ikke forventes store endringer mellom årgangene. Det er viktig å ta hensyn til at ingen i sammenlikningsutvalgene har vært registrert i barnevernet fra og med 1990. Det betyr at det er en mulighet for at enkelte kan ha vært registrert før 1990, men at dette kun vil være snakk om få om noen individ.

Det er også viktig å ta hensyn til at enkelte barn og unge i begge utvalg vil ha sammenfallende egenskaper, noe som gjør dem relativt like. En grunn til dette er at egenskaper som sammenfaller mellom utvalgene ikke er uttømmende med tanke på risiko for å være i det ene eller det andre utvalget. Videre vil det også være slik at barn og unge i sammenlikningsutvalgene kan ha en del problemstillinger som burde vært fanget opp av barnevernet, men som av ulike grunner ikke har blitt meldt, eventuelt at barnevernet har avslått å inkludere dem. Tilsvarende kan man tenke seg at det er en del barn og unge i barnevernsutvalget som har mottatt barnevernstiltak uten at det egentlig var nødvendig. Dessuten vet vi ikke hvor mange i sammenlikningsutvalget som kan ha vært i kontakt med andre tjenester, som PP-tjenesten eller psykiatrien.

3.2.3 TILKOBLEDE REGISTRE SOM ER BRUKT I ANALYSENE

Ettersom en viktig målsetting med dette prosjektet har vært å analysere gode overganger til voksenlivet og hva som kan ha sammenheng med disse, ga Datatilsynet tillatelse til å koble flere registre til databasen bestående av barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Uttrekkene fra de enkelte registrene ble gjort hos SSB med utgangspunkt i fødselsnummer. De endelige filene ble sendt til NOVA med basis i en felles koblingsnøkkel (fødselsnummer ble fjernet) for barnet, mor og far. Hos NOVA ble filene sammenkoblet til en

administrativ fil, samt prosjektspesifikke filer som ble oppbevart på en sikker sone med passordbeskyttelse for den enkelte forsker med tilknytning til prosjektet.

Følgende registre har blitt brukt i analysene i denne rapporten:

- *Forløpsdatabasen-Trygd (FD-Trygd)* (se Espeland Hansen, Hetland og Sivertstøl, 2013): herunder opplysninger om tryggedata, demografidata, sosialhjelpsdata, sysselsettingsdata og arbeidssøkerdata.
- *Etterforskede lovbrudd* (se Gundersen 1999): herunder siktelser for ulike lovbrudd.
- *Inntektsregisteret* (se Kirkeberg og Dahl 1997): herunder samlet inntekt.
- *Utdanningsregisteret* (se Vangen, T. 2007): herunder høyeste oppnådde utdanning og detaljert opplysninger om karakterer for grunnskolen¹⁴.
- *Dødsårsaksregisteret* (Vollset et al. 2012): herunder ICD10-kode på registrerte dødsfall.

3.2.4 ENDRINGER I DATAMATERIALET OVER TID

Barnevernsdataene dokumenteres årlig av SSB, bl.a. i KOSTRA-skjema nr. 15. Her kan man følge endringer som innføres i barnevernsstatistikken. De største endringene av relevans for vårt prosjekt ble gjennomført i 1992/93 og i 2007. Nye saksgrunnlag som ble innført i 1993 inkluderte vanskjøtsel, fysisk og psykisk mishandling, seksuelt overgrep, foreldre døde, barnets rusmisbruk og forholdene i hjemmet. Når det gjelder omsorgstiltakene ble følgende nye kategorier for plasseringer innført: *beredskapshjem*, *familieplassering* og *forsterket fosterhjem*, samt en noe annen inndeling av *institusjonene*. Det ble også innført endringer i kategoriseringen av hjelpetiltakene.

Fra og med 2007 er det også innført endringer: fire nye grunnlag for vedtak ble innført, deriblant vold i hjemmet og kriminalitet hos foreldre, samt egen psykisk sykdom for barnet og ungdommens del. Videre ble kategoriene «råd og veiledning» og «deltakelse i ansvarsgrupper» innført som hjelpetiltak.

¹⁴ Karakteropplysningene inngår som en del av doktorgradsprosjektet til Kirsti Valset.

3.3 Bruken av foreliggende resultater fra forskning på dette datamaterialet

Datamaterialet som ligger til grunn for Barnevern i Norge, inneholder enorme muligheter for generering av kunnskap, og det har langt fra vært mulig å utnytte alle mulighetene i denne omgang. Jo lenger observasjonstiden blir etter den store omleggingen av statistikken i 1993, jo flere kohorter med barn og unge med barnevernserfaring blir det også mulig å inkludere helt fra barnet/familien første gang mottar tiltak, med informasjon som stadig blir mer sammenliknbar. Utviklingen som har pågått parallelt av stadig mer sofistikerte analysemetoder, vil også åpne for stadig mer avansert bruk av materialet.

Samtidig er det noen begrensninger i vårt datamateriale, som vi må ta hensyn til i fortolkningen av resultatene. *For det første* må man være forsiktig med å trekke konklusjoner om kausale relasjoner på grunnlag av registerdata (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2011). Vi vet ikke hvordan situasjonen var før opplysninger om en person inngikk i registeret, og registrene gir heller ikke fullstendige opplysninger – noe som neppe hadde vært ønskelig heller, av personvern hensyn. Følgelig kan heller ikke våre analyser si noe spesifikt om effekten av ulike barnevernstiltak, bare om sammenhenger mellom ulike tiltak og utfall som voksne. Disse sammenhengene er imidlertid relativt robuste nett-opp fordi vi analyserer på hele populasjonen av barn og ungdom i barnevernet.

Vi har valgt å bruke et sammenlikningsutvalg bestående av personer som aldri har vært i kontakt med barnevernet i Barnevern i Norge. Dette har også noen konsekvenser for resultatene. SSB undersøkte kvalitetsforskjeller i barnevernets arbeid mellom kommuner og enheter (Henningsen og Kornstad, 2010). De påpekte her (op. cit.: 9) at barn og unge som mottar barnevernstiltak har betydelige problemer som enten er permanente eller vil sette permanente spor, og at dette er problemer som ikke nødvendigvis vil la seg avhjelpe selv med det beste tenkelige barnevernet. Det betyr at vi forventer at barn og unge med barnevernserfaringer gjennomgående vil gjøre det dårligere enn andre barn på en rekke felter som utdanning, yrkesaktivitet og levekår mer generelt. Henningsen og Kornstad gjorde følgelig ingen forsøk på å bruke et sammenlikningsutvalg, ettersom deres formål var å studere kvalitetsforskjeller i barnevernets arbeid. De mente at eventuelle forskjeller mellom et barnevernsutvalg

og et sammenlikningsutvalg i større grad ville avspeile latente forskjeller enn barnevernets evne til å forbedre barn og unges muligheter.

For det andre forventet vi følgelig at personene i sammenlikningsutvalget ville komme bedre ut enn personene i barnevernsutvalget på de utfallsmålene som er inkludert. Slik datamaterialet er bygget opp vil barn og unge fra sammenlikningsutvalget kunne gå over til barnevernsutvalget, men aldri vice versa. Dermed blir det viktig å reflektere over hva som egentlig kan defineres som gode resultater for personene i barnevernsutvalget, og hvor stor avstanden mellom personene i de to utvalgene med rimelighet vil være. Dessuten kan det tenkes at man senere hen bør tenke over muligheten for å sammenlikne personer i barnevernsutvalget med andre grupper.

For det tredje er både barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget sammensatt på den måten at vi må ta hensyn til kohorteffekter i tolkningen av resultatene. Utvalgene inkluderer barn og unge som er født helt fra 1975 til 2010. Samtidig er de eneste vi har hatt mulighetene for å følge fra fødsel til de normalt ikke lenger mottar tiltak, de tre kohortene som er født i 1990–1992. Av disse har rundt 21 000 mottatt barnevernstiltak, så de utgjør følgelig en relativt liten andel av det totale barnevernsutvalget. For hvert år som går, vil imidlertid andelen man kan studere på denne måten øke. Dette vil øke mulighetene for å foreta analyser av betydningen av å ha fått kontakt med barnevernet på ulike tidspunkter.

For det fjerde må vi hele tiden ha i mente at barnevernsutvalget er svært heterogent. Hele livsløpet dekkes, fra de ganske få som mottar tiltak fra fødselen til de ganske få som mottar ettervernstiltak helt til de fyller 23 år. Dessuten har barna og ungdommen fått ulike typer av barneverntiltak og har vært i barneverntiltak i perioder av ulik lengde. Noen har bare vært i tiltak ett eller deler av ett kalenderår, kanskje helt ned til noen få dager, mens noen få har vært i barneverntiltak nesten hele livet og hele perioden. Noen har hatt bare en type av tiltak mens de bor hjemme hos sine biologiske foreldre (for eksempel barnehage eller økonomisk stønad), mens andre har fått en rekke ulike tiltak over svært mange år, eller kombinerer en serie med hjelpetiltak og plassering utenfor hjemmet. Noen har så fått stabil omsorg med få flyttinger mens de har bodd utenfor hjemmet, mens andre har byttet omsorgstiltak gjentatte ganger før de fylte 18 år. Videre har personene i barnevernsutvalget

mottatt tiltak i løpet av et par tiår hvor det har skjedd store endringer i barnevernet, som vi diskuterte i første kapittel. Og avslutningsvis må vi regne med til dels stor variasjon i måten kategoriene er brukt på av barneverntjenesten både når det gjelder tiltaksgrunnlag og hvilke hjelpetiltak som er iverksatt. Det er tross alt snakk om flere tusen saksbehandlere som fyller ut statistikken hvert eneste år, hvor langt fra alle er de samme fra år til år.

3.4 Forskningsetiske vurderinger

Barnevern i Norge har fulgt vanlige, forskningsetiske retningslinjer når det gjelder gjennomføringen av prosjektet. Vi har søkt om og fått tillatelse fra samtlige registreiere. Undersøkelsen ble tilrådd av Personvernombudet for forskning og har hatt konsesjon fra Datatilsynet. Alle formelle krav til bruk og oppbevaring av datamaterialet er oppfylt. Det har også vært stilt krav om at alle som skulle bruke datamaterialet, måtte ha egen tillatelse til dette fra SSB.

De koblede datafilene er ikke anonyme, da det enkelte barnevernsbarn kan følges gjennom sitt forløp i barnevernet. Personenes konfidensialitet er imidlertid forsøkt ivarett på en rekke måter. I hovedsak ved at det har vært skilt mellom en *administrativ fil* (med koblingsnøkkel og kun for prosjektleder) og en *forskningsfil* (uten koblingsnøkkel og redusert til nødvendige variabler til forskningsformål). Det har også vært viktig å eliminere mulighetene for såkalt bakveisidentifisering eller indirekte identifisering, som følge av at noen kombinasjoner av informasjon gir så små og spesielle grupper at det likevel blir mulig å gjenkjenne enkeltpersoner. Dette er håndtert gjennom aggregering av data i større kategorier, der eventuelle spesielle sammensetninger av kjennetegn vil forsvinne i den større helheten. For eksempel er bakgrunnsvariabelen «landbakgrunn» utenom Norge, som regnes som sensitive opplysninger, samlet i verdensdeler eller grupper av land. Likeledes er bakgrunnsvariabelen «kommunestørrelse» delt i fem kategorier, der kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere, som utgjør halvparten av landets kommuner, er en kategori. Per prosjektslutt i 2014 blir disse dataene oppbevart hos SSB.

4 Overganger til voksenlivet for unge voksne med barnevernserfaring

Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen, Lars B. Kristofersen og Sidsel Sverdrup

4.1 Innledning

I dette kapitlet presenterer vi resultater om hvordan det går med unge voksne med barnevernserfaring i overgangen til voksenlivet når det gjelder å få utdanning, ha et visst inntektsnivå, være i arbeid, og ikke ha behov for sosialhjelp. Spørsmålet er hva som kjennetegner disse unge kvinnene og mennene, og hvordan vi kan forstå at noen ser ut til å greie seg bedre enn andre, på grunnlag av det datamaterialet vi har hatt tilgang til. Videre gjennomfører vi analyser av barnevernsutvalget i forhold til sammenlikningsutvalget.

Vi starter med en gjennomgang av de fire indikatorene på positive overganger til voksenlivet som har blitt brukt både i denne og forrige rapport (Clausen og Kristofersen, 2008), og viser hvor mange som har mestret overgangen til voksenlivet i forhold til hver enkelt av disse indikatorene. Deretter analyserer vi sammenhenger mellom gode overganger og fire forhold, nemlig saksgrunnlag, tiltakstype, ettervernstiltak og kjønn. Der det er mulig, sammenlikner vi resultatene fra denne undersøkelsen med resultatene vi presenterte i den forrige rapporten.

4.1.1 DATAGRUNNLAGET I DETTE KAPITLET

Datagrunnlaget i dette kapitlet er de 10 892 unge voksne fra barnevernsutvalget som inngikk i analysene i forrige rapport (Clausen og Kristofersen, 2008). Av disse er det 10 088 (92,6 prosent) som kan følges videre¹⁵. Denne gruppen var 26–38 år i 2005 og har blitt 30–42 år i 2009. I tillegg sammenlikner vi utviklingen i denne gruppen med jevngamle i befolkningen, med utgangspunkt i de to sammenlikningsutvalgene som ble trukket av SSB (2005 og 2009).

¹⁵ Frafallet skyldes a) mangelfull informasjon på inntekt og utdanning, samt b) dødsfall i perioden 2005-2009.

4.2 Indikatorer på overganger til voksenlivet

Clausen og Kristofersen (2008) bygget sine analyser av overganger til voksenlivet for unge voksne med barnevernserfaring på fire indikatorer: *utdanningsnivå, inntekt, arbeidsledighet* og *sosialhjelp*. Kriteriet for positiv skåre på de fire indikatorene var minimum gjennomført videregående skole per 2005, samlet inntekt på 200 000 kroner eller mer i 2004, at man ikke hadde vært arbeidsledig i perioden 2000–2005, eller at man ikke hadde mottatt sosialhjelp i perioden 2000–2005. I denne rapporten har vi fulgt de samme individene for å se hvordan situasjonen ser ut for dem fire år senere (i 2009). Ved begge observasjonstidspunkter (2005 og 2009) er kriteriet på en god overgang til voksenlivet å ha oppfylt minimum tre av disse fire kriteriene.

Som vi diskuterer nærmere i kapittel 2, er utdanningsnivå ofte benyttet som indikator i levekårsundersøkelser, og sammenhengen mellom utdanningsnivå og foreldrenes sosioøkonomiske status og utdanning er også vel kjent. Det samme er tilfellet for de tre andre kriteriene. Dessuten gjelder det spesielt for barn og unge med barnevernserfaring at de er i særlig risiko for ikke å oppnå et utdanningsnivå som i neste omgang gir dem innpass i arbeidsmarkedet (Andersen et al., 2008; Seeberg, Winsvold og Sverdrup, 2013, Vinnerljung et al., 2005).

Vi valgte å holde fast ved kriteriene som ble brukt i forrige rapport i de nye analysene. Den viktigste grunnen til dette er at det skal være mulig å sammenlikne resultatene for barnevernsutvalget både nå og ved senere undersøkelser. Spørsmålet er imidlertid om kriteriene for en positiv skåre på hver enkelt indikator ble satt på riktig nivå. Det er ikke problematisk å ha minimum fullført videregående utdanning som kriterium, ettersom dette foruten å være en dokumentasjon på oppnådd kunnskap, er en inngangsport til videre utdanning. Inntektskriteriet fungerte greit i forrige undersøkelse, i og med at litt over halvparten av barnevernsutvalget hadde en lønnsinntekt¹⁶ på 200 000 kroner eller mindre i 2004. Dette inntektsmålet reflekterte gjennomsnittet i befolkningen og er justert opp til 246 000 kroner for 2008. Disse to indikatorene reflekterer også det som omfattes av begrepet «NEET» – «Neither in Education, Employment, or Training», altså at man verken er under utdanning, i

¹⁶ <https://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/7/nb>

arbeid, eller under annen opplæring¹⁷. Per 2009 gjaldt dette 5,5 prosent i alderen 15–24 år i Norge (Halvorsen et al., 2012). Våre indikatorer inkluderer i tillegg langtidsledighet og langtidsmottak av sosialhjelp. Således legger vi litt strengere kriterier til grunn for god overgang til voksenlivet enn det som inngår i NEET. Det er spesielt de to siste kriteriene som kan framstå som strenge, men arbeidsledighet og mottatt sosialhjelp er utfyllende i forhold til langtidsbildet over en periode på fire år. Bruken av dette tidsintervallet mener vi er relativt lettere enn å skulle definere kriterier hvor man benyttet *måneder med arbeidsledighet* eller *antall episoder med arbeidsledighet*, og *korttids bruk av sosialhjelp* versus *langtids bruk av sosialhjelp*. Og det er også viktig å ha i mente at disse kriteriene ikke tar mål av seg til å definere hva som er et *godt* voksenliv for den enkelte unge voksne eller for personene i barnevernsutvalget. De er mer ment som indikatorer som gjør det mulig å måle barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget på ulike tidspunkter, og belyse likheter og ulikheter.

4.3 Overganger til voksenlivet i barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget

Tabell 4.1 viser hvor mange unge voksne med barnevernserfaring som hadde oppnådd en god overgang til voksenlivet i 2005 og hvordan situasjonen var for den samme gruppen fire år senere, i 2009. Av tabellen ser vi at andelen som hadde tilfredsstilt hvert enkelt av disse kriteriene i barnevernsutvalget (N=10.088) varierte fra 35 til 45 prosent i 2005. Fire år senere er variasjonen mye større (mellom 40 og 67 prosent), og flere hadde oppnådd de enkelte kriteriene. Vi ser at flere har oppnådd minst videregående utdanning og at flere har en inntekt som tilsvarer gjennomsnittet i befolkningen. Dette kan delvis forklares ved at de yngste har hatt anledning til å få bedre lønnet arbeid eller lønnet arbeid per se. Det siste avspeiles i at den største forbedringen er å finne i at færre mottar sosialhjelp i perioden 2006–2009, samt at færre har vært registrert arbeidsledig i den samme perioden.

¹⁷ Det har også vært rettet en del kritikk mot begrepet «NEET» i og med at det definerer hva ungdommer og unge voksne ikke er (Yates og Payne, 2006). Se også 2.2.2 der begrepet beskrives nærmere.

Tabell 4.1 Utvalgte indikatorer på god overgang til voksenlivet for barnevernsutvalget (N=10 088) og sammenlikningsutvalget (N=14 422 i 2005, N=16 868 i 2009). Prosentandel.

Sammenlikningskriterier	Barneverns- utvalget		Sammenliknings- utvalget	
	2005	2009	2005	2009
Oppnådd minst videregående utdanning	34,8	39,6	79,6	80,5
Brutto inntekt over gjennomsnittet	44,6	52,4	64,8	78,0
Ikke mottatt sosialhjelp	42,0	62,1	89,1	93,4
Ikke vært registrert som arbeidsledig	39,2	67,3	58,7	80,5
Individer med minst tre av fire kriterier	23,7	42,2	58,4	83,5

Vi ser også at rundt 24 prosent i barnevernsutvalget hadde oppnådd minst tre av kriteriene i 2005, mens det samme gjaldt 42 prosent i 2009. Dette tilsvarer en endring på litt over 18 prosentpoeng, og er nær en dobling i forhold til hva vi fant i 2005. Når vi ser dette i forhold til sammenlikningsutvalgene våre, er det en generell økning på 25 prosentpoeng i befolkningen utenom barnevernsutvalget. Den endringen utgjør ikke mer enn en økning på 50 prosent i forhold til antallet i 2005, men sammenlikningsutvalget ligger jevnt over mye høyere i forhold til «gode overganger til voksenlivet». Overordnet ser vi at det har vært en sterk forbedring innad i barnevernsutvalgsgruppen, men at denne økningen er noe i underkant av hva man finner hos dem uten barnevernserfaring.

Tabell 4.2 Personer med minst tre av fire indikatorer etter alder i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Alder i 2005	Antall	Individer med minst tre av fire kriterier		
		2005	2009	Endring 2005-2009
26 år	2 614	20,4	41,6	21,2
27 år	2 388	21,9	40,1	18,3
28 år	1 964	25,6	44,1	18,5
29 år	1 505	25,6	46,1	20,5
30 år	916	24,1	41,3	17,1
31 år	402	31,3	45,5	14,2
32 år	193	34,7	47,2	12,4
over 32 år	106	33,0	51,9	18,9

Med andre ord ser vi jevnt over en forbedring i alle aldre hos barnevernsgruppen fra 2005 til 2009, men den største prosentmessige endringen finner vi hos de yngste (tabell 4.2).

4.4 Hva bidrar til en positiv overgang til voksenlivet når man har barnevernserfaring?

Vi har analysert sammenhengene mellom positive voksenkarrierer og fire ulike forhold for å kunne få mer utdypende kunnskap om variasjoner og mønstre innad i barnevernsutvalget. Som nevnt innledningsvis, er det snakk om saksgrunnlag, tiltakstype, ettervern og kjønn. Vi begynner med saksgrunnlaget, ettersom det er her vi finner hva som etter saksbehandlerne vurdering er årsaken(e) til at tiltak iverksettes.

4.4.1 FÅ, TYDELIGE SAMMENHENGER MELLOM SAKSGRUNNGRUNNLAG OG GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET

I barnevernsstatistikken er det mulig å velge mellom en rekke saksgrunnlag, som dels handler om barnet eller ungdommens omsorgssituasjon, dels om kjennetegn ved foreldrene og dels om kjennetegn ved barna og ungdommene. Det er anledning til å fylle ut flere saksgrunnlag i statistikken, men her har vi tatt utgangspunkt i det saksbehandlerne vurderer som det viktigste saksgrunnlaget det aktuelle året.

Tabell 4.3 Individuer med minst tre av fire indikatorer på gode overganger etter saksgrunnlag i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Saksgrunnlag 1993-2003	Antall	Andel med saksgrunnlaget	Individer med minst tre av fire kriterier		Endring 2005–2009
			2005	2009	
Forholdene i hjemmet, særlige behov	2 623	26,0	23,0	42,9	19,9
Barnets atferdsavvik	2 420	24,0	14,3	31,0	16,7
Manglende omsorgsevne	1 761	17,5	22,7	40,7	18,0
Annet	1 700	16,9	25,9	46,9	21,0
Foreldres rusmisbruk	738	7,3	31,2	48,9	17,8
Foreldrenes psykiske lidelse	510	5,1	33,9	52,9	19,0
Barnets rusmisbruk	451	4,5	15,5	35,0	19,5
Vanskjøtsel	328	3,3	26,2	45,1	18,9
Barnet funksjonshemmet	263	2,6	15,6	21,7	6,1
Foreldre død	239	2,4	37,7	62,8	25,1
Seksuelt overgrep	219	2,2	25,1	41,6	16,4
Fysisk mishandling	147	1,5	26,5	43,5	17,0
Psykisk mishandling	123	1,2	32,5	47,2	14,6

I tabell 4.3 viser vi først fordelingen av unge voksne på de ulike saksgrunnlagene. Merk at den enkelte kan ha fått ulike saksgrunnlag i perioden alt ettersom situasjonen rundt barnet/ungdommen har endret seg. Kategoriene er således ikke gjensidig utelukkende.

Den andre kolonnen viser antallet som fikk saksgrunnlaget ved minst en årgang i perioden 1993–2003, mens den tredje kolonnen viser hvor stor andel av barnevernsgruppen vi ser på som fikk dette saksgrunnlaget minst en gang i sin barnevernskarriere. I likhet med tabell 4.2 ser vi forskjellen mellom hvor mange som fikk «gode overganger til voksenlivet» i henholdsvis 2005 og 2009. Uavhengig av kombinasjoner av saksgrunnlag ser vi at barn og unge som fikk saksgrunnlaget «barnet funksjonshemmet» har hatt den laveste prosentendringen fra 2005 til 2009. Barn og unge med saksgrunnlaget «foreldrene døde» befinner seg i andre enden av skalaen. De mer generelle eller hyppigst brukte saksgrunnlagene plasserer seg nær gjennomsnittet for hele gruppen.

Tabell 4.3 viser også at det klart vanligste saksgrunnlaget de 11 årene fra 1993 til 2003, var «forholdene i hjemmet», mens det nest vanligste var «barnets atferdsavvik». På tredje og fjerde plass kom samlekategoriene «annet» og «manglende omsorgsevne». Sett i betraktning av at observasjonsperioden strekker seg over 11 år, må det sies at de resterende saksgrunnlagene var relativt lite brukt.

Tabellen viser dessuten at det har vært vanlig å bruke flere saksgrunnlag. De 10 088 unge voksne som inngår i denne tabellen, fordelte i alt 20 053 saksgrunnlag mellom seg, eller gjennomsnittlig to tiltak per person. Dette innebærer at det som oppgis som viktigste saksgrunnlag, kan variere noe fra år til år uten at vi foreløpig vet akkurat hvor mye eller på hvilke måter.

Vi kan ikke forvente veldig høy grad av presisjon i valget av saksgrunnlag, selv om noen av dem, som at foreldrene er døde eller barnet funksjonshemmet, vil være mer eksakte enn de andre. De er til gjengjeld brukt i ganske få tilfeller (2–3 prosent). Det samme gjelder barnets rusmisbruk. Med unntak av kategorien barnets atferdsavvik, er de hyppigst brukte kategoriene typiske samle-kategorier, og det vil være vanskelig å vite eksakt hva disse innebærer. Usikkerheten har også sammenheng med at disse kategoriene har vært brukt av mange ulike saksbehandlere over flere år.

Uavhengig av prosentvis endring mellom 2005 og 2009, er det fremdeles dem som en eller annen gang fikk saksgrunnlaget «foreldre døde» som gjør det

best. Nesten 63 prosent i denne gruppen har oppnådd en god overgang til voksenlivet, noe som plasserer dem midt mellom barnevernsgruppen og sammenlikningsutvalget. Den gruppen av saksgrunnlag som gjør det nest best er dem som hadde «foreldrenes psykiske lidelse» som saksgrunnlag ved minst en anledning i perioden 1993–2003. Her var det 53 prosent som oppnår en god overgang til voksenlivet. Disse svarer imidlertid ikke for mer enn i overkant av sju prosent av det totale antallet saksgrunnlag. Foruten saksgrunnlaget «barnet funksjonshemmet», er det «barnets atferdsavvik» og «barnets rusmisbruk», det vil si kjennetegn ved barna og ungdommene selv, som skiller seg ut med de laveste andelene med gode overganger til voksenlivet. De svarer for en tredjedel av det totale antallet saksgrunnlag. Disse fordelingene er ganske like de man så i forrige undersøkelse (Clausen og Kristofersen, 2008:62), noe som betyr at frafallet på 804 individ ikke har hatt noen større innvirkning på analysene.

I kapittel 2 påpekte vi at antall belastninger har betydning, men også varigheten og intensiteten på risikofaktorene barn og unge eksponeres for. Vi kan absolutt forutsette at de unge voksne i barnevernsutvalget i varierende grad har vært eksponert for både mange, langvarige og intense belastninger, men saksbehandlerens valg av saksgrunnlag kan ikke gi presis nok kunnskap til at det går an å avklare hvordan belastningene har innvirket på den enkelte. Til dette trengs nærmere analyser av de enkeltes historier i barnevernet, og her er en kombinasjon av grundigere analyser av statistikken, analyser av saksdokumenter og intervjuundersøkelser, langt mer egnet.

I neste avsnitt ser vi nærmere på sammenhenger mellom tiltakene de unge voksne hadde mottatt og andeler med positive voksenkarrierer.

4.4.2 TILTAKSTYPE OG GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET

I medhold av lov om barneverntjenester forutsettes det at hjelpetiltak er det første som prøves hvis barneverntjenesten finner at et barn eller en ungdom har behov for tiltak etter at en barnevernsundersøkelse er gjennomført. Med andre ord er hjelpetiltak i hjemmet, eller det som ble kalt forebyggende tiltak i den tidligere barnevernsloven, barneverntjenestens hovedtiltak.

I prinsippet vil man følgelig anta at de som plasseres utenfor hjemmet, vanligvis vil ha opplevd flere, mer langvarige og mer intense belastninger enn de som utelukkende mottar hjelpetiltak. Dette vil imidlertid ikke alltid være

tilfelle, ettersom statistikken bare fanger opp at et individ har vært plassert i løpet av et år, men ikke hvor lenge. I prinsippet kan derfor en plassering utenfor hjemmet bare ha vart en dag eller en uke. Dette vil særlig gjelde de som har vært i beredskapshjem eller institusjon. Dessuten kan terskelen for å plassere barn og unge utenfor hjemmet variere mellom kommuner og regioner, og frivillige plasseringer kan skje på et tidligere tidspunkt enn tvangsplasseringer. Heterogeniteten i utvalget med plasserte barn og unge vil derfor være større enn lovteksten i seg selv tilsier.

I tabell 4.4 viser vi hvordan andelen med gode overganger til voksenlivet varierer i forhold til tiltaksgruppe. Tiltaksgruppene er klassifisert ut fra de som kun fikk bistandstiltak (økonomisk hjelp, støttekontakt, barnehage, besøks-hjem, skolefritidsordning, fritidsaktiviteter, utdanning/arbeid), de som kun fikk veiledningstiltak (hjemkonsulent, råd og veiledning, MST, PMTO, poli-klinisk psykiatrisk behandling, ansvarsgruppe, medisinsk behandling, egen bolig/hybel, tilsyn i hjemmet, behandling av barn med særlige behov, andre hjemmebaserte tiltak), de som kun fikk fosterhjemstiltak (beredskapshjem, fosterhjem (utenom familien), fosterhjem (familieplassering), forsterket fosterhjem (utenom familien), forsterket fosterhjem (familieplassering)), de som kun fikk institusjonstiltak (senter for foreldre og barn, bolig med oppfølging, barneverninstitusjon, plassering i institusjon etter annen lov), de som kun fikk tiltak kategorisert innunder «annet», og de som fikk ulike kombinasjoner av de forutgående gruppene. Denne siste gruppen vil også omfatte de som ble plassert utenfor hjemmet etter først å ha mottatt hjelpetiltak, og de som kan ha vært både i fosterhjem og institusjon.

Tabell 4.4 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter tiltaksgruppe i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Tiltaksgrupper 1993–2003	Antall	Andel med tiltaks-gruppen	Individer med minst tre av fire kriterier		Endring 2005–2009
			2005	2009	
Kun bistandstiltak	2 590	25,7	25,3	42,7	17,4
Kun veiledningstiltak	323	3,2	27,2	49,8	22,6
Kun fosterhjemstiltak	717	7,1	40,6	57,7	17,2
Kun institusjonstiltak	231	2,3	15,2	32,5	17,3
Kun "andre" tiltak	662	6,6	26,3	50,9	24,6
Kombinasjoner av tiltaksgrupper	5 565	55,2	20,7	38,9	18,2

Det må presiseres at tabellen viser hovedgrupper etter «intensitet» på tiltakene fra barnevernet. Gruppene er selekterte og det er viktig å merke seg at de fleste (55 prosent) har en kombinasjon av ulike tiltak. Gruppen som utelukkende fikk institusjonstiltak (2,3 prosent) er mest sannsynlig barn og unge som kanskje har hatt fysisk funksjonsnedsettelse. Dette vil således bety at gruppens mulighet til forbedring fra 2005 til 2009 har vært noe annerledes enn hva man skulle kunne forvente for alle barn og unge som har vært plassert i institusjon.

Tabellen er bygget opp på den måten at kategoriene dekker antall i utvalget på 10 088 som har fått de enkelte tiltakene innunder den enkelte tiltaksgruppen minst en gang i løpet av perioden 1993–2003. Hvert enkelt individ teller kun i en av gruppene, og gruppene er således gjensidig utelukkende. Prosentueringen under hver tiltaksgruppe og for totalen viser til prosentandel som har fått tiltakstypen i forhold til hele utvalget på 10 088.

Samlet sett fikk de fleste (55 prosent) i dette utvalget fen kombinasjon av ulike tiltaksgrupper. Én av fire fikk utelukkende bistandstiltak i en eller annen form i løpet av perioden 1993–2003. Dernest ser vi at rundt sju prosent utelukkende fikk andre, uspesifiserte tiltak. Av plasseringstiltakene ble sju prosent fosterhjemsplassert, mens i overkant av to prosent utelukkende ble plassert i institusjon mellom 1993 og 2003.

Som vi så i tabell 4.1, hadde i alt 23,7 prosent av de unge mennene og kvinnene i barnevernsutvalget oppnådd en god overgang til voksenlivet per 2005, og totalt 42,2 per 2009. Tabell 4.4 viser at de som utelukkende ble plassert i institusjon i løpet av perioden 1993–2003, i mindre grad oppnådde en god overgang til voksenlivet ved begge tidspunkt. De som utelukkende ble plassert i fosterhjem gjorde det best i forhold til god overgang til voksenlivet. Vi ser også at de som kun fikk andre uspesifiserte tiltak, samt de som kun fikk veiledningstiltak, hadde den største endringen fra 2005 til 2009. Men til tross for at de som bare var institusjonsplassert hadde lavest prosentandel med gode overganger, er endringen fra 2005 til 2009 lik for denne gruppen i forhold til flere av de andre tiltaksgruppene.

De fleste i utvalget vårt har mottatt en kombinasjon av de ulike tiltaksgruppene, noe som tilsier at denne gruppen er den mest heterogene. Gjennomsnittstallet for denne delen av utvalget skjuler sannsynligvis en langt større spredning enn det som er tilfellet i de andre tiltaksgruppene. Grenseflaten mot

å foreslå for eksempel plassering utenfor hjemmet vil i tillegg variere på landsbasis, og skape enda mer heterogenitet. Samtidig må vi forutsette at de som har vært plassert utenfor hjemmet, enten i kombinasjon med hjelpetiltak eller som eneste tiltak, som gruppe har vært eksponert for større belastninger enn de som utelukkende har mottatt bistandstiltak eller veiledningstiltak. Vi ser av tabell 4.4 at spredningen i gruppen med erfaring fra plassering utenfor hjemmet er svært stor, avhengig av hva slags tiltak de har vært i. Dette kan blant annet skyldes en viss seleksjon til institusjon i forhold til fosterhjem, blant annet når det gjelder den aldersmessige spredningen. Mens 90 prosent av de som er i institusjon er 13 år eller eldre, er nemlig nesten halvparten av de i fosterhjem 12 år eller yngre. Og unge med atferdsvansker og rusproblemer, som vi har sett strever mer med å oppnå gode overganger til voksenlivet (tabell 4.3), er også overrepresentert i barnevernsinstitusjoner (Backe-Hansen et al., 2011). Alt i alt vil vi derfor forvente at en større andel barn og unge i fosterhjem oppnår gode overganger til voksenlivet.

Det finnes mye forskning som viser at unge voksne som mottar ettervernstiltak, greier seg bedre enn de som ikke mottar slike tiltak (f.eks. Hjort og Backe-Hansen, 2008). Vi undersøkte derfor om det var noen sammenhenger mellom å ha fått ettervern og å oppnå en god overgang til voksenlivet etter våre kriterier.

4.4.3 ETTERVERN OG GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET

På grunnlag av eksisterende kunnskap ville vi forvente at en større andel av de unge voksne som hadde mottatt ettervernstiltak, hadde oppnådd gode overganger til voksenlivet. I tabell 4.5 viser vi resultatene for de med og uten ettervernstiltak etter plassering utenfor hjemmet.

Tabell 4.5 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter ettervernsstatus i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Ettervern	Antall	Andel	Individer med minst tre av fire kriterier		
			2005	2009	Endring 2005-2009
Nei	7 231	71,7	21,8	40,8	19,0
Ja	2 857	28,3	28,6	45,7	17,2

Tabell 4.5 viser at i overkant av 60 prosent av de unge voksne (18 år eller eldre) hadde mottatt ettervernstiltak. Vi vet fra tidligere analyser at andelen som får

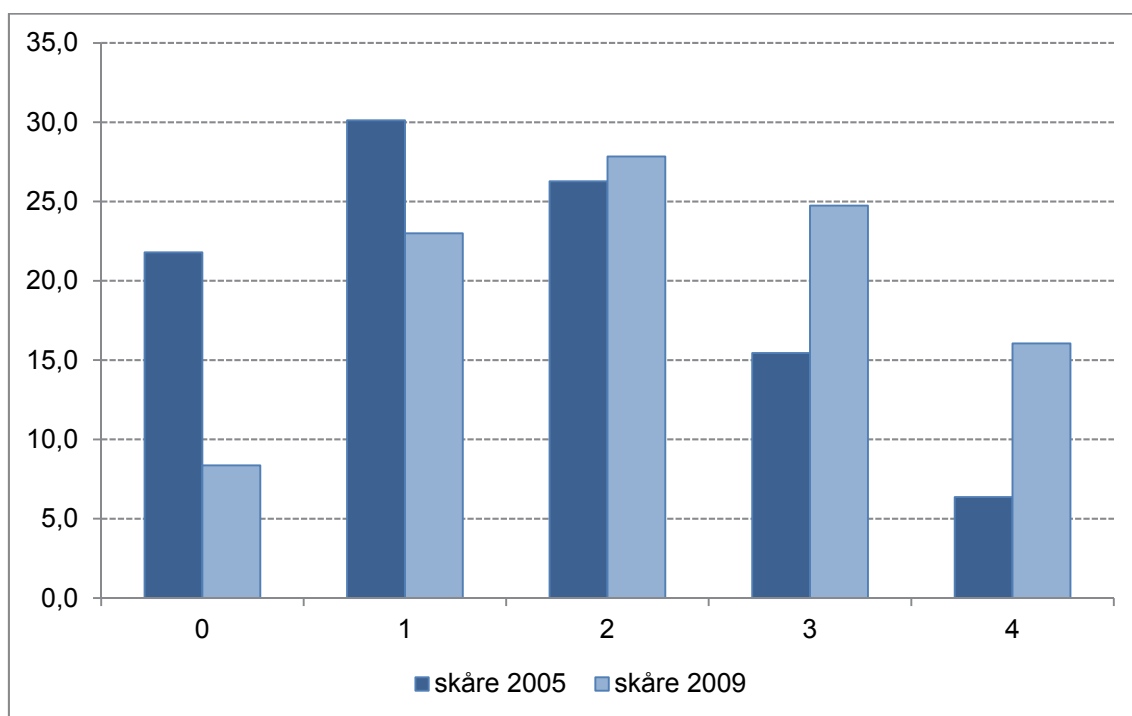
ettervernstiltak synker drastisk etter fylte 19 år, slik at mesteparten av disse tiltakene nok vil være gitt til 18–19-åringene (Clausen og Backe-Hansen, 2008; Clausen og Kristofersen, 2008:58). Dette ser vi også i våre analyser hvor halvparten med ettervernstiltak er 18-åringene. Ettervernstiltak vil også være brukt i større grad i den siste femårsperioden, fra 1998–2003, i kjølvannet av en lovendring i 1998 der ettervernstiltak igjen ble lovfestet.

Figur 4.1 Fordeling av skåre på indikatorer for gode overganger til voksenlivet for dem som fikk ettervern (n=2 857). Prosentandeler for 2005 og 2009.

Som vi så i tabell 4.5, var de to gruppene relativt like i 2005, mens en noe høyere andel *uten* ettervernstiltak skåret høyere på god overgang til voksenlivet i 2009. Figur 4.1 og 4.2 viser fordelingen av antall poeng (hvor høy skåre) de enkelte individene fikk etter våre fire valgte indikatorer. Figurene viser fordelingene i 2005 og 2009 etter hvorvidt man hadde ettervern, og vi ser en forskyvning over tid i positiv retning uavhengig av om de unge voksne hadde mottatt ettervernstiltak.

Figur 4.2 Fordeling av skåre på indikatorer for gode overganger til voksenlivet for dem uten ettervern (n=7 231). Prosentandeler for 2005 og 2009.

4.4.4 UNGE VOKSNE MED INNVANDRERBAKGRUNN OPPNÅDDE I STØRRE GRAD GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET

I kapittel 6 ser vi nærmere på innvandringsbakgrunnen til barn og unge i barnevernet. I dette avsnittet ser vi nærmere på innvandringsbakgrunn etter de samme gruppene som er brukt i kapittel 6, men kun for utvalget vårt på 10 088 unge voksne. I tabell 4.6 viser vi resultatene for utvalget vårt på 10 088 etter innvandringsbakgrunn.

Tabell 4.6 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter innvandringsbakgrunn (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Innvandringsbakgrunn	Antall	Andel	Individer med minst tre av fire kriterier		Endring 2005–2009
			2005	2009	
Norskfødt med norskfødte foreldre	8 268	82,0	23,4	41,6	18,3
Innvandret til Norge	921	9,1	25,3	45,8	20,5
Norskfødt med utenlandsfødte foreldre	130	1,3	26,9	48,5	21,5
En utenlandsfødt og en norskfødt forelder	769	7,6	25,4	43,0	17,7

Vi ser av tabellen at de fleste i utvalget vårt var født i Norge av norskfødte foreldre (og hvor besteforeldrene også var født i Norge)¹⁸. Tabellen viser også at det er denne gruppen som skårer lavest i både 2005 og 2009. Norskfødte med utenlandsfødte foreldre skåret høyest ved begge måletidspunkt. Det er også denne gruppen som har hatt størst endring fra 2005 til 2009. Dette kan henge sammen med at det er saksproblematikk som knytter seg til ulik innvandrerbakgrunn. Som vi skal se i kapittel 6, er det forskjeller mellom disse gruppene når man ser på saksgrunnlag. Kortfattet er det for eksempel saksforhold hvor det er snakk om rusmisbruk, enten hos foreldre eller hos barnet, oftere brukt når den ene eller begge foreldrene er født i Norge (se tabell 6.10).

Til slutt i denne delen av kapitlet vil vi analysere nærmere kjønnsforskjeller når det gjelder gode overganger til voksenlivet. Som vi vil se, er kjønnsforskjellene til dels store.

4.4.5 NOE FLERE KVINNER ENN MENN HADDE OPPNÅDD GOD OVERGANG TIL VOKSENLIVET

Vi vil først vise fordelingene for menn og kvinner når det gjelder andeler som har oppnådd gode overganger til voksenlivet (tabell 4.7). Samlet sett lå kvinnene høyere enn mennene i både 2005 og i 2009, men den prosentmessige endringen var høyere for mennene (figur 4.3). Forskjellen mellom menn og kvinner i barnevernsgruppen jevnet seg altså mer ut over tid.

Tabell 4.7 Individuer med minst tre av fire indikatorer etter kjønn i barnevernsutvalget (N=10 088). Antall og prosentandel i 2005 og 2009.

Kjønn	Antall	Andel	Individer med minst tre av fire kriterier		Endring 2005–2009
			2005	2009	
menn	5 241	52,0	22,0	41,2	19,2
kvinner	4 847	48,0	25,6	43,2	17,7

I alt var det noe flere menn enn kvinner. Mennene skåret lavere enn kvinnene i både 2005 og i 2009. Til tross for dette hadde mennene hatt en noe høyere prosentandel forbedring sammenliknet med kvinnene fra 2005 til 2009.

I det følgende vil vi se nærmere på kjønnsforskjeller når det gjelder utdanningsnivå, igjen fordi utdanning er en så sentral forutsetning for å mestre

¹⁸ Se kapittel 6 for nærmere beskrivelse.

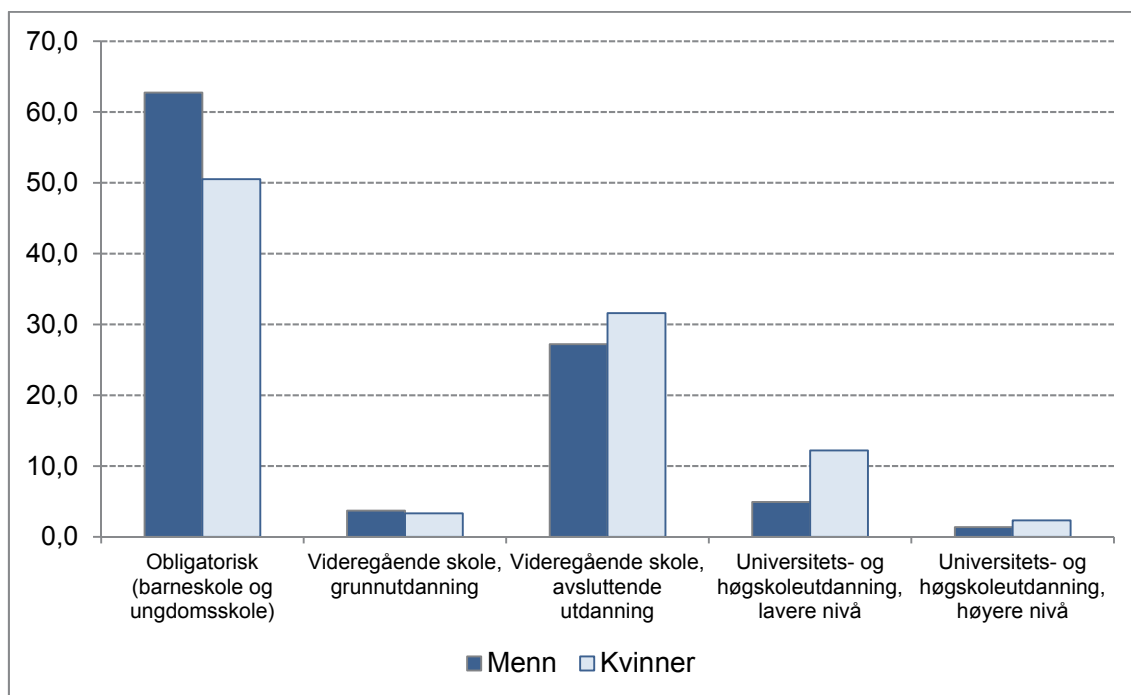
overgangen til voksenlivet. Tabell 4.8 bryter de ulike utdanningsnivåene ned i større detalj enn det vi har gjort tidligere.

Tabell 4.8 Utdanningsnivå for menn og kvinner i 2009 som hadde tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003 (n=10 088). Antall og prosent.

Utdanningsnivå per 2009	Antall totalt	Menn	Kvinner
Obligatorisk (barneskole og ungdomsskole)	5 737	57,3	42,7
Videregående skole, grunnutdanning	356	54,8	45,2
Videregående skole, avsluttende utdanning	2 959	48,2	51,8
Universitets- og høgskoleutdanning, lavere nivå	850	30,4	69,6
Universitets- og høgskoleutdanning, høyere nivå	186	39,2	60,8

Tabell 4.8 viser for det første at de fleste i utvalget på 10 088 hadde kun oppnådd obligatorisk utdanning per 2009. Av disse var nær seks av ti menn, og vi ser at menn også utgjør flertallet av dem som kun hadde fullført grunnutdanning på videregående skole. Fra og med avsluttende utdanning fra videregående skole, er det kvinnene som er den største gruppen på hvert utdanningsnivå.

Figur 4.3 Fordeling av oppnådd utdanning per 2009 etter menn og kvinner som fikk tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003 (N=10 088). Prosentandeler.

Figur 4.3 viser prosentfordelingen for de ulike utdanningsnivåene etter kjønn. Mønsteret fra tabell 4.8 gjentar seg, og det er en overvekt av lavere utdanning blant mennene sammenliknet med kvinnene i vårt barnevernsutvalg. Den største andelen hadde utelukkende obligatorisk utdanning, det vil si fullført ungdomsskole, noe som gjaldt for to tredjedeler av de unge mennene og vel halvparten av de unge kvinnene. Det var også relativt like andeler med fullført grunnutdanning på videregående skole, men her ser vi også at kvinnene i større grad fullfører fordypningsfag (2 og 3 året) på videregående skole. I kapittel 7 ser vi nærmere på utdanningsforskjeller i barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget.

4.4.5 GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET OG NOEN VIKTIGE BAKGRUNNSVARIABLER

Til slutt i dette kapitlet viser vi resultatene av en multivariat analyse av hvor vi justerer for ulike egenskaper i forhold til sannsynligheten for en god overgang til voksenlivet per 2009 (tre eller fire av indikatorene vi har lagt til grunn i analysene). I disse analysene har vi justert for sammenhenger fra forskjellige bakgrunnsvariabler *innad i* utvalget på de 10 088 unge mennene og kvinnene som er med i utvalget vårt. Tabell 4.9 viser hvor mye høyere eller lavere sannsynlighet det er for å ha en god overgang til voksenlivet etter kjønn, kommune-størrelse, sivilstatus, landbakgrunn, sivilstatus, landbakgrunn, foreldres sosialhjelp i perioden 1997–2003, samt mottak av ettervernstiltak i perioden 1993–2003. Alle disse egenskapene er justert for samvariasjon med hverandre.

Tabell 4.9 Sannsynlighet for å oppnå en god overgang til voksenlivet etter ulike bakgrunnsvariabler for dem som fikk tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2003. Antall og relativ risiko med 95 prosent konfidensintervall i multivariat regresjonsanalyse.

Egenskaper ved utvalget		Antall	Relativ risiko	95% konfidensintervall		Signifikansnivå
				nedre	øvre	
Kjønn	<i>mann</i>	5 241	1,00			
	<i>kvinne</i>	4 847	1,01	0,97	1,06	0,916
Kommune- størrelse	<i>under 5000 innbyggere</i>	986	1,00			
	<i>5-10000</i>	1 195	1,01	0,92	1,12	0,804
	<i>10-20000</i>	1 595	1,05	0,95	1,15	0,356
	<i>20-40000</i>	1 826	1,01	0,92	1,11	0,761
	<i>over 40000</i>	4 421	1,12	1,03	1,22	0,007
Sivilstatus	<i>ugift</i>	7 301	1,00			
	<i>gift</i>	1 859	1,51	1,44	1,59	0,000
	<i>tidligere gift</i>	863	0,92	0,84	1,01	0,097
Landbakgrunn	<i>Norge</i>	8 121	1,00			
	<i>Asia</i>	705	1,07	0,98	1,16	0,112
	<i>Vesten</i>	817	0,98	0,90	1,07	0,658
	<i>Afrika</i>	103	0,87	0,68	1,13	0,302
	<i>Øst-Afrika</i>	187	0,96	0,81	1,13	0,605
	<i>Latin-Amerika</i>	155	0,91	0,74	0,11	0,356
Foreldres sosialhjelp (1997-2003)	<i>ikke mottatt</i>	4 870	1,00			
	<i>begrenset hjelp (inntil 1 år)</i>	2 465	0,88	0,83	0,93	0,000
	<i>langtidshjelp (over 1 år)</i>	2 753	0,82	0,78	0,87	0,000
Ettervern (1993-2003)	<i>nei</i>	7 231	1,00			
	<i>ja</i>	2 857	1,12	1,11	1,18	0,000

I disse analysene er det ikke større sannsynlighet for at kvinner med barnevernserfaring oppnår en god overgang til voksenlivet. Dette kan virke overraskende siden vi vanligvis finner at kvinner greier seg bedre enn menn. Som gruppe hadde også kvinnene i barnevernsutvalget oppnådd høyere utdanningsnivå enn mennene (jf. tabell 4.8). Samtidig viste tabell 4.7 at forskjellene i kvinnenenes favør når det gjaldt å oppnå minimum tre av de fire kriteriene for en god overgang, ikke var veldig store.

Det framgår videre av tabellen at det er en fordel å bo i store kommuner med over 40 000 innbyggere. Sannsynligvis har dette sammenheng med at det vil være flere muligheter, og flere tilrettelagte tilbud, i de store kommunene.

Den sterkeste faktoren for å få en god overgang til voksenlivet finner vi imidlertid når vi sammenlikner ugifte med gifte: det er 22 prosent økt sannsynlighet for å oppnå en god overgang til voksenlivet dersom man er gift. Her er det imidlertid viktig å huske på at samboende også teller med blant de ugifte, og at andelen med samboere i befolkningen endret seg fra 20 prosent på midten av 1990-tallet til 26 prosent i 2011 (kilde: Statistikkbanken, SSB).

Vi finner ingen statistisk signifikante forskjeller etter landbakgrunn.

Det er imidlertid en statistisk signifikant forskjell mellom dem som hadde foreldre som mottok sosialhjelp, og de familiene som ikke fikk sosialhjelp. Her er det viktig å merke seg at vi ser på begrenset mottak i inntil ett år og mottak av sosialhjelp i en periode på over ett år (og inntil maksimalt 8 år). Analysene tyder på at sannsynligheten for en god overgang synker relativt med økende antall år som familien mottar sosialhjelp. En mer finjustert analyse viser at familiene hvor man mottok sosialhjelp i inntil maksimalt 8 år (i perioden 1997–2003 som er begrenset av tilgang på opplysninger før 1997) er det 12 prosent lavere sannsynlighet for å ha en god overgang til voksenlivet sammenliknet med familier som ikke mottok sosialhjelp.

Vi ser også at det er en statistisk signifikant forskjell hvor de som fikk ettervernstiltak hadde noe lavere sannsynlighet for å oppnå en god overgang til voksenlivet. Dette kan henge sammen med mer sammensatte problemstillinger hos de unge voksne som fikk ettervernstiltak. For å forklare dette resultatet bedre, ville det være nødvendig å se nærmere på ettervern i kombinasjon med ulike barnevernstiltak ved fylte 18 år (hjelpetiltak, institusjon og fosterhjem).

4.5 Sammenfatning og diskusjon

I dette kapitlet har vi fokuset på en god overgang til voksenlivet blant unge voksne i barnevernsutvalget, sett i forhold til bestemte kriterier for utdanningsnivå, inntekt, arbeidsledighet og bruk av sosialhjelp. Videre har vi analysert sammenhenger mellom andelene som hadde oppnådd en god overgang i 2005 og 2009 og hva slags saksgrunnlag barneverntjenesten hadde vurdert som viktigst, om de unge voksne utelukkende hadde mottatt hjelpetiltak eller også hadde vært plassert utenfor hjemmet, og om de hadde mottatt ettervern. Vi

analyserte dessuten mer spesielt kjønnsforskjeller i resultatene. Avslutningsvis gjennomførte vi analyser av sannsynligheten for å oppnå en god overgang til voksenlivet sett i forhold til en rekke bakgrunnsvariabler.

Samlet viste resultatene at 23,7 prosent av de unge voksne i barnevernsutvalget hadde oppnådd en god overgang til voksenlivet etter våre fire indikatorer per 2005, og at andelen hadde økt til 42.2 prosent per 2009. Det kan se ut som om endringen primært skyldes at flere hadde fått høyere inntekt, mens færre hadde mottatt sosialhjelp. I forhold til bakgrunnsvariablene vi undersøkte, var det ingen forskjell mellom menn og kvinner, det var ikke en fordel å ha mottatt ettervernstiltak, de som var gift gjorde det bedre enn de som var ugift, mens dersom foreldrene hadde mottatt sosialhjelp i lengre perioder ble sannsynligheten for en god overgang ytterligere svekket.

Nærmere analyser viste til dels stor variasjon i barnevernsutvalget. Mens variasjoner i saksgrunnlaget barneverntjenesten vurderte som viktigst ikke hadde veldig stor betydning samlet sett, var det likevel forskjeller i andeler med gode overganger til voksenlivet per 2009 på 30–40 prosent mellom de som hadde fått tiltak fordi foreldrene var døde eller de selv funksjonshemmet, og de som hadde fått tiltak på grunn av egne atferdsavvik eller rusproblemer. Videre hadde typen tiltakskategori betydning; vi så forskjeller i andeler med gode overganger til voksenlivet på 25 prosent mellom de som kun hadde vært i institusjonstiltak sammenliknet med de som bare hadde vært i fosterhjem.

Både i 2005 og 2009 var andelen med positive overganger større i sammenlikningsutvalget, noe som også var å forvente. Resultatene vi har vist i dette kapitlet, sammenfaller nemlig med annen forskning om unge voksne med barnevernserfaringer sammenliknet med unge voksne i sin alminnelighet (Hjort og Backe-Hansen, 2008; Lerch og Stein, 2010; Stein, 2012). Dette er også bakgrunnen for at barnevernet i mange land kritiseres for at offentlige innsatser ikke greier å kompensere for sviktende omsorg fra foreldrenes side (Egelund et al., 2009). Følgelig er det viktig å arbeide målbevisst med den videre utviklingen av helhetlige, gode og målrettede tiltak der nødvendige instanser inngår i et forpliktende samarbeid. Samtidig er det positivt at situasjonen for flere av de unge voksne med barnevernserfaring hadde bedret seg over tid. Dette kan være en indikasjon på at i hvert fall noen av dem primært trenger lenger tid enn unge voksne uten barnevernserfaring for å etablere seg som voksne, selv om andre vil trenge mer omfattende hjelp hvis de skal ha muligheter for å få dette til.

5 Barn og unge i fosterhjem og institusjon

Elisabeth Backe-Hansen og Christian Madsen

5.1 Innledning

Dette kapitlet har to hovedtemaer. For det første sammenlikner vi fosterhjems plasseringer og fosterhjemskarrierer i årene 1993–2005 med tilsvarende karrierer i årene 1993–2009. I denne delen av kapitlet konsentrerer vi oss utelukkende om deskriptive analyser av barn og unge som har vært i fosterhjem, og uavhengig av den enkelte plasseringens varighet. Disse analysene bygger på barn og unge som debuterte som klienter i årene 1993 til 2009. De omfatter antall og ulike beskrivelser av varighet av fosterhjems plasseringer, og bygger på tall for ordinære fosterhjem, fosterhjem i familien, forsterkede fosterhjem og beredskapshjem. Denne delen av kapitlet er en oppfølging av tilsvarende analyser i Clausen og Kristofersen (2008), med nye barn og unge fra årene 2006 til 2009 lagt til.

For det andre analyserer vi nærmere plasseringsmønstre blant barn og unge født i 1990, 1991 eller 1992, og som følgelig fylte 18 år i perioden 2008–2010. I denne delen av kapitlet følges barna og ungdommene uavhengig av plasseringssted, ettersom vi vet at de kan ha vært plassert i fosterhjem eller institusjon, men også både i fosterhjem og institusjon. Det er første gang det har vært mulig å følge tre kohorter gjennom hele oppveksten, og analysene gir derfor et nyttig livsløpsperspektiv på flyttemønstre blant barn og unge som plasseres utenfor hjemmet. Analysene får fram kompleksiteten i bosituasjonen til en stor andel av dem som har vært plassert utenfor hjemmet. De omfatter dessuten variasjoner i plasseringsmønstre ut fra alder og kjønn.

Først er det imidlertid nødvendig å gi en oversikt over en del viktige endringer i fosterhjemstiltaket de siste par–tre tiårene, og som i høy grad har hatt betydning for situasjonen til barna og ungdommene analysene våre gjelder.

5.1.1 STORE ENDRINGER I FOSTERHJEMSTILTAKET

Det har skjedd flere og til dels store endringer i fosterhjemsordningen i løpet av de siste 25–30 årene (Backe-Hansen, Havik & Grønningsæter, 2013)¹⁹. Som vi vil se, reflekteres disse endringene i den longitudinelle barnevernsstatistikken når vi nedenfor sammenlikner årene 1993–2005 og 1993–2009.

For det første har det skjedd en formidabel økning i antallet fosterbarn. På slutten av 1987 var knapt 3 200 barn og unge i fosterhjem, mens antallet hadde økt til i overkant av 9 600 på slutten av 2012. Med andre ord hadde det skjedd en tredobling. Hvert eneste år flytter dessuten flere hundre nye²⁰ barn og unge i fosterhjem – antallet var for eksempel mer enn 850 i 2010 og knapt 800 i 2012. Å håndtere en så stor økning uten at kvaliteten på arbeidet blir dårligere, stiller i seg selv store krav til barneverntjenesten.

For det andre har vi, etter forvaltningsrevisjonen av 2004, sett en tilsiktet reduksjon i bruken av institusjon som plasseringsalternativ. Intensjonen har vært å øke bruken av beredskapshjem og fosterhjem når plassering utenfor hjemmet skjer (Backe-Hansen et al. 2011). Fra 2003 til 2012 økte antallet fosterhjemsplasseringer på slutten av året med 44 prosent, antall plasseringer i beredskapshjem med 67 prosent, mens den tilsvarende økningen i antall institusjonsplasseringer var på seks prosent. Denne policyendringen har også bidratt til å øke presset på fosterhjemsordningen.

For det tredje har det skjedd en markant og stor økning i bruken av forsterkede fosterhjem. I løpet av året 2000 var 25 prosent av fosterbarna i forsterket fosterhjem, mens dette gjaldt 44 prosent i løpet av 2012. Andelen med forsterkede fosterhjem har med andre ord blitt nesten fordoblet i løpet disse 13 årene, mens bruken av fosterhjem utenom familien og uten forsterkninger har blitt tilsvarende redusert. Det er vanskelig å vite i hvor stor grad denne utviklingen er uttrykk for økte belastninger blant fosterbarna, en økt erkjennelse av disse belastningene uten at det nødvendigvis har blitt mange flere av dem, en økt erkjennelse av fosterforeldres rett til ordentlige arbeidsforhold, eller skyldes en kombinasjon av disse og andre forhold (Strand og Grønningsæter, 2013).

¹⁹ Alle tallene som presenteres i del 5.1.1, er hentet fra SSBs barnevernsstatistikk (www.ssb.no)

²⁰ Definert som at barnet eller ungdommen ikke hadde vært klient i barnevernet året før.

For det fjerde medførte en ny bestemmelse i departementets retningslinjer for fosterhjem i 2004 at barneverntjenesten alltid skal undersøke mulighetene for plassering i slekt og nettverk først. Generelt har andelen familieplasseringer økt fra 16–18 prosent på 1990-tallet, til mellom 20 og 25 prosent etter år 2000. Nytt av de senere årene er også at slektsplasseringer kan forsterkes på linje med andre fosterhjem, noe som igjen understreker utviklingen i retning av økt bruk av forsterkede fosterhjem.

For det femte har vi, særlig det siste tiåret, sett en utvikling i retning av at private, kommersielle aktører både rekrutterer og følger opp fosterhjem i tillegg til den rekrutteringen som skjer via private, ideelle institusjoner. Kommerisielt drevne fosterhjem blir av og til brukt hvis kommunene ikke greier å finne egnede fosterhjem på vanlig måte. Disse utgjør en relativt liten andel av det totale antallet fosterhjem, men kan samtidig uttrykke en mulig tendens i retning av at det å være fosterforeldre kan bli som et omsorgsyrke på linje med andre omsorgsyrker, i hvert fall for svært krevende barn og unge som ellers ville vært i institusjon. Disse hjemmene utgjør imidlertid ikke en egen kategori i statistikken, men vil inngå blant de forsterkede fosterhjemmene.

Avslutningsvis medførte ny barnevernlov av 1992 at det ble mulig å plassere barn og unge i fosterhjem som hjelpetiltak, i samarbeid med foreldrene²¹. Det første året (1993) utgjorde disse plasseringene tre prosent av totalen, mens andelen hadde økt til det tidobbelte i 2010 og var på 30 prosent. Statistikken som presenteres i dette kapitlet, skiller ikke mellom plasseringshjemmel. Det er følgelig umulig å vite om økningen i bruk av fosterhjemsplassering som hjelpetiltak, har påvirket fordelingen mellom de ulike fosterhjemstypene (Backe-Hansen, Havik og Grønningsæter, 2013).

5.2 Antall barn og unge i ulike typer fosterhjem

I løpet av perioden 1993 til 2005 hadde vel 16 000 barn og unge vært plassert minst en gang i fosterhjem. Når observasjonstiden ble utvidet til 2009, hadde antallet økt til nærmere 23 500 barn og unge, det vil si en økning på 46 prosent. Dette reflekterer med andre ord utviklingstrekkene vi viste til over, selv om vi her baserer oss på individstatistikken. Antall plasseringer hadde økt

²¹ I medhold av lov om barneverntjenester § 4-4, 5. ledd,

mer, med i alt 51 prosent. Tabell 5.1 viser antall plasseringer i ulike typer fosterhjem mellom 1993 og 2005, og 1993 og 2009, samt andeler av henholdsvis plasseringer og barn/unge i de ulike fosterhjemstypene.

Tabell 5.1 Antall plasseringer i ulike typer fosterhjem. Antall og andeler av plasseringer og andeler barn/unge 1993–2005²² og 1993–2009

Type fosterhjem	1993–2005			1993–2009		
	Antall plasseringer	Andel av plasseringene	Andel barn/unge	Antall plasseringer	Andel av plasseringene	Andel barn/unge
Beredskapshjem	8 441	34,9	52,6	12 156	33,2	51,8
Fosterhjem utenom familien	7 636	31,6	47,6	11 034	30,1	47,0
Familieplasseringer	3 862	16,0	24,1	5 784	16,0	24,7
Forsterket fosterhjem	4 254	17,6	26,5	7 638	20,9	32,6

Den største tallmessige økningen finner vi blant barn og unge i forsterket fosterhjem, der *antallet* hadde økt med 79,5 prosent fra 2005 til 2009. Antallet i beredskapshjem hadde økt med 44 prosent, i familiefosterhjem med 50 prosent og i fosterhjem utenom familien med 44 prosent. Med andre ord hadde tre av plasseringsformene økt omtrent på linje med den generelle økningen i antallet fosterhjems plasseringer, mens økningen var tilnærmet dobbelt så stor i antallet plasseringer i forsterket fosterhjem bare i løpet av en fireårsperiode.

Enten utgangspunktet er antall plasseringer eller antall barn og unge, er *andelene* med de ulike plasseringstypene relativt like på de to tidspunktene, igjen med unntak av plasseringer i forsterket fosterhjem. Antallet plasseringer i forsterket fosterhjem økte med seks prosent blant debutantene, mens andelen plasseringer i forsterket fosterhjem økte med tre prosent.

Det framgår dessuten av tabellen at det totale antallet plasseringer utgjorde mer enn 100 prosent av barna og ungdommene både i 2005 og 2009, noe som innebærer at hvert individ gjennomsnittlig flyttet henholdsvis 1.51 og 1.56 ganger i løpet av observasjonstiden.

²² Hentet fra Clausen & Kristofersen (2008:30).

5.3 Varighet av fosterhjemsoppholdene

I alt hadde 23 455 barn og unge av totalt 123 477 som debuterte med tiltak i årene 1993–2009, hatt opphold i fosterhjem eller beredskapshjem i 2009. Tabell 5.2 gir en detaljert beskrivelse av varigheten til alle fosterhjemsplasseringer og plasseringer i beredskapshjem for alle klienter i barnevernet som debuterte med tiltak i perioden 1993–2009.

Tabellen skal tolkes på følgende måte: Over den skraverte diagonalen vises antall unge voksne som har mottatt fosterhjem som ettervern. Diagonalen viser så hvor mange som har maksimalt antall år i fosterhjem eller beredskapshjem som er mulig før fylte 18 år, mens under diagonalen befinner de seg som har hatt kortere opphold.

I kolonnen merket 0 år ser vi de 100 022 barna og ungdommene som aldri har vært i fosterhjem eller beredskapshjem, selv om de kan ha mottatt hjelpetiltak eller vært i institusjon.

Ettersom utvalget består av debutanter fra hele perioden fram til 2009, vil dessuten antall år det er mulig å ha vært klient variere. Debutanter fra 2009 kan ikke ha vært klienter mer enn ett år, mens debutanter fra 1993 kan ha vært klient inntil 17 år avhengig av hvor gamle de var da de debuterte.

Det ene ytterpunktet i tabellen er de eldste, som må være født i 1993 for å kunne ha hatt 17 års karriere i barnevernet. Her ser vi at det ikke har vært vanlig for de eldste debutantene å ha maksimalt antall klientår i fosterhjem eller beredskapshjem. I den nederste raden ser vi nemlig at det i alt var 770 som hadde mottatt alle andre typer tiltak men ikke vært i fosterhjem eller beredskapshjem, og 550 (tallet 1 320 helt til høyre minus 770) eller 42 prosent som hadde vært i fosterhjem fra ett til 17 år. Ikke mer enn 40 unge hadde imidlertid vært i fosterhjem i hele oppveksten, mens 90 hadde vært i fosterhjem ett år.

Tabell 5.2: Fosterhjemsmatrisen. Maksimalt antall klientår x antall fosterhjemår 1993–2009*.

		Antall år i fosterhjem i perioden 1993–2009																		
		0 år	1 år	2 år	3 år	4 år	5 år	6 år	7 år	8 år	9 år	10 år	11 år	12 år	13 år	14 år	15 år	16 år	17 år	totalt
Maksimalt antall mulige klientår	0 år	105	11	4	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	124
	1 år	11 304	913	36	17	1	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12 275
	2 år	12 324	960	618	73	27	9	3	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14 020
	3 år	12 196	1 151	601	435	76	33	7	6	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	14 507
	4 år	10 133	980	590	330	322	67	26	6	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	12 460
	5 år	8 362	772	456	233	229	249	43	21	4	1	2	0	0	0	0	0	0	0	10 372
	6 år	6 764	551	317	193	167	162	193	32	18	2	0	0	0	0	0	0	0	0	8 399
	7 år	6 150	475	263	193	150	130	132	193	16	9	6	1	0	0	0	0	0	0	7 718
	8 år	5 496	417	240	168	134	111	84	110	184	19	11	4	0	0	0	0	0	0	6 978
	9 år	4 914	390	250	153	119	82	80	111	104	155	16	5	2	1	0	0	0	0	6 382
	10 år	4 500	327	200	108	88	88	91	63	77	88	96	121	13	6	3	0	0	0	5 781
	11 år	3 794	337	176	105	95	95	53	66	73	56	68	80	101	14	4	1	0	0	5 023
	12 år	3 446	274	145	88	69	76	58	58	66	60	59	69	58	109	5	4	2	0	1 4 589
	13 år	3 343	286	156	97	56	65	52	52	65	47	49	46	71	81	88	8	5	1	0 4 516
	14 år	2 797	218	135	64	62	65	46	46	46	38	54	52	43	64	52	91	5	1	0 3 833
	15 år	2 199	177	102	55	50	36	43	43	34	29	43	26	37	40	45	47	65	1	0 3 029
	16 år	1 425	128	84	61	50	38	32	32	32	23	33	27	29	27	38	40	40	43	1 2 151
17 år	770	90	67	49	36	31	23	18	14	14	13	23	17	22	22	23	31	31	40 1 320	
Total	100 022	8 457	4 440	2 425	1 732	1 300	952	897	687	603	479	379	365	258	214	148	77	42	123 477	
Prosent		6,9	3,6	2,0	1,4	1,1	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	100,0
Kum.		6,9	10,4	12,4	13,8	14,9	15,6	16,4	16,9	17,4	17,8	18,1	18,4	18,6	18,8	18,9	19,0	19,0	19,0	

*Ettersom den tilsvarende tabellen i Clausen og Kristofersen (2008:31) ikke er oppdatert, er det ikke mulig å sammenlikne resultatene med denne.

Særlig når forskjellen mellom antall mulige år og antall faktiske år øker, er det også viktig å huske på at tabell 5.2 bare beskriver antall år, og ikke når i løpet av oppveksten plasseringen har skjedd. Dessuten er det viktig å huske på at tabell 5.2 heller ikke sier noe om hvor mange ulike fosterhjem eller beredskapshjem barna og ungdommene har vært i. Som tabell 5.1 viste, skjer det en del flyttinger mellom fosterhjem. Disse fanges ikke opp i tabell 5.2.

Hvis vi ser på det andre ytterpunktet, ett år i fosterhjem av ett mulig år, inkluderer dette tallet alle debutantene i 2009 uansett når de ble født. Naturlig nok vil en langt lavere andel ha vært i fosterhjem eller beredskapshjem ettersom plassering utenfor hjemmet vanligvis ikke skjer før etter en viss tid. Her ser vi at i alt 913 personer hadde vært i fosterhjem eller beredskapshjem maksimalt lenge, men disse utgjør ikke mer enn vel sju prosent av totalen. Som tidligere nevnt, vil vi regne med at en stor andel av disse har vært i beredskapshjem. En mer samlet analyse av antall og andeler med ulike karrieretyper, presenteres i tabell 5.3.

Det framgår for øvrig av tallene på høyre side av det skraverete feltet at relativt få hadde vært i fosterhjem som ettervernstiltak.

Tabell 5.3 oppsummerer resultatene i tabell 5.2 med hensyn til karrieretyper, eller hvor langvarige fosterhjemsopphold/opphold i beredskapshjem de 23 555 barna og ungdommene hadde hatt som debuterte mellom 1993 og 2005, eller 1993 og 2009. Tallene summerer antall år, men det er fortsatt ikke mulig å vite hvor mange plasseringer det er snakk om for hver enkelt.

Tabell 5.3: Antall og andeler med ulike karrieretyper i fosterhjem/beredskapshjem, etter debut i perioden 1993–2005 og 1993–2009

Ulike typer karrierer	1993–2005		1993–2009	
	antall år	prosent	antall år	prosent
Maksimalt antall år + ettervern (over diagonalen)	421	2,6	693	2,9
Maksimalt antall år (på diagonalen)	2 996	18,7	3 920	16,6
Klient 1-3 år mindre enn maksimalt mulig	6 367	39,6	8 526	36,1
Klient 4–12/16 år mindre enn maksimalt mulig	6 289	39,1	10 416	44,2
Totalt antall klienter med debut i årene 1993–2005 og 1993–2009	16 043	100,0	23 555	100,0

Tabell 5.3 viser at rundt 20 prosent (de to øverste radene) hadde hatt maksimalt antall år i fosterhjem og/eller beredskapshjem når vi tar hensyn til debutalder og det året de debuterte med tiltak, men uavhengig av observasjonstidens lengde. Videre viser tabellen at andelen med kortest plasseringstid (4–12 eller 16 år mindre enn maksimalt mulig) hadde gått opp med fem prosent, til knapt 45 prosent av samtlige. Denne forskyvningen reflekterer den store økningen i antall fosterhjemsplasserte barn og unge som har funnet sted de siste årene, som vi så i tabell 5.1.

Tabell 5.3 beskriver opphold i beredskapshjem så vel som fosterhjem. Det er derfor også å forvente at en stor andel har hatt mer kortvarige opphold her enn det som er maksimalt mulig, ettersom plassering særlig i fosterhjem ofte er slutten på en tiltakskjede som begynner med hjelpetiltak og deretter ofte vil fortsette med plassering i institusjon eller beredskapshjem før plassering i fosterhjem (Havik et al., 2012). Tredje kapittel i denne rapporten viser også relativt langvarige karrierer med hjelpetiltak før plassering utenfor hjemmet skjer. Men samtidig sier ikke tallene i tabell 5.3 noe om stabilitet etter første gangs plassering i beredskapshjem eller fosterhjem, ettersom det ikke framgår hvor mange ulike opphold barna og ungdommene har hatt i beredskapshjem/fosterhjem.

De siste analysene vi vil vise her, er fordelingen av kort- og langtidsopphold i forhold til antall år i fosterhjem og/eller beredskapshjem og antall klientår man kan ha, for debutanter fra henholdsvis 1993–2005 og 1993–2009. Hypotesen i Clausen og Kristofersen (2008:32) var at det ville skje en forflytning av barn og unge i retning av flere langtidsplasseringer etter hvert som observasjonstiden økte. Her analyseres altså hvordan individuelle barn og unges karrierer endres over tid etter at de først har blitt plassert i beredskapshjem og/eller fosterhjem, mens vi i forrige tabell så på antallet i en gitt karriere-type i 2005 eller 2009.

Tabell 5.4: Fordeling av kort- og langtidsopphold basert på antall år i fosterhjem og antall mulige klientår i perioden 1993–2005 (1) og 1993–2009 (2). Antall og totalprosent

	1–3 år i fosterhjem	4 år eller mer i fosterhjem	Totalt
Kan bare være korttidsklient (1–3 år)	A. Korttid fosterhjem	B. Korttid fosterhjem + ettervern	
	1. 3 770 (23,5 %)	1. 115 (0,7 %)	1. 3 885 (24,2 %)
	2. 4 804 (20,5 %)	2. 174 (0,7 %)	2. 4 978 (21,2 %)
➔			
Kan bare være langtidsklient (4 år eller mer)	C. Korttids- og langtids fosterhjem	D. Langtids fosterhjem	
	1. 7 349 (45,8 %)	1. 4 795 (29,9 %)	1. 12 144 (75,8 %)
	2. 10 500 (44,8 %)	2. 7 958 (34,0 %)	2. 18 458 (78,8 %)
➔			
	Korttids fosterhjem per 2005	Langtids fosterhjem per 2005	Total
	1. 11 119 (69,4 %)	1. 4 910 (30,6 %)	1. 16 029 (100,0 %)
	Korttids fosterhjem per 2009	Langtids fosterhjem per 2009	
	2. 15 304 (65,3 %)	2. 8 132 (34,7 %)	2. 23 436 (100,0 %)

Tabell 5.4 viser at andelen med langtids opphold i fosterhjem (det være seg i et eller flere fosterhjem, og med eller uten opphold i beredskapshjem), det vil si en flytting fra celle C til celle D, økte med lenger observasjonstid, som antatt av Clausen og Kristofersen (2008). Økningen er ikke veldig stor, fra 29,9 til 34 prosent i celle D, men den er der. Derimot skjedde det ingen økning fra celle A til B. Følgelig økte det samlede antallet langtidsklienter også med fire prosent, mens det samlede antallet korttidsklienter ble redusert tilsvarende.

Vi kan sannsynligvis forvente en viss, ytterligere økning i andelen langtidsklienter med enda lenger observasjonstid etter hvert som flere av de som debuterte fra og med 1993 og enda ikke hadde rukket å være klient i maksimalt antall år, blir eldre. Men når observasjonstiden hele tiden er maksimalt antall mulige år som klient, vil også endringene i andeler hele tiden avhenge av forholdet mellom nye barn og unge som debuterer i beredskapshjem og/eller fosterhjem, og de som forsvinner fra matrisen på grunn av alder.

Så langt har vi analysert fosterhjemskarrierer på grunnlag av det totale antallet som debuterte som klienter i årene 1993–2005 eller 1993–2009, uavhengig av hvor lenge hver enkelt hadde vært klient. I neste del av kapitlet

velger vi et annet utgangspunkt, og analyserer variasjoner og mønstre prospektivt fra fødsel til 18 år for de tre klientkohortene som er født 1990–1992. Her tar vi altså med både fosterhjems plasseringer og institusjons plasseringer.

5.4 Plasseringsmønstre for klientkohortene født 1990–1992

5.4.1 ANTALL PLASSERTE BARN OG UNGE FRA DE TRE KOHORTENE

Som nevnt innledningsvis, er klientkohortene født 1990–1992 de eneste i vårt materiale det har vært mulig å følge fra fødsel til de er 18 år, og forlater barnevernet med mindre det iverksettes ettervernstiltak. Flertallet mottar heller ikke ettervernstiltak. Imidlertid er fosterhjem et vanlig botilbud for ungdom i ettervernsalder, som oftest fordi ungdom blir boende i samme fosterhjem også etter at de fyller 18 år (Bakketeig & Backe-Hansen, 2008). Disse tallene inngår i våre analyser i den grad unge født 1990 og 1991 har bodd i fosterhjem etter at de fylte 18 år, men er ikke skilt ut i en egen kategori.

I denne delen av kapitlet har vi valgt å gruppere beredskapshjemmene sammen med institusjonene. En årsak til dette er at beredskapshjem er ment å være midlertidig, og stort sett varer i noen få måneder før barnet eller ungdommen enten blir tilbakeført eller videreplasseres i fosterhjem eller institusjon (Havik et al., 2012). Dermed blir det problematisk å sammenlikne beredskapshjem med fosterhjem selv om de strukturelt likner fosterhjem mer enn institusjon. En annen årsak er at kohortene som inngår i analysene, dels vokste opp på et tidspunkt hvor beredskapshjemtilbudet var under utbygging og følgelig ikke var brukt på samme måte eller i samme omfang som i dag. Alternativet hadde vært å gjennomføre separate analyser med bare beredskapshjemmene, men det har det ikke vært rom for i denne omgang.

I kategorien «institusjon» inngår følgelig beredskapshjem, barnevernsinstitusjon og andre institusjoner. I kategorien «fosterhjem» inngår ordinære fosterhjem, fosterhjem i familien og forsterkede fosterhjem. Vi har ikke skilt ut forsterkede familie plasseringer som egen kategori fordi dette ikke skjedde i statistikken før på et langt senere tidspunkt. Det viktigste er, uansett, at det er snakk om forsterkede fosterhjem.

I tabell 5.5 beskriver vi først hvor mange som har vært plassert utenfor hjemme av de tre kohortene. Observasjonstiden inkluderer perioden til og med 2010.

Tabell 5.5: Plassert utenfor hjemmet av klientkohortene født 1990–1992. Antall fram til 2010

Fødselsår	Totalt antall klienter	Plassert utenfor hjemmet	
		Nei	Ja
1990	6 877	4 648	2 229
1991	7 152	4 958	2 194
1992	7 620	5 284	2 336
Totalt	21 649	14 890	6 759

I alt har 21 649 barn og unge født 1990–1992 mottatt tiltak fra barnevernet, hvorav 6 759 (31,2 prosent) har vært plassert utenfor hjemmet i fosterhjem, institusjon eller begge deler. Neste spørsmål er hvor mange barn og unge fra de tre klientkohortene som har vært i henholdsvis institusjon, fosterhjem eller både fosterhjem og institusjon. Tabell 5.6 viser fordelingen av de 6 759 barna og ungdommene på de ulike plasseringstypene.

Tabell 5.6: Antall barn og unge som noen gang har vært plassert bare i fosterhjem, bare i institusjon eller både i fosterhjem og institusjon (n=6 759). Antall og prosent

Noen gang plassert i...	Antall	Prosent
Både fosterhjem og institusjon	2 192	32,5
Bare fosterhjem	1 617	23,9
Bare institusjon	2 950	43,6
Totalt	6 759	100,0

Av denne tabellen framgår det at flest barn og unge fra disse tre kohortene bare hadde vært i institusjon og færrest bare i fosterhjem, mens en tredjedel hadde vært i både institusjon og fosterhjem. Vi vet imidlertid ikke hvor mange som har vært i mer enn ett fosterhjem eller mer enn en institusjon i løpet av ett år, ettersom statistikken denne perioden stort sett ikke har talt flyttinger innen samme type omsorgstiltak i løpet av et år, bare de som har skjedd mellom omsorgstiltak.

5.4.2 PROSPEKTIVE ANALYSER AV PLASSERINGSMØNSTRE UT FRA KJØNN OG ALDER

Generelt er kjønnsfordelingen ganske lik innen barnevernet, på den måten at ca. 55 prosent pleier å være gutter og ca. 45 prosent jenter av de som mottar tiltak. Kjønnsfordelingen var litt annerledes blant de som ble plassert utenfor hjemmet i våre tre kohorter, i det 49 prosent var gutter og 51 prosent var jenter.

Tabell 5.7 viser første gangs plassering ut fra alder og kjønn, uavhengig av plasseringsalternativ. Vi har valgt å ta med aldersgruppen til og med 18 år fordi noen har blitt plassert i løpet av det kalenderåret de fylte 18, men i månedene før fødselsdagen sin.

Tabell 5.7: Første gangs plassering ut fra alder og kjønn (n=6 759). Prosent.

Aldersgruppe	Gutter (n=3 343)	Jenter (n=3 416)
0-6 år	19,4	17,1
7-12 år	28,1	23,4
13-18 år	52,5	59,5

Tabellen viser for det første at knapt 60 prosent av jentene og 52,5 prosent av guttene første gang ble plassert utenfor hjemmet som tenåringer, det vil si i perioden 2003 til 2010. Ikke mer enn 17 prosent av jentene og knapt 20 prosent av guttene ble første gang plassert i førskolealder, det vil si i løpet av 1990-tallet.

Det framgår også at kjønnsforskjellene ikke var veldig store mens barna var i førskolealder, men at de økte når barna var mellom seks og tolv år gamle og ble på sju prosent blant tenåringene. Vi vet ikke hvorfor det var slik for disse kohortene, og resultatene er særlig interessante i lys av at jenter som gruppe greier seg bedre enn gutter som gruppe som unge voksne (jf. kapittel 4 i denne rapporten; Helgeland, 2007). Ut fra våre data vet vi imidlertid ikke om det er noen sammenheng mellom alder ved første gangs plassering utenfor hjemmet og det å få en positiv voksenkarriere slik det er definert i vår rapport.

Tabell 5.8 viser hvordan aldersfordelingene ved første gangs plasseringer utenfor hjemmet var i forhold til type plassering.

Tabell 5.8: Type plassering første gang ut fra alder og kjønn (n=6 759). Prosent.

Alder ved første gangs plassering	Type plassering utenfor hjemmet (prosent)					
	<i>Bare fosterhjem</i>		<i>Bare institusjon</i>		<i>Institusjon og fosterhjem</i>	
	Gutter (n=1 021)	Jenter (n=1 076)	Gutter (n=2 019)	Jenter (n=1 965)	Gutter (n=303)	Jenter (n=375)
0-5 år	25	21,6	15,6	13,6	25,8	22,1
6-12 år	34,5	30,3	24,5	19,7	33,3	23,3
13-18 år	40,2	47,8	59,6	66,6	43,7	54,7

Det framgår av tabell 5.8 at den generelle tendensen vi så i forrige tabell, fortsatt er gjeldende. Samtidig var det noen ulike mønstre avhengig av plasseringstype, som delvis maskeres i gjennomsnittsberegningene over.

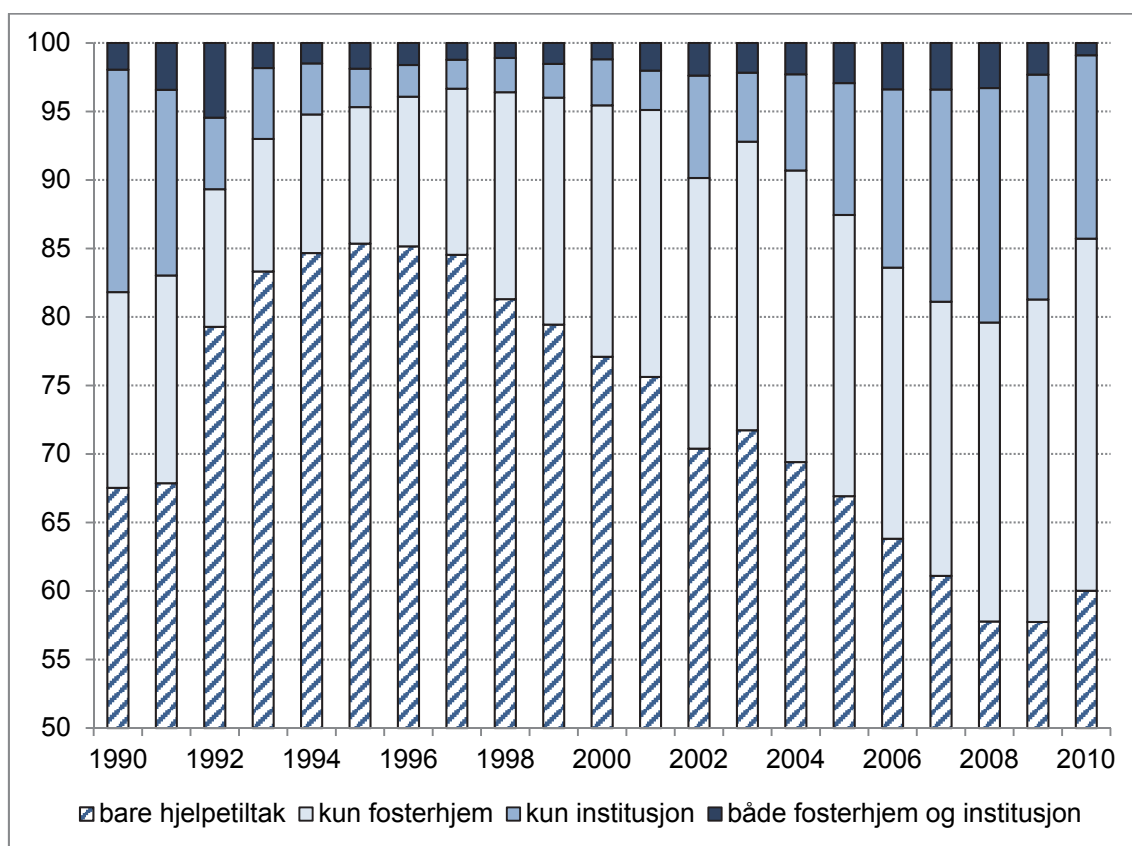
Både for guttene og jentene sin del ser vi at om de var førskolebarn ved første gangs plassering, skjedde det heller i fosterhjem eller i en kombinasjon av institusjon (sannsynligvis beredskapshjem) og fosterhjem enn bare i institusjon. Ved første gangs plassering var bruk av institusjon alene klart mindre vanlig enn de to andre plasseringstypene. Det samme var tilfelle hvis de ble plassert første gang når de var mellom seks og tolv år, mens institusjon derimot var det klart foretrukne alternativet, og særlig for jentene, hvis de var tenåringer.

I tillegg ser vi at de største kjønnsforskjellene fantes blant de som ble plassert i både fosterhjem og institusjon, med 10 prosent flere gutter mellom seks og tolv år og 11 prosent flere tenåringsjenter.

Den siste oversikten vi vil vise over plasseringsmønstre i de tre kohortene, er hvordan andelen som ble plassert bare i fosterhjem, bare i institusjon eller i en kombinasjon av fosterhjem og institusjon fordeler seg over tid, i forhold til barnas og ungdommenes alder. Dessuten har vi tatt med andelene som bare mottok hjelpetiltak, slik at det totale antallet er samtlige barn og unge fra de tre kohortene som var klienter i barnevernet.

Figur 5.1 viser hele perioden fra 1990, da de eldste ble født, til 2010, da de yngste fylte 18 år. Figuren starter på 50 prosent, ettersom de som ikke vises, alle bare hadde mottatt hjelpetiltak. Vi har slått sammen de tre kohortene fordi mønstrene er tilnærmet like.

Figur 5.1 Andeler med alle typer barnevernstiltak 1990–2010, kohortene født 1990–1992 (n=21 649). Prosent

Det framgår av figuren at andelen med hjelpetiltak fra disse tre kohortene, som samlet utgjør 68,8 prosent, varierer mellom knapt 57–58 prosent og 85 prosent. Vi ser også at det er et tydelig mønster i bruken av hjelpetiltak og omsorgstiltak over tid. Relativt mange plasseringer skjedde de første årene, det vil særlig si for de to eldste kohortene, for så å avta fram til barna var i tidlig skolealder. Deretter økte andelen jevnt igjen fram til slutten av perioden, og var høyest for de aller eldste. Dette illustrerer den fordelingen vi viste i tabell 5.7.

Den totale andelen som bare hadde vært i institusjon, utgjorde 43,6 prosent av de plasserte barna og ungdommene (jf. tabell 5.6). For hvert år varierte imidlertid andelen som var i institusjon mellom rundt to prosent og 17 prosent. Her ser vi en tydelig aldersprofil, med flest institusjonsplasseringer blant de aller minste og blant tenåringene. Dette stemmer bra over ens med informasjonen fra SSBs barnevernsstatistikk om at rundt 90 prosent av de som er plassert i institusjon de siste årene, har vært 13 år og eldre (Backe-Hansen et al., 2011).

Den totale andelen som bare hadde vært i fosterhjem var lavest, og utgjorde i alt 23,6 prosent av de plasserte barna og ungdommene. For hvert år varierte andelen som var i fosterhjem mellom rundt 10 prosent og 25 prosent, med økende andeler med alder. Som vi så i tabell 5.2 og 5.3, vil fosterhjemsopphold vare over tid, ofte i flere år. Dermed blir prosentandelen kumulativ på en annen måte enn for de mer kortvarige oppholdene i institusjon og beredskapshjem.

En relativt liten andel, varierende mellom en og fem og en halv prosent hvert år, var i både institusjon og fosterhjem, i ulike kombinasjoner, i hele perioden. Totalt utgjorde imidlertid denne andelen 32,5 prosent, og dekker de ulike sammensetningene av fosterhjems- og institusjonstiltak som vil bli vist i nærmere detalj i tabell 5.9 nedenfor. Summen av denne gruppa og de som bare hadde vært i fosterhjem, på i alt 56 prosent, gir også et riktigere bilde av den relative fordelingen mellom fosterhjem og institusjon. Fosterhjem har vært det viktigste omsorgstiltaket over tid. På slutten av året 2003 var i alt 8 654 barn og unge i beredskapshjem, fosterhjem, barneverninstitusjoner eller andre institusjoner. Av disse var 77 prosent i fosterhjem. Den tilsvarende andelen på slutten av 2009 var på 80 prosent, og reflekterer nok det vi nevnte innledningsvis om en villet reduksjon i bruken av barneverninstitusjoner.

I neste del av kapitlet utdyper vi analysene gjennom å se nærmere på kombinasjoner av plasseringsmønstre, for derigjennom å gjøre det mulig å danne et inntrykk av stabilitet og ustabilitet i omsorgssituasjonen til de som ble plassert utenfor hjemmet.

5.4.3 STABILITET OG USTABILITET: KOMBINASJONER AV Plasseringsmønstre

De tre kategoriene både fosterhjem og institusjon, bare fosterhjem og bare institusjon som vi viste i tabell 5.6, består egentlig av en rekke kombinasjoner av plasseringer. For å få et inntrykk av de reelle plasseringsmønstrene er det derfor nødvendig å bryte disse kategoriene ned i underkategorier. Denne oversikten gis i tabell 5.9.

Tabell 5.9: Ulike kombinasjoner av plasseringer i fosterhjem og institusjon (total N=6 759).
Antall.

	Aldri plassert (N=2 950)	Plassert i institusjon (N=2 950)	<i>Bare barnevernsinstitusjoner</i>	<i>Bare andre institusjoner</i>	<i>Bare beredskaps-hjem</i>	<i>Kombinasjon</i>	Totalt
Aldri plassert	14 890		1 410 (47,8%)	490 (16,6%)	491 (16,6%)	559 (18,9%)	17 840
Plassert i fosterhjem (N=1 617)		2 192	601	131	687	773	
<i>Bare utenom familien</i>	580 (35,9 %)	639	181	48	207	203	1 219
<i>Bare i familien</i>	426 (26,3 %)	205	65	30	57	53	631
<i>Bare forsterket fosterhjem</i>	79 (4,9 %)	311	102	9	77	123	390
<i>Kombinasjon</i>	532 (32,9 %)	1 037	253	44	346	394	1 569
Totalt	16 507		2 011	621	1 178	1 332	21 649

Kolonnen til venstre i tabell 5.9 omfatter de 1 617 barna og ungdommene som bare hadde vært i fosterhjem, mens øverste rad omfatter de i alt 2 950 som bare hadde vært i institusjon. Det mørkeste skraverte området i matrisen viser antall med de ulike kombinasjonene av plasseringer i både fosterhjem og institusjon, totalt 2 192 barn og ungdommer.

Det er slående hvordan tabell 5.9 får fram variasjonene i plasseringsmønstre for de tre kohortene. Samlet har barna og ungdommene faktisk vært fordelt på hele 24 ulike plasseringsalternativer og kombinasjoner av alternativer fra de første gang ble plassert utenfor hjemmet til de fylte 18 år.

Av tabellen framgår det dessuten at i alt 532 barn og unge (33 prosent av de 1 617) hadde vært i en kombinasjon av flere typer fosterhjem og 559 (19 prosent av de 2 950) hadde vært i en kombinasjon av flere typer institusjoner. I tillegg kommer 394 personer som hadde vært i kombinasjoner av både institusjoner og fosterhjem. Samlet utgjør de i alt 1 485 barn og unge med disse tre sannsynligvis mest ustabile omsorgskarrierene 22 prosent av det totale antallet som hadde vært plassert utenfor hjemmet.

Tabell 5.9 viser videre at ulike typer fosterhjems plassering på ulike måter falt sammen med kombinasjoner av institusjons plassering. Nærmere en tredjedel (205 av 631) av de som hadde vært i fosterhjem i familien, hadde kombinert dette med plassering i ulike typer institusjon. Det samme gjaldt vel

halvparten av de som hadde vært i fosterhjem utenom familien, to tredjedeler av de som hadde kombinert flere typer fosterhjem og 80 prosent av de som bare hadde vært i forsterket fosterhjem.

Dessuten viser tabellen at ulike typer institusjonsplassering på sin side falt sammen med ulike kombinasjoner av fosterhjems plassering. I alt hadde 21 prosent av de som bare hadde vært i andre institusjoner (131 av de 621), vært i ulike typer fosterhjem. Det samme gjaldt for 30 prosent av de som bare hadde vært i barnevernsinstitusjon, for 58 prosent av de som bare hadde vært i beredskapshjem og for en tilsvarende andel av de som hadde vært i en kombinasjon av institusjoner.

Det framgår også av tabellen at for de barna og ungdommene som bare hadde vært i beredskapshjem, var det mest vanlig at dette falt sammen med kombinasjoner av ulike fosterhjemstiltak. Dette kan forklares ut fra at beredskapshjem ofte er en mellomplassering før videre plassering, for disse kohortene i ett eller flere fosterhjem.

Det er i alles interesse at barn og unge under omsorg får en så stabil tilværelse som mulig, blant annet med færrest mulig flyttinger mellom tiltak. Samtidig viser mye forskning at barn og unge under omsorg lett får en tilværelse mer preget av ustabilitet enn av stabilitet, og at dette gjelder små barn i like stor grad som store barn og ungdommer. For eksempel hevder Ward (2009) at barnevernets omsorgssystem er grunnleggende preget av ustabilitet. Dette skyldes at barn og unge flytter mellom omsorgsteder eller flere ganger mellom hjem og omsorgssted, men også at de må forholde seg til bytter av saksbehandler, bytter av bolig og lokalmiljø og bytter av skole. Bak hver «store» overgang i form av en flytting, ligger derfor en rekke «mindre» overganger som følger med skifter av omsorgssted og omsorgspersoner. Tabell 5.9 indikerer at en ganske stor andel av de plasserte barna og ungdommene fra de tre kohortene har hatt en ustabil tilværelse. Neste spørsmål er derfor om det går an å identifisere antall flytteepisoder på individnivå.

5.4.4 PROSPEKTIVE ANALYSER AV FLYTTEMØNSTRE UT FRA Plasseringstype

Som vi så i tabell 5.9, hadde barna og ungdommene fra de tre kohortene opplevd kombinasjoner av plasseringer enten de bare hadde vært i fosterhjem eller institusjon, eller i en kombinasjon av disse. Disse tallene beskriver imidlertid

utvalget som helhet, mens vi nå vil se nærmere på fordelingen av flytteepisoder mellom individer. *En episode er her definert som påfølgende år med samme plasseringstiltak inntil endring eller frafall av type plassering.* Endringer eller frafall blir da en flytteepisode, mens den første flyttingen fra hjemmet ikke telles med.

Særlig i forskningen om utilsiktet flytting fra fosterhjem, har det vært mest vanlig å undersøke hvilke kjennetegn ved barna og ungdommene slike flyttinger henger sammen med, og langt mindre vanlig å undersøke systemfaktorer (Backe-Hansen, Christiansen & Havik, 2013; Egelund & Vitus, 2007). En systemfaktor det har vært mulig å undersøke gjennom prospektive analyser av de tre kohortene født 1990–1992, er om antall plasseringer fram til fylte 18 år har noen sammenheng med typen plassering. Imidlertid sier ikke disse tallene noe om seleksjon til ulike omsorgstiltak og omsorgskarrierer ut fra for eksempel andel akutt plasseringer, alder ved plassering, problembelastning, saksgrunnlag osv.

Fortsatt er alternativene bare plassering i fosterhjem, bare plassering i institusjon eller plassering i både fosterhjem og institusjon i ulike kombinasjoner. Fortsatt er også beredskapshjemmene med blant institusjonene ettersom begge deler i utgangspunktet skal være midlertidige oppholdssteder til forskjell fra den mer langsiktige tenkningen om fosterhjem. Vi må imidlertid regne med at antall flyttinger er underrapportert, ettersom statistikken ikke får med flyttinger mellom samme type omsorgssted innen samme år, uten at vi forsøksvis kan estimere noe omfang av dette.

I alt var 1 617 av barna og ungdommene i de tre kohortene bare i fosterhjem før de fylte 18 år (jf. tabell 5.6). Figur 5.1 viste at dette årlig gjaldt mellom 10 og 25 prosent (mellom 162 og 404 barn og unge), og med stigende andel etter hvert som de ble eldre. I alt 2 950 var bare i institusjon, og dette gjaldt årlig mellom rundt to og 17 prosent (mellom 59 og 501 barn og unge), med flest blant de aller minste og de eldste. Andelen økte imidlertid sterkest blant de eldste. Antall flytteepisoder blant de som enten bare hadde vært i fosterhjem eller bare i institusjon, presenteres i tabell 5.10. Ingen (0) flytteepisoder betyr at det ikke har skjedd videre flyttinger etter den første flyttingen fra hjemmet.

Tabell 5.10: Flytteepisoder for barn og unge med plasseringer i bare fosterhjem eller bare institusjon (total N=4 567). Antall.

Antall flytteepisoder	Bare fosterhjem (n=1 617)		Bare institusjon (n=1 438)	
	Gutter (n=783)	Jenter (n=834)	Gutter (n=1 512)	Jenter (n=1 438)
0	682	731	1 382	1 345
1	89	84	121	87
2	11	17	9	6
3	1	2	0	0

I alt hadde 87 prosent av de som bare hadde vært i fosterhjem og 92 prosent av de som bare hadde vært i institusjon, ikke opplevd ytterligere flyttinger slik vi har definert det her. Av de resterende hadde flesteparten en ny flytteepisode, mens meget få (en prosent av de som bare hadde vært i fosterhjem og 0,5 prosent av de som bare hadde vært i institusjon) hadde opplevd flere flyttinger. Her var det, som vi ser, heller ikke kjønnsforskjeller å snakke om. Denne oversikten omfatter to tredjedeler av de 6 759 barna og ungdommene som i alt hadde vært plassert utenfor hjemmet, og viser høy grad av stabilitet uansett plasseringsalternativ. Vi vil imidlertid igjen minne om at antallet flyttinger vil være underrapportert, slik at et ukjent antall barn og unge vil ha flyttet noe mer enn det som framgår av tabellen.

Bildet blir annerledes og langt mer variert for de med plasseringer i både fosterhjem og institusjon, som i alt utgjorde rundt en tredjedel (2 192) av dem som hadde vært plassert utenfor hjemmet.

Tabell 5.11: Flytteepisoder ved plassering i kombinasjoner av fosterhjem og institusjon (total N=2 192 individer). Antall og prosent.

Antall flyttinger	Antall	Prosent
0	65	3,0
1	833	38,0
2	778	35,5
3	274	12,5
4	150	6,8
5	54	2,5
6	26	1,2
7	10	0,5
8	2	0,1
Totalt	2 192	100,0

Her ser vi at ikke mer enn tre prosent bare hadde opplevd en flytting, og de var alle blant dem som hadde blitt plassert i institusjon og fosterhjem i løpet av samme år. Resten hadde vært i ulike kombinasjoner av de 24 ulike alternativene vi viste i tabell 5.9, uten at det går an å se om spesielle kombinasjoner ga flere flytteepisoder enn andre.

De 2 192 individene hadde opplevd til sammen 4 388 flytteepisoder i tillegg til den første flyttingen fra hjemmet. Guttene utgjorde 48 prosent, og hadde opplevd 49,5 prosent av disse flytteepisodene. Med andre ord var det ikke kjønnsforskjeller av betydning når det gjelder antall flytteepisoder, selv om noe flere gutter enn jenter hadde opplevd tre og særlig fire flytteepisoder (tabell ikke vist). Også her må vi imidlertid regne med underrapportering, slik at antallet flytteepisoder sannsynligvis er enda større for denne gruppa.

Mens nesten samtlige av de som bare hadde vært i institusjon eller bare i fosterhjem hadde opplevd ingen eller én flytteepisode etter den første flyttingen fra hjemmet, viser tabell 5.11 at dette bare gjaldt 41 prosent av de som hadde vært i kombinasjoner av plasseringsalternativer. Ytterligere 35,5 prosent hadde opplevd to flytteepisoder, og så mange som 23,5 prosent hadde opplevd mellom tre og åtte flytteepisoder. Det betyr i alt 515 barn og unge.

Analysene av flytteepisoder viser et sammensatt bilde, og kombinerer relativt høy grad av stabilitet for mange med ustabilitet, og til dels stor ustabilitet, for et mindretall. To resultater er slående ut fra disse analysene. Det ene er at *plassering i bare fosterhjem eller bare institusjon framstår som langt mer stabile karrierer enn kombinasjoner av de to tiltakene*. Unntaket er de svært få som var i institusjon og fosterhjem i løpet av ett år, og altså bare opplevde én flytting. Færre flyttinger mellom institusjoner kan ha sammenheng med at flertallet av disse plasseringene skjer senere, og det derved er mindre tid å flytte på. Som figur 5.1 viste, skjer derimot fosterhjems plasseringene mer jevnlig over tid, hvilket kan tyde på at hver enkelt fosterhjems plassering varer lenger og dermed kan være mer stabil. Dette er i tråd med annen, norsk forskning som viser relativt høy grad av stabilitet for mange barn og unge i fosterhjem (f.eks. Christiansen, Havik & Anderssen, 2010).

Det andre, slående resultatet er alle *kombinasjonene av plasseringer* barna og ungdommene kunne ha opplevd, og som særlig gjaldt de vel 500 unge kvinnene og mennene som hadde opplevd mellom tre og åtte registrerte

flytteepisoder hver, og til sammen flyttet nesten 2 000 registrerte ganger etter den første gangen de flyttet fra hjemmet. Som tidligere nevnt, vet vi ikke hvor mange flyttinger mellom samme omsorgssted innen samme år som kan komme i tillegg. Imidlertid vil det være viktig å få mer inngående kunnskap om hva som kjennetegner disse spesielle flyttekarrierene, for å se om det er mulig å analysere seg fram til spesielt risikable forløp eller situasjoner det er mulig å håndtere annerledes.

5.5 Sammenfatning og diskusjon

5.5.1 SAMMENFATNING

Innledningsvis påpekte vi at det har skjedd store endringer i fosterhjemsoverordningen i løpet av de siste par-tre tiårene, som også gjenspeiler seg i data-materialet som har blitt analysert i dette kapitlet. I tråd med den generelle økningen i antall barnevernsklinter vi særlig har sett etter at den nye barnevernsloven kom i 1992, hadde det skjedd en økning på 44 prosent i antall fosterbarn fra 2005 til 2009 når samtlige debutanter i årene 1993 til 2009 ble inkludert. Og i tråd med den ekstra store økningen som har vært i bruken av forsterkede fosterhjem, hadde antallet slike plasseringer økt med 79,5 prosent fra 2005 til 2009. Som en konsekvens av den generelle økningen i antall barnevernsklinter de siste årene, hadde samtidig andelen korttidsplasserte økt.

I 2009 hadde i knapt 35 prosent av fosterbarna vært langtidsplassert, det vil si i fire år eller mer. Det hadde skjedd en økning på fire prosent fra 2005, som nettopp skyldes at fosterhjemsplasseringer ofte vil vare lenge. Dermed vil andelen langvarige plasseringer øke med observasjonstidens lengde. En viss forskyvning mellom andelen kortvarige og langvarige plasseringer var derfor forventet. Vi vet imidlertid ikke om de hadde bodd i samme fosterhjem hele tiden, ettersom flyttinger mellom like omsorgstilbud innen samme år ikke har vært registrert hele perioden. Det trengs mer utdypende analyser enn det registerdataene gir muligheter til for å finne ut hva slags mønstre det er for fosterhjemsplasseringer når det gjelder varighet av hver enkelt plassering.

Nærmere analyser av fødselskohortene 1990, 1991 og 1992 viser at i alt 31,7 prosent (6 759 av i alt 21 649) barn og unge ble plassert utenfor hjemmet en eller annen gang før de fylte 18 år. Det er første gang det har vært mulig å følge kohorter helt fra fødsel til 18 år i dette materialet, og analysene har gitt

mye ny og interessant kunnskap. Når vi undersøkte om barna og ungdommene primært hadde vært i institusjon, fosterhjem eller en kombinasjon av disse, viste det seg at flesteparten, 44 prosent (2 950), bare hadde vært i institusjon, 33 prosent (2 192) hadde vært i en kombinasjon av fosterhjem og institusjon, mens 23 prosent (1 617) bare hadde vært i fosterhjem. At denne siste andelen er lavest, reflekterer nok at det både før og nå har vært vanlig med en mellomplassering enten i institusjon eller beredskapshjem før videre plassering i fosterhjem. Det har vært mer vanlig med direkteplassering i slektsfosterhjem, men disse utgjorde ikke mer enn rundt en fjerdedel av samtlige plasseringer i perioden 1993–2009.

I alt hadde 68,3 prosent av barna og ungdommene bare mottatt hjelpetiltak, men varierende mellom 57 og 85 prosent de årene analysen omfatter. Her var det en tydelig variasjon ut fra alder, i det flest mottok bare hjelpetiltak når de var i småbarn- og barneskolealder og færrest gjorde det som ungdommer. Det var også klare variasjoner i plasseringsmønstre ut fra barna og ungdommenes alder. Kombinasjonen av institusjon og fosterhjem forekom i relativt lik utstrekning i hele aldersspennet fra 0 til 18 år. Når det gjaldt de to andre plasseringstypene, økte andelen plasseringer som nevnt over med økt alder, med unntak av at en noe større andel av de aller minste ble plassert i institusjon. Dette kan imidlertid reflektere praksis slik den var på midten av 1990-tallet, og vi vet ikke om det samme mønsteret ville tegne seg nå.

Det er å forvente at andelen barn som plasseres utenfor hjemmet, øker med alder. Dette har selvsagt sammenheng med at hjelpetiltak som hovedregel skal prøves først, og gjerne prøves lenge før plassering skjer (se også kapittel 3 i denne rapporten). I sjette kapittel viser vi også at gjennomsnittlig alder for første tiltak også varierer ganske mye med etnisk tilhørighet. Det som derimot var mer overraskende, var at jentene i de tre kohortene ble plassert første gang langt senere enn guttene. Guttene var i flertall helt fram til tenåringsalderen, og så ble jentene i flertall. Det er vanskelig å finne en god forklaring på dette.

Barna og ungdommene hadde opplevd fra ingen til åtte flytteepisoder, definert som påfølgende år med samme plassering inntil endring eller frafall av type plassering. Den første flyttingen ut av hjemmet var *ikke* regnet med. Følgelig betyr ingen flytteepisoder at de ikke hadde flyttet videre etter den første plasseringen. De som bare hadde vært i fosterhjem eller bare i institusjon

hadde hatt de mest stabile forløpene, stort sett med en flytteepisode. Ikke mer enn én prosent hadde opplevd tre eller flere flytteepisoder. Derimot var det langt mindre stabilitet for de 2 192 barna og ungdommene som hadde vært i både fosterhjem og institusjon. Her hadde så mange som 23,5 prosent opplevd mellom tre og åtte flytteepisoder.

5.5.2 DISKUSJON

Avslutningsvis vil vi kort nevne noen resultater som maner til ekstra ettertanke. Det første er at jentene ble plassert så mye senere enn guttene. Dette kan ha sammenheng med det man ellers finner om at jenters problemer viser seg senere enn guttenes, slik at det er vanlig å finne flere jenter i andre hjelpe-tjenester med økende alder.

Det er samtidig vanlig å finne at jenter med barnevernsbakgrunn greier seg bedre enn gutter, noe som også er tilfelle i den norske barnevernsstatistikken (se Clausen & Kristofersen, 2008, kapittel 4 og 7 i denne rapporten; Helgeland 2007). Det kan tenkes at den andelen av jentene som oppnådde gode overganger til voksenlivet, likevel var blant dem som ble plassert tidlig. Det kan også tenkes at tidlig plassering utenfor hjemmet for jentenes del ikke nødvendigvis betyr økt sannsynlighet for en positiv voksenkarriere, i tråd med resultater fra den svenske fosterhjemsforskningen (f.eks. Vinnerljung og Sallnäs, 2008). Dette er det imidlertid ikke mulig å avklare ut fra de analysene som er gjennomført her.

Det andre resultatet vi vil løfte spesielt fram, er det sammensatt bildet av stabilitet og ustabilitet i omsorgskarrierer som tegnes gjennom analysene av de tre kohortene vi kunne følge helt fram til 18 år, er. Rundt tre fjerdedeler så ut som om de hadde hatt en relativt stabil karriere, definert som at de hadde opplevd ingen til to flytteepisoder. Disse hadde vært bare i fosterhjem eller bare i institusjon, men også i noen kombinasjoner av institusjon og fosterhjem. Hvis vi definerer stabilitet som ikke mer enn to flytteepisoder i tillegg til den første flyttingen fra hjemmet, gjelder dette tilnærmet samtlige av dem som bare hadde vært i fosterhjem eller bare i institusjon, i motsetning til i overkant av tre fjerdedeler av de som både hadde vært i institusjon og fosterhjem. Dette er en markant forskjell, og verdt å undersøke nærmere for senere kohorter.

Hele 23,5 prosent av barna og ungdommene, eller 525 enkeltindivider, hadde derimot opplevd fire til ni flytteepisoder, mellom ulike kombinasjoner av institusjon og fosterhjem. Det kunne her se ut som om plasseringer i forsterket fosterhjem hang spesielt nært sammen med opp til flere institusjonsopphold, noe som sannsynligvis sier noe om belastningene barna og ungdommene slet med. Det kan tenkes at dette bildet hadde vært noe annerledes i dag på grunn av den store økningen i bruken av forsterkede fosterhjem vi har sett de siste årene kombinert med bedre kvalifisering av fosterforeldre.

Våre analyser kan ikke gi svar på hva disse variasjonene har sammenheng med for eksempel når det gjelder kjennetegn ved barna og ungdommene, plasseringsgrunnlag eller andre forhold. Når det gjelder regionene, ser det ut til at det ikke er vesentlige forskjeller når det gjelder antall flytteepisoder barna og ungdommene opplever i det statlige barnevernet (Bufdir, 2013).

Bedre svar på disse spørsmålene vil kreve analyser av saksdokumenter, så vel som systematisk monitorering av saksforløpet i enkeltsaker. Imidlertid vil det være nyttig å utvikle en policy på hvor mye ustabilitet som kan tolereres blant barn og unge i fosterhjem og institusjon, og dernest gjennomføre risikoanalyser som gjør det mulig å vite hvor og hvordan det trengs ekstra innsatser for å unngå for mange uønskede og utilsiktede flyttinger.

6 Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet

Christian Madsen og Elisabeth Backe-Hansen

6.1 Innledning

Innvandringen til Norge har vært økende siden slutten av 1960-tallet. Per 2013 var i overkant av 700 000 innvandrere og norskfødte med to innvandrede foreldre registrert i Norge, tilsvarende 14 prosent av befolkningen²³. Et flerkulturelt samfunn innebærer ikke bare andre kulturelle forståelsesrammer med hensyn til hva som er god barneoppdragelse, men også en større andel samfunnsborgere som har statsborgerskap utenfor Norge. Hensynet til barnets beste er barnevernets kjerneområde. Dette hensynet er nedfelt både i lov om barneverntjenester²⁴ og i FNs barnekonvensjon²⁵. Imidlertid handler forståelsen av barnets beste i hver enkelt sak i stor grad om å veie ulike hensyn mot hverandre, og det problematiske med å skaffe det nødvendige kunnskapsgrunnlaget for beslutningene som skal fattes, er velkjent (Christiansen et al., 2010; Haugli, 2008). De skjønsmessige avveiningene for kunnskap oppleves som spesielt vanskelige når det er snakk om omsorgsovertakelse, særlig av små barn (Stang, 2007). De blir spesielt vanskelige når barneverntjenesten må forholde seg til en stadig mer sammensatt befolkning, samtidig som andelen barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet har økt jevnt de siste par tiårene.

Barn og ungdom som har innvandret, eller som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, kan godt ha oppvekstrammer som preges av andre

²³ Ifølge Statistisk sentralbyrå (<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef>).

²⁴ Formålet med Lov om barneverntjenester er ifølge § 1-1: «å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid», samt «å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår».

²⁵ I FNs Barnekonvensjon er det i artikkel 18 skissert følgende: «Partene skal bestrebe seg på å sikre anerkjennelse av prinsippet om at begge foreldre har et felles ansvar for barnets oppdragelse og utvikling. Foreldre, eventuelt verger, har hovedansvaret for barnets oppdragelse og utvikling. Barnets beste skal for dem komme i første rekke».

verdier enn i den øvrige befolkningen (Bogen og Nadim, 2009; Daugstad, 2008). Således kan det også tenkes at disse gruppene stiller barneverntjenesten overfor mer sammensatte problemstillinger. Flere har stilt spørsmål ved om barnevernet har tilstrekkelig kunnskap i møtet med innvandremiljøer, og at mangelfull kunnskap har bidratt til å skape et dårlig bilde av hva barnevernet står for i disse miljøene (for eksempel Mendoza, 2011).

I dette kapitlet gir vi et bidrag til å dekke denne kunnskapsmangelen gjennom en detaljert beskrivelse av barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet, med vekt på utviklingstrekk i perioden 1993–2010. Fremstillingen er i hovedsak deskriptiv. Gruppen av barn og ungdom med innvandrerbakgrunn omfatter mange ulike kulturer og sosiale bakgrunner og er således meget heterogen. Av praktiske hensyn har vi valgt å gruppere i noen gjensidig utelukkende hovedkategorier, og det er viktig å være klar over at egenskaper ved disse kategoriene ikke er direkte overførbare til enkeltindivider eller grupper basert på landbakgrunn.

6.2 Hva mener vi med «barn og ungdom med innvandrerbakgrunn»?

Tre hovedgrupper vil bli brukt for å beskrive *barn og unge med innvandrerbakgrunn* i barnevernet. De er basert på inndelinger som Statistisk sentralbyrå (SSB) benytter for å beskrive innvandrerbefolkningen i Norge i dag:

- *Barn som selv er innvandrere*: barn som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og som har fire utenlandsfødte besteforeldre. Disse barna kjennetegnes ved at de som gruppe består av færre førskolebarn, og relativt mange tenåringer. De er også en tallmessig større gruppe enn norskfødte barn med innvandrerforeldre. Når vi ser på familienes landbakgrunn kommer de fleste av barna og ungdommene i denne gruppen fra krigsherjede land, noe som understrekes av at mange av dem er flyktninger. De fleste kommer fra land i regionene Asia, Afrika og Øst-Europa. Prosentfordelingen mellom dem har endret seg noe i perioden, med større innslag av barn fra Afrika og færre fra Øst-Europa mot slutten av perioden 1993–2010.
- *Barn som er født i Norge av innvandrerforeldre*: barn som er født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet. I denne gruppen finner vi mange førskolebarn og

færre tenåringer, noe som gjør dem relativt likere gruppen med *barn født i Norge av to norskfødte foreldre*. De største gruppene av norskfødte barn med innvandrerforeldre har sin bakgrunn fra land som ikke er krigsherjede, og har således i større grad foreldre som kom til Norge på grunnlag av arbeidsinnvandring og familierelatert innvandring. De samme landregionene dominerer for denne gruppen (Asia, Afrika og Øst-Europa). Prosentfordelingen mellom regionene har vært nokså stabil i hele perioden 1993–2010.

- *Barn som har en norskfødt forelder og en innvandrerforelder*: Her skiller SSB mellom «*barn født i Norge med en norskfødt og en innvandrerforelder*» og «*barn født i utlandet med en norskfødt og en innvandrerforelder*». Nær 9 av 10 barn og unge i denne kategorien er født i Norge, og de foreldre som ikke er født i Norge er i hovedsak fra andre nordiske land eller fra andre Nord- og Vest-Europeiske land.

I tillegg har SSB en kategori for *barn som er utenlandsadopterte*. Denne gruppen har vi slått sammen med *barn født i Norge av to norskfødte foreldre*, i hovedsak siden det ikke er mulig å skille ut utenlandsadopterte som egen kategori²⁶.

Opplysninger om grunnlag for ankomst til Norge var ikke tilgjengelig, og det har derfor ikke vært mulig å skille innad i gruppene etter innvandringsårsak (f.eks. flukt, arbeidsinnvandring, og familiegjenforening). Ifølge SSB er over halvparten av *barn med innvandrerbakgrunn* i 2009 på flukt (54 prosent) (Kalve og Dyrhaug, 2011: tabell 9.1). Den nest største gruppen er registrert med familiegjenforening (42 prosent) som hovedårsak. Fordelingen mellom ulike aldersgrupper er nokså lik, med en overvekt av barn i alderen 13–17 år.

6.3 Barn og unge i barnevernet i perioden 1993–2010, etter innvandrerbakgrunn

I den første delen av perioden fra lov om barneverntjenester ble vedtatt i 1992 og frem til en lovendring i 1998, var barnevernstiltak begrenset til og med det året barnet/ungdommen fylte 19 år. I analysene våre har vi tatt hensyn til dette

²⁶ Denne gruppen er i hovedsak barn født i utlandet av norskfødte foreldre og inkluderer utenlandsadopterte. Tidligere var utenlandsadopterte en egen kategori (fra 1994), men ble fjernet fra og med 2003 av produksjonsmessige hensyn (<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef>).

og begrenset til aldersspennet 0–19 år for samtlige årganger. Dette er gjort for å ha samme sammenlikningsgrunnlag for alle årganger i perioden 1993–2010.

Antall tiltak til dem over 18 år er færre sammenliknet med yngre aldersgrupper. Dette skyldes at mange ungdommer takker nei til å motta tiltak, samt at barnevernet selv prioriterer de yngre barna (Bogen og Nadim, 2009). Det viser seg også at andelen med ettervern er størst blant 18–19-åringene, og deretter synker drastisk fram mot fylte 22 år (Clausen, 2008). I 2010 skjedde det imidlertid en lovendring som blant annet forplikter barneverntjenesten til å begrunne hvorfor ettervern *ikke* tilbys. Videre skal barneverntjenesten kontakte de som har avslått ettervernstiltak et år etterpå for på nytt å tilby dem tiltak. Eventuelle effekter av disse lovendringene kunne ikke bli synlige før etter 2010. Imidlertid har det for eksempel skjedd en økning i andel fosterbarn fra 18–22 år de siste par årene (Backe-Hansen et al., 2013).

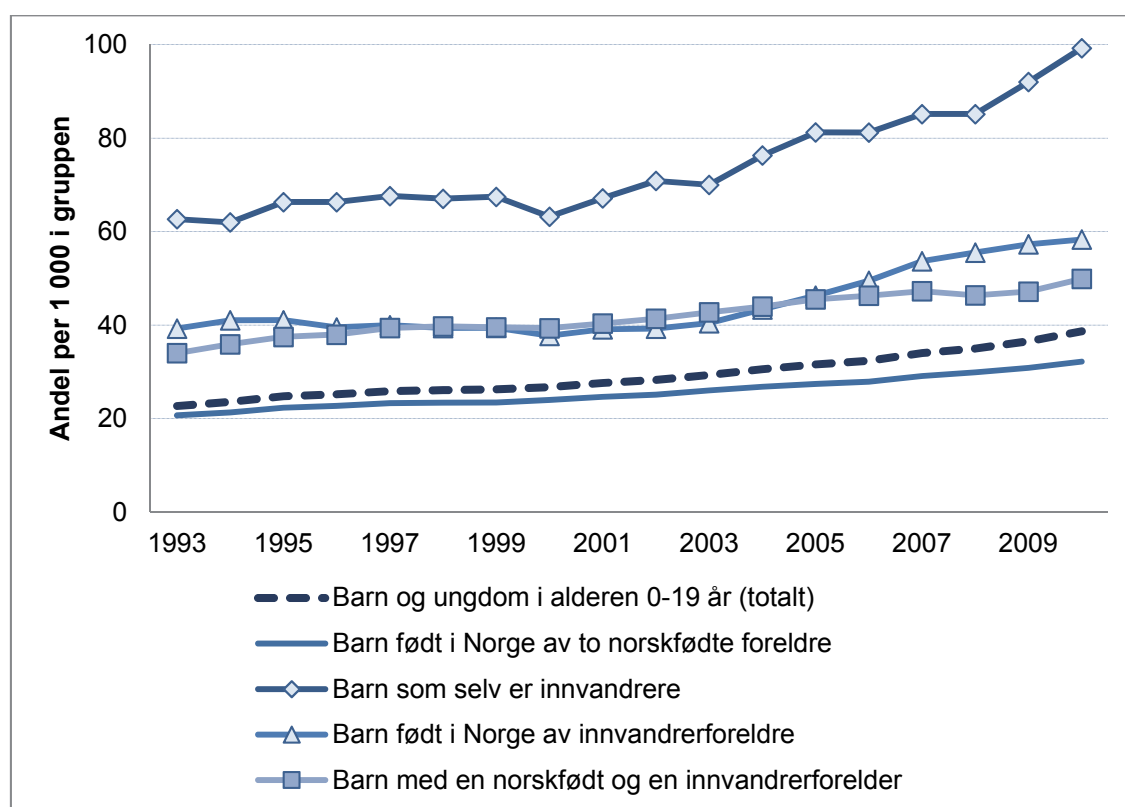
I kapittel 3 (tabell 3.1.) så vi at andelen barn og unge som er registrert i barnevernet har økt i hele observasjonsperioden. Fra 1993 til 2010 ser vi en endring fra 23 til 49 per 1 000. Når vi ser nærmere på hvordan disse andelene fordeler seg på de ulike innvandrerkategoriene vi bruker i våre analyser, blir imidlertid bildet mer nyansert. Tabell 6.1 viser hvordan barn og unge i alderen 0–19 år fordeler seg etter de fire kategoriene vi bruker i våre analyser, det vil si norskfødte barn med norskfødte foreldre og tre grupper med ulik innvandringsbakgrunn.

Tabell 6.1. Fordeling av barn og unge i alderen 0-19 år i befolkningen etter de fire analysegruppene. Antall i befolkningen og antall registrerte i barnevernet årlig i perioden 1993–2010.

Årgang	Barn født i Norge av to norskfødte foreldre		Barn som selv er innvandrere		Barn født i Norge av innvandrerforeldre		Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder	
	befolkningen	i barnevernet	Befolkningen	i barnevernet	befolkningen	i barnevernet	befolkningen	i barnevernet
1993	1 001 431	20 692	23 939	1 500	21 671	851	65 455	2 226
1994	996 331	21 224	27 056	1 677	24 006	985	67 445	2 422
1995	992 617	22 161	27 705	1 837	26 386	1 083	69 426	2 602
1996	992 288	22 523	28 081	1 862	28 912	1 142	71 503	2 714
1997	995 021	23 156	28 156	1 904	31 377	1 254	74 053	2 916
1998	998 166	23 331	29 121	1 952	33 846	1 333	77 599	3 083
1999	1 000 042	23 419	31 238	2 107	35 896	1 415	80 452	3 179
2000	1 002 798	24 047	35 411	2 238	38 895	1 467	83 003	3 265
2001	1 004 222	24 759	35 971	2 415	42 032	1 644	86 166	3 476
2002	1 004 292	25 204	36 386	2 578	44 929	1 763	88 896	3 677
2003	1 003 969	26 117	39 607	2 773	48 158	1 947	90 674	3 876
2004	1 003 624	26 896	40 792	3 112	51 624	2 239	94 316	4 147
2005	1 003 846	27 495	41 764	3 392	54 938	2 544	97 813	4 451
2006	1 002 363	27 934	43 021	3 493	58 301	2 885	102 301	4 736
2007	1 000 497	29 126	44 850	3 819	62 580	3 359	106 274	5 023
2008	996 801	29 786	48 765	4 152	66 870	3 713	110 510	5 124
2009	991 291	30 585	53 407	4 914	71 989	4 124	114 743	5 412
2010	984 882	31 695	58 709	5 827	77 601	4 525	118 565	5 916

I perioden 1993–2010 har det vært en tredobling av andelen norskfødte med innvandrerforeldre. Andelen barn med en norskfødt og en innvandrerforelder har vært nokså stabil i den samme perioden. Generelt ser vi at gruppen med barn født i Norge av norskfødte foreldre har de laveste andelen i barnevernet, mens vi finner den høyeste andelen i gruppen med *barn som selv er innvandrere*. Her fikk én av ti (100 per 1000) tiltak fra barnevernet i 2010 sammenliknet med én av 33 (30 av 1000) for norskfødte barn med norskfødte foreldre (tabell 6.1)²⁷. Samlet sett vil dette si at innslaget av barn med innvandrerbakgrunn i barnevernet har økt kraftig fra starten av perioden.

Figur 6.1. Andel per 1 000 av barn og unge i alderen 0-19 år i barnevernet. Årlig etter barn og unge totalt og etter de fire analysegruppene i perioden 1993 og 2010.

Figur 6.1 viser andeler per 1 000 som er registrert i barnevernet årlig for perioden 1993–2010 etter barn og unge i befolkningen totalt og i forhold til

²⁷ Det er 58 709 barn og unge som selv er innvandrere i befolkningen i 2010. Samme år er 5 827 av disse registrert i barnevernet. Dette gir følgelig at ett av 10 barn i denne gruppen er registrert i barnevernet i 2010. Tilsvarende for barn født i Norge av norskfødte foreldre er 31 695 barn i barnevernet av en befolkning på 984 882. Dette tilsvarer at ett av 31 barn i denne gruppen er registrert i barnevernet i 2010.

de fire analysegruppene. Hver gruppe er begrenset til barn og unge i alderen 0–19 år. Vi ser her at det har vært en vekst i samtlige grupper, men spesielt blant barn som selv er innvandrere.

Fra 1993 til 2010 har det vært en generell økning på 11,4 prosent av barn og unge i alderen 0–19 år (tabell 6.1). Sammenlikner man de samme årgangene i forhold til antall registrert i barnevernet, er det en økning på 90 prosent, altså nær en dobling (tabell 6.2).

Tabell 6.2. Endring i antall barn og unge i alderen 0–19 år mellom 1993 og 2010 etter innvandrerbakgrunn. Prosent.

	Endring i perioden 1993–2010 (prosent)	
	Befolknings- mengde	Registrerte i barnevernet
Barn og unge i alderen 0–19 år (totalt)	11,4	89,8
herunder:		
<i>Barn født i Norge av to norskfødte foreldre (inkludert utenlandsadopterte)</i>	-1,7	53,2
<i>Barn som selv er innvandrere</i>	145,2	288,5
<i>Barn født i Norge av innvandrerforeldre</i>	258,1	431,7
<i>Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder</i>	81,1	165,8

Denne veksten skyldes i hovedsak en økning av barn født i Norge av innvandrerforeldre, samt barn og unge som selv er innvandrere (tabell 6.2). Sett under ett, har de tre hovedgruppene av barn og unge med innvandrerbakgrunn blitt doblet i perioden fra 1993 til 2010.

Tabell 6.3. Barn med innvandrerbakgrunn etter landbakgrunn. Antall og prosent etter periode for førstegangsregistrering i barnevernet²⁸.

Landbakgrunn	Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder			Barn født i Norge av innvandrerforeldre			Barn som selv er innvandrere		
	1993–1998	1999–2004	2005–2010	1993–1998	1999–2004	2005–2010	1993–1998	1999–2004	2005–2010
Førstegangsregistrerte klienter	3 997	4 397	6 544	2 019	2 653	5 796	3 455	4 742	7 902
Norden (utenom Norge)	27,2	23,2	19,9	2,0	2,9	1,5	4,1	4,7	2,9
Nord- og Vest-Europa	14,3	12,7	10,8	1,5	1,1	2,1	1,2	1,7	4,0
Øst- og Sør-Europa	10,3	10,0	10,1	9,9	9,0	10,2	21,9	14,3	9,3
Nord-Afrika	4,9	5,0	3,5	6,6	5,2	4,9	1,3	2,0	1,9
Sentral- og det sørlige Afrika	0,8	0,7	1,1	0,0	0,6	1,3	0,3	1,9	3,6
Vest-Afrika	3,3	4,1	3,2	2,9	2,6	3,3	1,8	2,9	3,7
Øst-Afrika	2,2	3,2	3,2	7,9	11,5	12,5	17,7	22,4	17,6
Nord-Asia	0,4	1,2	2,2	0,0	0,3	3,1	0,5	3,6	6,6
Sentral- og Sør-Asia	6,7	6,9	7,0	31,0	28,6	25,0	19,1	20,4	24,2
Sørøst-Asia	9,7	11,3	15,7	16,8	14,7	10,4	12,6	5,2	7,2
Vest-Asia	4,5	6,1	6,5	14,5	17,6	18,3	12,7	17,1	15,5
Øst-Asia	1,4	1,1	1,4	1,7	1,2	1,1	0,7	0,5	0,8
Nord-Amerika og Oceania	8,2	8,4	7,6	1,0	0,8	4,1	1,6	1,3	1,1
Sør- og Mellom-Amerika	6,1	6,1	7,8	4,2	3,7	2,4	4,5	2,2	1,8

Antall barn og unge som er registrert i hver årgang, sier noe om behovet for tiltak for nye og tidligere barnevernsbarn. I alt ble 134 071 barn og unge registrert i barnevernet for første gang i perioden 1993–2010. De resterende 33 688 var registrert før 1993. Deler man dem inn etter landbakgrunn viser det seg at 69 prosent hadde norskfødte foreldre, åtte prosent var født i Norge av to utenlandske foreldre, 12 prosent var født utenfor Norge av to utenlandske foreldre, og 11 prosent hadde en norskfødt og en innvandrerforelder.

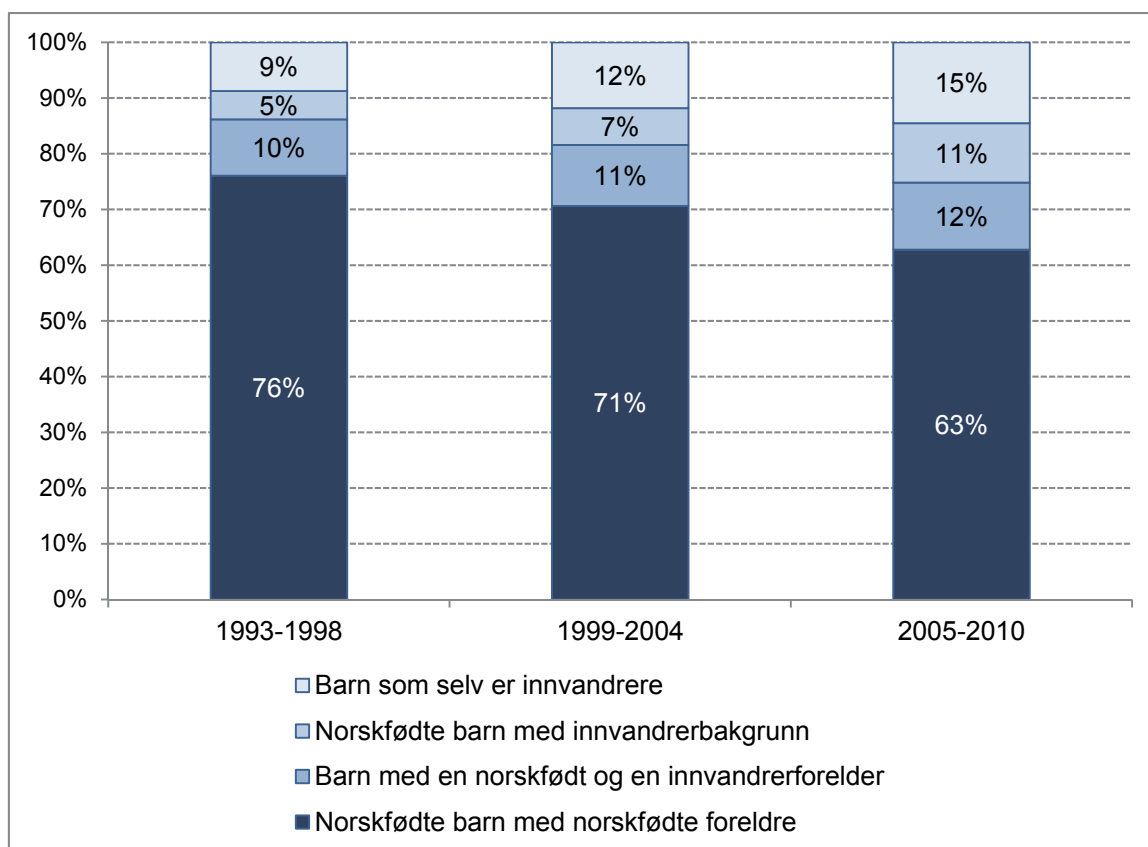
²⁸ «Førstegangsregistrering» er her definert som første registrering i barnevernet forutsatt at barna ikke var registrert i tidligere årganger (inkludert årgangene 1990-1992). Det vil trolig være en liten andel barn som har vært registrert tidligere i perioden før 1990, men det har ikke vært mulig å identifisere disse i datamaterialet.

Tabell 6.3 viser en oversikt over antall regioner etter mors fødeland hos barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet. Hovedvekten av dem med en norskfødt og en innvandrerforelder er fra Europa. For norskfødte barn og unge med innvandrerforeldre, er de fleste fra Asia.

Barn og unge som selv har innvandrerbakgrunn er i stor grad fra Asia, men en større andel var også fra Øst- og Sør-Europa i begynnelsen av perioden vi analyserer.

Andelen av førstegangsregistrerte med norskfødte som har norskfødte foreldre har gått ned, fra 76 prosent for perioden 1993–1998, til 63 prosent i perioden 2005–2010 (figur 6.2). Tilsvarende har det vært en endring fra 5 prosent til 11 prosent for norskfødte barn med innvandrerforeldre, og fra 9 prosent til 15 prosent for barn som selv er innvandrere. Det har også vært en liten økning i andelen av barn med en norskfødt og en innvandrerforelder.

Figur 6.2. Førstegangsregistrerte barn og ungdom i barnevernet etter de fire analysegruppene. Prosentandel etter periode.

Tabell 6.4. Barnevern barn i alderen 0–19 år etter kjønn og de fire analysegruppene²⁹. Antall og prosent i perioden 1993–2010.

Kjønn	Norskfødte barn med norskfødte foreldre		Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder		Barn født i Norge av innvandrerforeldre		Barn som selv er innvandrere	
	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004
gutter	54,1	52,9	52,7	58,4	59,3	54,1	54,8	52,6
jenter	45,9	47,1	47,3	41,6	40,7	45,9	45,2	47,4
Antall totalt	133 795	28 256	34 268	4 742	7 906	2 019	3 997	4 397
				4 742	7 906	2 019	3 997	4 397
								6 545

Tabell 6.5. Alder ved førstegangsregistrering i barnevernet etter de fire analysegruppene. Prosentandel etter periode.

Alder ved førstegangsregistrering	Norskfødte barn med norskfødte foreldre		Barn som selv er innvandrere		Barn født i Norge av innvandrerforeldre		Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder	
	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004	1993-1998	1999-2004
gjennomsnitt	8,2	8,3	8,7	11,2	11,8	5,1	7,4	7,5
0-2 år	18,8	18,8	18,8	2,4	4,6	34,6	20,7	20,5
3-5 år	20,4	20,1	15,9	9,5	8,9	31,4	24,0	24,1
6-12 år	32,5	31,3	32,7	44,4	33,9	23,9	32,9	31,7
13-17 år	26,7	28,0	30,9	40,0	45,8	9,5	21,1	22,4
18-19 år	1,6	1,7	1,7	3,6	6,7	0,6	1,2	1,4
Antall totalt	29 955	28 252	34 266	3 451	7 881	2 019	3 995	4 397
								6 544

²⁹ Manglende opplysninger for barn og unge som selv er innvandrere kan henge sammen med mer krevende verifisering av bakgrunnsopplysninger i denne gruppen.

Samlet er det en liten overvekt av gutter i barnevernet (tabell 6.4), tilsvarende 54 prosent av alle som debuterte i barnevernet i perioden 1993–2010 uavhengig av de fire analysegruppene.

Gjennomsnittsalderen ved førstegangsregistrering i barnevernet er relativt lik for begge kjønn innen de ulike kategoriene med innvandringsbakgrunn. Når vi ser aldersfordelingen over tid har den imidlertid økt noe for førstegangsregistreringene, og er høyest for barn som selv er innvandrere og lavest for norskfødte barn med innvandrerforeldre (tabell 6.5).

Som tabell 6.5 viser, er det store variasjoner mellom de fire gruppene når det gjelder alder for førstegangsregistrering i barnevernet. Debutalderen i barnevernet er mer «topptung» for barn som selv er innvandrere enn for de andre tre gruppene. For barn født i Norge av innvandrerforeldre ser vi en overvekt av yngre debutaldre, særlig når det gjelder norskfødte barn med innvandrerbakgrunn. De resterende to gruppene er mer spredt med en hovedvekt i aldersgruppen 6–12 år. Gjennomsnittsalderen har samtidig økt for de fleste gruppene, med unntak av barn med en norskfødt og en innvandrerforelder.

Tabell 6.6. Gjennomsnittlig antall år i barnevernet etter de fire analysegruppene og alder ved førstegangsregistrering i barnevernet i perioden 1993–2010.

Alder ved førstegangsregistrering	Norskfødte barn med norskfødte foreldre		Barn som selv er innvandrere		Barn født i Norge av innvandrerforeldre		Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder	
	antall barn	antall år ¹	antall barn	antall år ¹	antall barn	antall år ¹	antall barn	antall år ¹
0–2 år	17 382	5,8	623	3,5	3 056	4,2	3 157	5,1
3–5 år	17 254	4,9	1 462	3,8	2 955	3,6	3 452	4,5
6–12 år	29 765	3,8	5 860	3,6	2 977	3,2	4 880	3,7
13–17 år	26 502	2,5	7 107	2,7	1 215	2,4	3 274	2,6
18–19 år	1 570	1,4	1 014	2,0	66	1,4	193	1,3

¹ Gjennomsnittlig antall år i barnevernet.

En viktig konklusjon er at det ser ut som om barneverntjenesten griper tidligere inn i forhold til norskfødte barn med innvandrerforeldre enn i forhold til barn med norsk familiebakgrunn. Samtidig er det viktig å huske på at både type tiltak og varigheten av tiltakene vil variere. Når man sammenholder alder ved førstegangsregistrering med antall år i barnevernet totalt, har de yngste barna

(0–2-åringene) som selv er innvandrere som gruppe, mottatt tiltak kortere tid enn det man finner for de yngste barna i de andre gruppene (tabell 6.6).

Det er også viktig å ta hensyn til søskenforhold i analyser av barnevernsstatistikken. Tabell 6.7 viser de fire analysegruppene etter hvorvidt barnet eller ungdommen har søsken som også har mottatt tiltak fra barnevernet i perioden 1993–2010. Vi ser av tabellen at «ukjent» er en større andel innen gruppene med innvandrerbakgrunn, noe som har sammenheng med manglende informasjon om den ene eller begge foreldre. De fleste som vi kan koble sammen via søskenforhold er også halvsøsken. Dessuten ser vi at andelen som *ikke* har søsken som er registrert i barnevernet, er størst for gruppene hvor den ene eller begge foreldrene er norskfødte. Dette kan ha sammenheng med antall barn i hver enkelt familie. I ikke-vestlige familier er det vanligvis større barnekull (Dzamarija 2010).

Tabell 6.7. Søskenforhold for barn og unge i alderen 0–19 år som er registrert i barnevernet. Prosentandel totalt i perioden 1993–2010 etter de fire analysegruppene.

Søsken i barnevernet	Barn født i Norge av norskfødte foreldre	Barn som selv er innvandrere	Barn født i Norge av innvandrerforeldre	Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder
<i>Nei</i>	27,4	8,4	12,4	23,1
<i>Ja, samme foreldre</i>	16,3	10,4	4,6	16,0
<i>Ja, halvsøsken</i>	34,3	46,4	44,0	32,8
<i>Ukjent</i>	22,0	34,8	39,0	28,1

6.4 Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak etter innvandrerbakgrunn

Tabell 6.8 til 6.10 viser prosentfordeling av saksgrunnlag på tre forskjellige tidspunkter. Hvert saksgrunnlag er angitt som prosentandel av alle saksgrunnlag innen hver av de fire analysegruppene i tabellen. I tabell 6.8 vises prosentfordelingen av saksgrunnlag i 1993 (begynnelsen av perioden). Her ser vi at barn født i Norge av norskfødte foreldre i hovedsak hadde «forhold i hjemmet» og «manglende omsorgsevne» som saksgrunnlag for tiltak som ble gitt, og at disse to saksgrunnlagene var store for alle grupper. Når vi ser på saksgrunnlaget «fysisk mishandling», var dette hyppigere brukt for barn som selv var innvandrere og for barn født i Norge av innvandrerforeldre. Vi ser også at «seksuelle overgrep» og «foreldres rusmisbruk» var hyppigere brukt for

norskfødte med norskfødte foreldre og barn som hadde en norskfødt og en innvandrerforelder. Samlet var det imidlertid svært få med disse saksgrunnlagene. Barn som selv var innvandrere hadde i større grad foreldre som var døde, sammenliknet med de andre gruppene, hvilket måtte være å forvente.

Tabell 6.8. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0–19 år. Prosentandel etter de fire analysegruppene i 1993.

Saksgrunnlag i 1993	Barn født i Norge av norskfødte foreldre	Barn som selv er innvandrere	Barn født i Norge av innvandrerforeldre	Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder
Vanskjøtsel	3,0	2,2	1,8	3,1
Fysisk mishandling	0,8	3,3	4,4	0,9
Psykisk mishandling	0,7	0,6	0,8	1,3
Seksuelt overgrep	1,7	0,5	0,3	1,1
Foreldrenes psykiske lidelse	7,6	5,9	8,8	8,7
Foreldrenes rusmisbruk	8,1	1,5	1,6	6,0
Manglende omsorgsevne	19,7	10,0	16,9	17,7
Foreldre døde	0,8	2,4	0,4	0,8
Barnet funksjonshemmet	3,4	0,8	2,2	1,5
Barnets rusmisbruk	1,9	0,9	0,1	1,8
Barnets atferd	12,0	10,9	5,9	10,9
Forhold i hjemmet	29,5	38,0	43,1	33,9
Annet grunnlag	10,9	22,9	13,7	12,4
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

Den neste tabellen viser fordelingen av saksgrunnlag i 2001 (i midten av perioden) (tabell 6.9). Her ser vi at mønsteret fra forrige tabell gjentok seg. Det eneste unntaket var at prosentandelen med saksgrunnlaget «seksuelt overgrep» nå var lavere for barn og unge med minst en norskfødt forelder – noe som bidrar til at det nå ikke lenger var forskjell mellom de fire gruppene på dette punktet.

Tabell 6.9. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0–19 år. Prosentandel etter de fire analysegruppene i 2001.

Saksgrunnlag i 2001	Barn født i Norge av norskfødte foreldre	Barn som selv er innvandrere	Barn født i Norge av innvandrerforeldre	Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder
Vanskjøtsel	1,3	0,9	1,0	0,8
Fysisk mishandling	0,7	3,9	2,5	1,2
Psykisk mishandling	0,3	0,6	0,1	0,2
Seksuelt overgrep	0,9	0,8	0,4	0,8
Foreldrenes psykiske lidelse	9,1	5,5	8,0	9,1
Foreldrenes rusmisbruk	9,1	0,7	1,2	5,7
Manglende omsorgsevne	10,0	7,6	9,2	9,5
Foreldre døde	0,6	1,6	0,4	0,8
Barnet funksjonshemmet	1,4	0,6	1,2	1,3
Barnets rusmisbruk	1,8	0,6	0,5	1,8
Barnets atferd	13,5	14,0	8,0	12,3
Forhold i hjemmet	38,4	37,4	55,6	41,6
Annet grunnlag	12,7	25,8	11,9	14,7
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

I tabell 6.10 ser vi så fordelingen av saksgrunnlag i 2009, på slutten av perioden. Som det framgår av tabellen, er det nå innført fire nye kategorier for saksgrunnlag: «foreldres somatiske sykdom», «kriminalitet hos foreldre», «vold i hjemmet» og «barnets psykiske problemer». Det samme mønsteret som tidligere gjentar seg her, men vi ser også at «vold i hjemmet» er hyppigere brukt for barn og unge med innvandrerbakgrunn sammenliknet med norskfødte barn med norskfødte foreldre.

Overordnet ser vi at saksgrunnlag som knytter seg til vold eller fysisk mishandling er hyppigere brukt for barn og unge med innvandrerbakgrunn, spesielt hos dem hvor begge foreldre er født utenfor Norge. Rusmisbruk hos foreldre og hos barnet er oftere brukt når den ene eller begge foreldrene er født i Norge. Jevnt over benyttes imidlertid mer generelle saksgrunnlag som ikke sier oss mer enn at det er forhold som knytter seg til hjemmet.

Tabell 6.10. Saksgrunnlag for iverksettelse av tiltak i barnevernet for barn 0-19 år. Antall etter de fire analysegruppene i 2009.

Saksgrunnlag i 2009	Barn født i Norge av norskfødte foreldre	Barn som selv er innvandrere	Barn født i Norge av innvandrereforeldre	Barn med en norskfødt og en innvandrereforelder
Barnet utsatt for vanskjøtsel	0,4	0,3	0,3	0,4
Barnet utsatt for fysisk mishandling	0,6	3,4	2,9	1,2
Barnet utsatt for psykisk mishandling	0,2	0,5	0,2	0,5
Barnet utsatt for seksuelt overgrep	0,5	0,3	0,1	0,4
Foreldrenes psykiske lidelse	8,6	5,2	8,0	8,7
Foreldrenes rusmisbruk	7,2	0,7	1,6	4,8
Foreldrenes manglende omsorgsevne	9,2	4,9	6,8	8,3
Foreldre døde	0,5	1,1	0,2	0,7
Barnet funksjonshemmet	1,0	0,6	1,0	0,9
Barnets rusmisbruk	1,3	0,5	0,3	1,0
Barnets atferd	10,1	7,8	5,9	8,3
Forholdene i hjemmet, særlige behov	43,2	41,3	50,8	46,7
Annet grunnlag	13,4	27,2	13,8	13,2
Nye saksgrunnlag fra og med 2007:				
<i>Foreldrenes somatiske sykdom</i>	1,0	0,5	0,7	0,7
<i>Kriminalitet hos foreldrene</i>	0,1	0,1	0,3	0,2
<i>Vold i hjemmet</i>	0,8	4,2	6,4	2,5
<i>Barnets psykiske problemer</i>	2,1	1,2	0,8	1,5
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

6.5 Tiltak etter innvandringsbakgrunn i perioden 1993–2010

Alle barn som er registrerte i barnevernet skal ha et registrert tiltak³⁰. Barnevernstjenesten skal vurdere hva som er det best egnede tiltaket for det enkelte barn, og således vil det ikke være noen begrensning i barnevernets aktiviteter når det gjelder hva som kan være et «tiltak», samtidig som det enkelte tiltaket må kategoriseres i henhold til rapporteringen til KOSTRA.³¹ Her finnes det flere tiltakskategorier og enkelte av disse, f.eks. «MST – multisystemisk terapi» og «PMTO – foreldreopplæring», har ikke vært med fra begynnelsen av perioden. Andre tiltakskategorier, f.eks. «forsterket fosterhjem», har blitt utvidet slik at man kan differensiere mellom hvorvidt det er plassering i forsterket fosterhjem «utenom familien» eller i forbindelse med en «familieplassering».

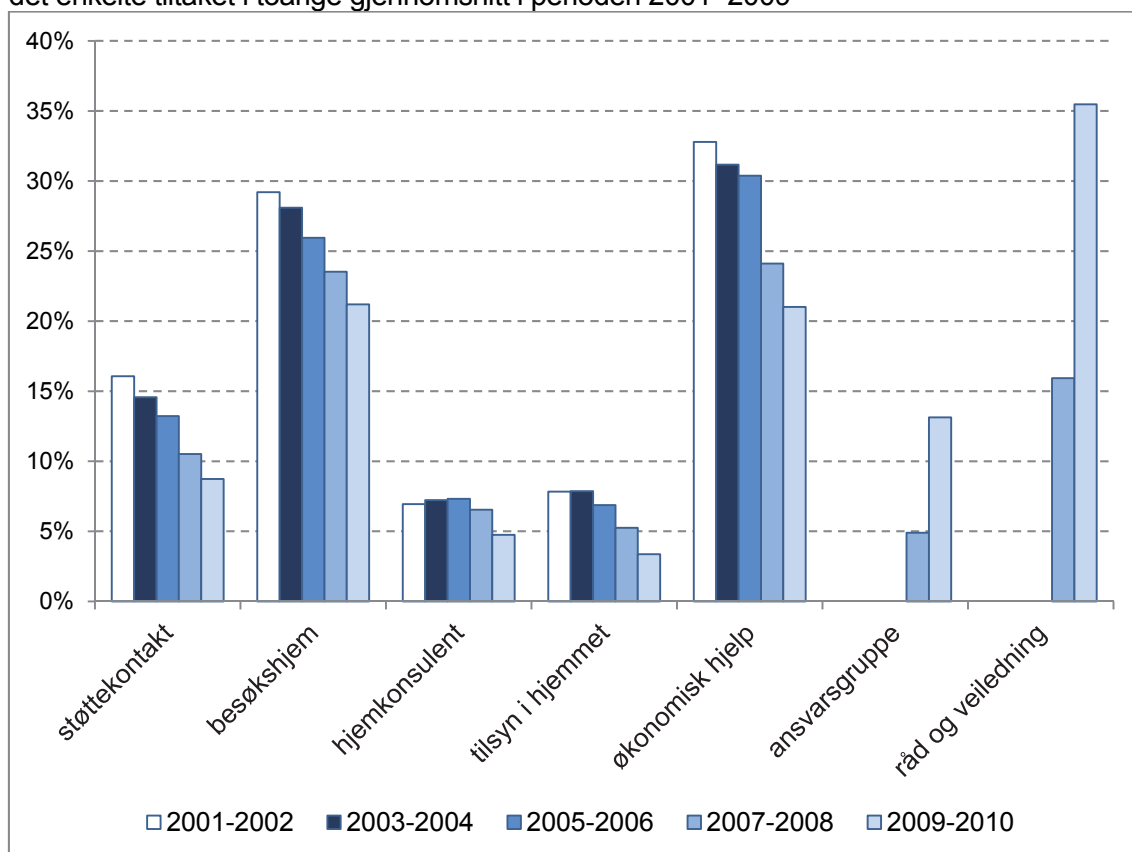
³⁰ Det er en liten andel som ikke har noe registrert tiltak. I de tilfeller tiltak ikke er registrert kan det skyldes at opplysninger mangler ved innrapporteringen til KOSTRA. De fleste manglende tiltak i hele perioden 1993–2010 finner vi hos barn og ungdom som selv er innvandrere (ca. 0,8 prosent mot 0,3–0,4 hos de andre gruppene).

³¹ KOSTRA står for *Kommune-Stat-Rapportering* – se kapittel 3 for mer detaljer.

En av de større tiltaksgruppene er «andre tiltak». Denne gruppen omfatter blant annet mange forskjellige typer miljørettet arbeid som lokale varianter av MST, PMTO, samtaler, skole og leksehjelp, rustiltak, fritidsaktiviteter, transport, husmorvikar, tolketjenester og tverrfaglig samarbeid (Saasen og Løkholm, 2010).

Utviklingen i perioden 1993–2010 viser en mer utstrakt bruk av hjelpetiltak. Dette kan hovedsakelig, men ikke bare forklares med en sterkere økning i de «lettere» tiltakene, som bistandstiltak og veiledningstiltak. I henhold til lov om barneverntjenester av 1993 kan også plassering i fosterhjem eller institusjon skje som hjelpetiltak, noe som ikke var mulig etter den tidligere loven. Her har det også skjedd en stor økning siden 1993. I figur 6.3 viser vi fordelingene for noen vanlige og viktige hjelpetiltak i perioden 2001–2010 for hele barnevernsutvalget under ett. Vi har valgt å slå sammen årgangene slik at man ser mer stabile trender over toårige perioder.

Figur 6.3: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009³².

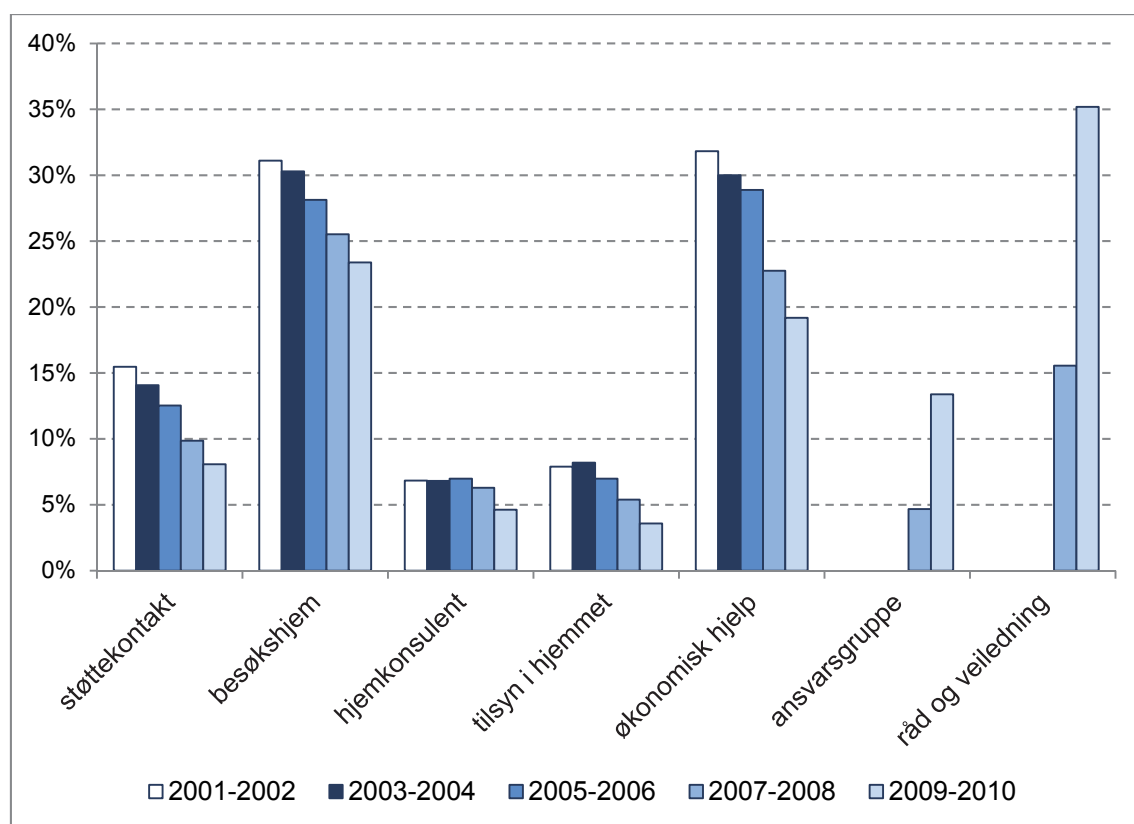

³² Merk at dette ikke kategoriene ikke er gjensidig utelukkende: det enkelte barn/ ungdom kan ha fått ulike kombinasjoner av tiltak innen samme årgang. Dette gjelder figurene 6.2–6.6.

Vi ser her at særlig bruken av råd og veiledning, som ikke ble skilt ut som egen kategori før i 2007, ble mer enn fordoblet fra 2007/2008 til 2009/2010³³. Deltakelse i ansvarsgruppe, som også ble skilt ut i 2007, økte likeledes kraftig. Blant de tiltakene vi har valgt ut her, var også disse to tiltakene de eneste som økte i omfang. Bruken av de andre ble redusert, økonomisk hjelp og besøks-hjem med rundt ti prosent eller rundt en tredjedel. Når vi ser tiltakene over tid er det derfor en nedgang i andelen som får mer tradisjonelle barnevernstiltak, inklusive økonomisk hjelp. Det er selvsagt mulig at tiltak som økonomisk hjelp har endret innhold, men det vi generelt ser er altså en dreining vekk fra de mer tradisjonelle barnevernstiltakene.

I figur 6.4–6.7 viser vi så utviklingen i fordelingen av de samme tiltakene fordelt på de fire kategoriene etter tur for årene 2003, 2006 og 2009, først for norskfødte barn og unge med norskfødte foreldre.

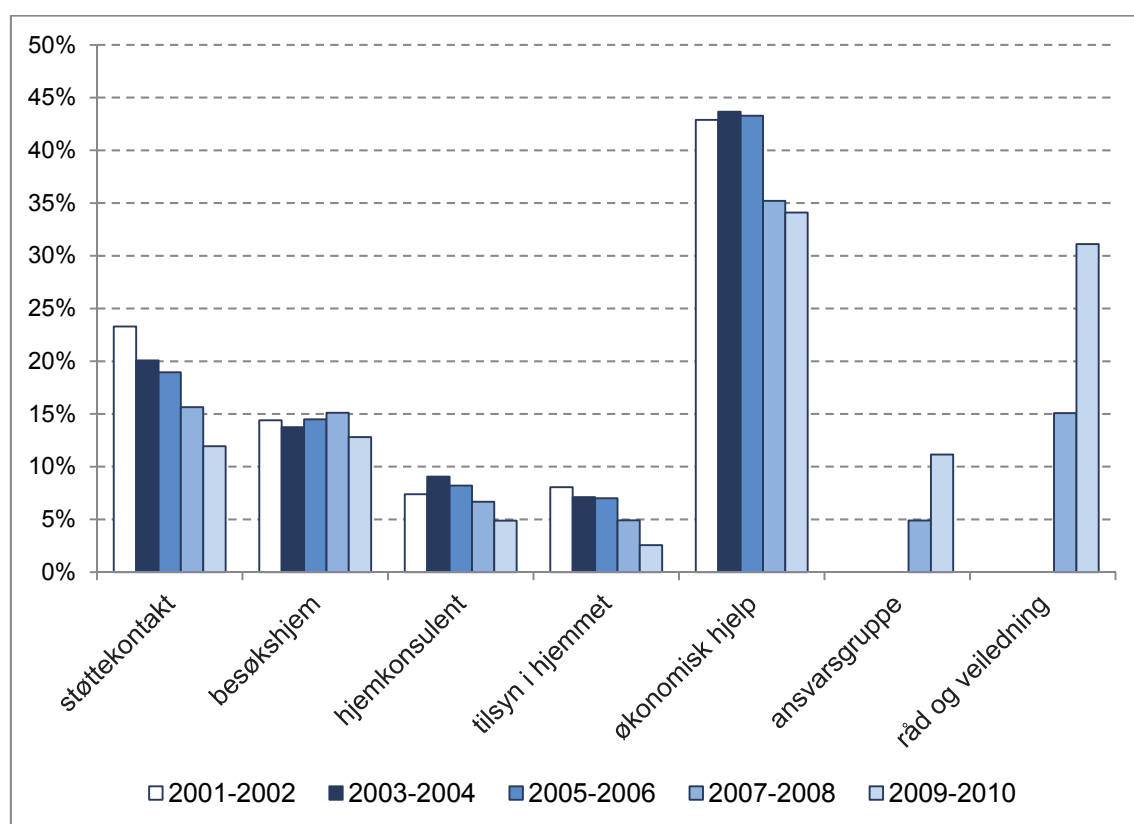
Figur 6.4: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for norskfødte barn med norskfødte foreldre. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009. Kategorien omfattet 70 prosent av dem som fikk hjelpetiltak i perioden 2001–2010.

³³ Bruken av dette tiltaket stabiliserte seg på et enda litt høyere nivå i 2011/2012 (tabell ikke vist).

Siden antallet norskfødte barn og unge med norskfødte foreldre i barnevernsutvalget utgjør mer enn 60 prosent av utvalget som helhet, var det å forvente at fordelingene i figur 6.3 og 6.4 ville være ganske like. I figur 6.5 presenterer vi fordelingene for barn med innvandrerbakgrunn, som både vil bestå av barn og unge som har kommet til Norge som resultat av familiegjenforening og av enslige asylsøkere.

Figur 6.5: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for barn med innvandrerbakgrunn. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009. Kategorien omfattet 10 prosent av dem som fikk hjelpetiltak i perioden 2001–2010.

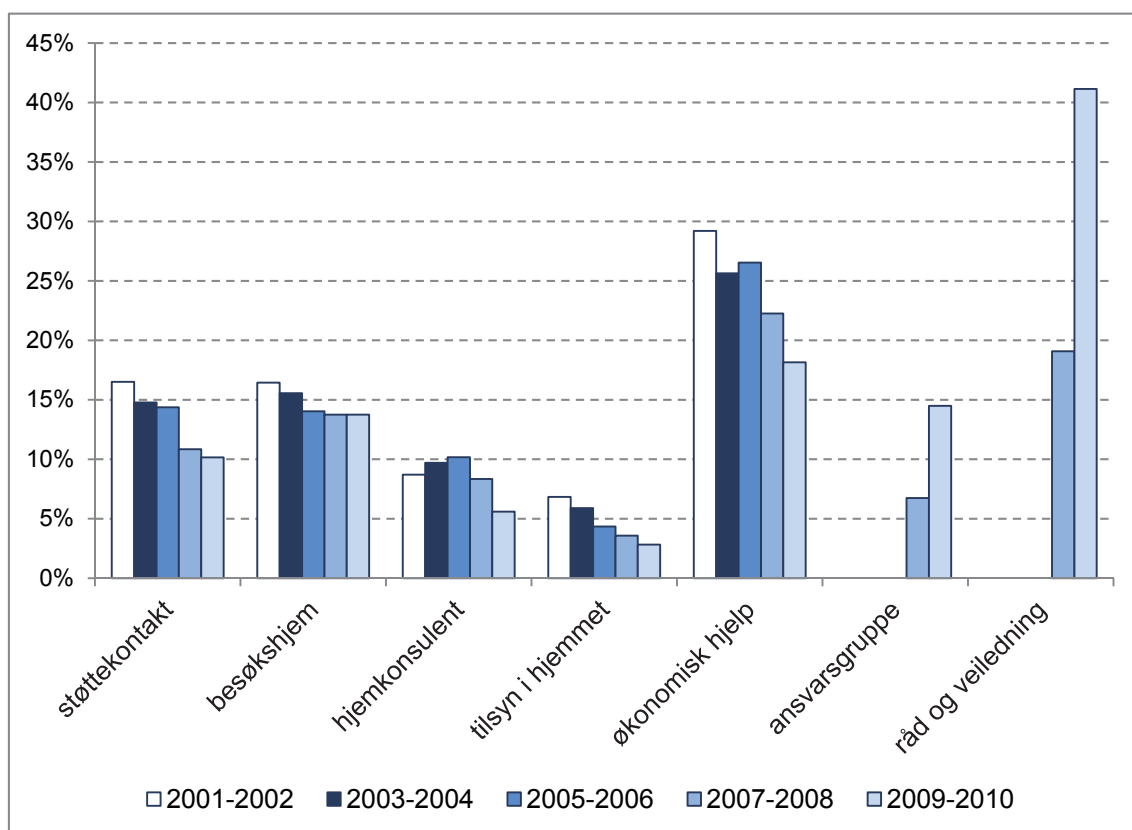
Vi ser den samme generelle tendensen også for denne gruppa, i den forstand at bruk av ansvarsgruppe og råd og veiledning som tiltak er det eneste som har økt i perioden, mens bruken av de andre tiltakstypene gikk ned både før og etter disse kategoriene ble innført. Men selv om bruken av økonomisk hjelp gikk ned med vel fem prosent i løpet av tiårsperioden, var tiltaket fortsatt hyppigere brukt enn overfor norskfødte barn og unge med norskfødte foreldre. Det er også å forvente at enslige asylsøkere vil ha behov for økonomisk støtte

enten de er mindreårige og barnevernets ansvar, eller mottar barnevernstiltak parallelt med tiltak fra andre tjenester.

Støttekontakt har vært noe hyppigere brukt, mens besøkshjem har vært et langt mindre brukt tiltak i forhold til denne gruppen i løpet av hele perioden vi har analysert her. Når det gjelder hjemkonsulent og tilsyn i hjemmet, er det bare små forskjeller.

I figur 6.6 viser vi de samme fordelingene i bruken av hjelpetiltak for norskfødte barn med innvandrerforeldre.

Figur 6.6: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for norskfødte barn med innvandrerforeldre. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt i perioden 2001–2009. Kategorien omfattet 8 prosent av dem som fikk hjelpetiltak i perioden 2001–2010.

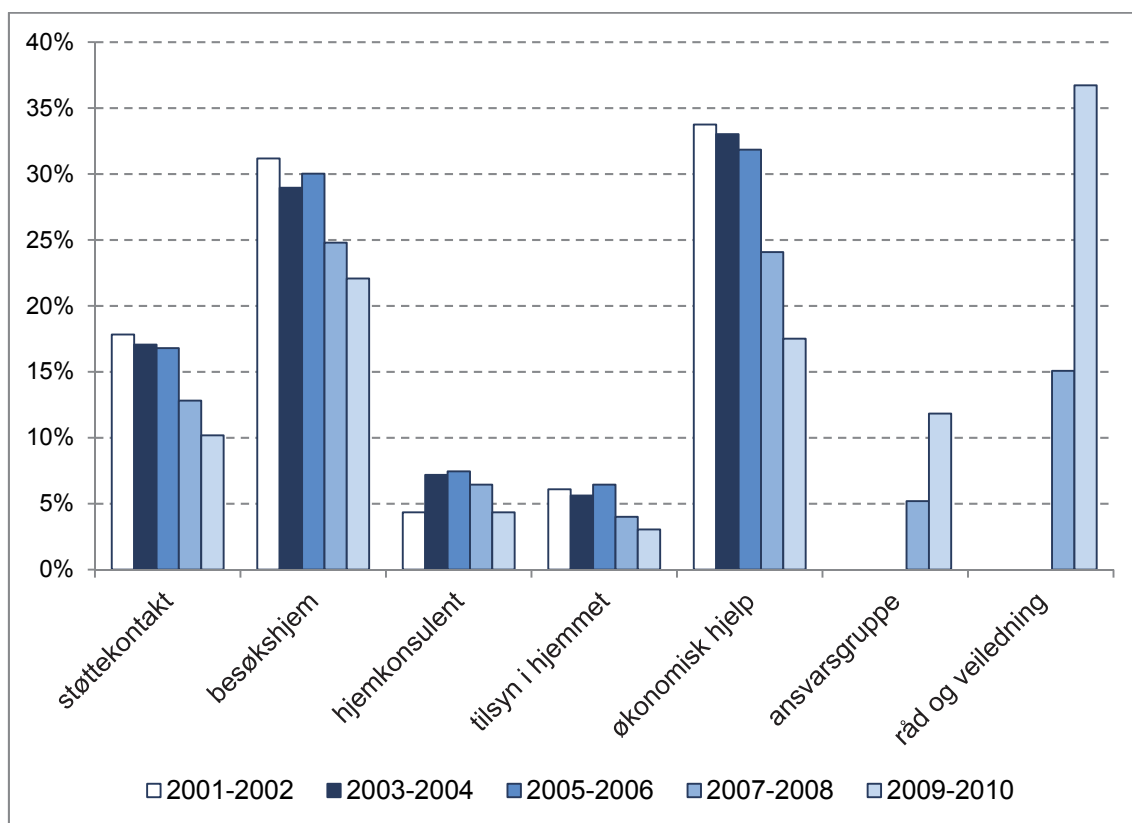
Igjen ser vi den samme generelle tendensen som i de tre foregående figurene, men med en del ulikheter i nivåene på bruken av de ulike tiltakene. For eksempel mottok en noe høyere andel råd og veiledning de to siste årene enn barnevernsutvalget som helhet (vel 40 prosent i forhold til vel 35 prosent).

Spørsmålet blir da om barneverntjenesten har tilstrekkelig kulturkompetanse til at dette tiltaket kan gi god mening for foreldre og barn.

Bruken av besøkshjem var en god del lavere i hele perioden, og stabiliserte seg på en nivå på ca. 15 prosent (ca. fem prosent lavere enn i barnevernsutvalget som helhet). Bruken av støttekontakt og økonomisk hjelp startet ut på et lavere nivå enn i barnevernsutvalget som helhet, men var omtrent på samme nivå i 2009/2010.

I figur 6.7 viser vi fordelingene for den siste gruppen, barn med en norsk og en innvandrerforelder.

Figur 6.7: Utvikling over tid i bruken av viktige hjelpetiltak i barnevernet for barn med en norsk og en innvandrerforelder. Prosentandel med det enkelte tiltaket i toårige gjennomsnitt 2001–2009. Kategorien omfattet én prosent av dem som fikk hjelpetiltak i perioden 2001–2010.

Fordelingene i figur 6.7 viser igjen samme generelle utviklingstrekk når det gjelder omfang av tiltakene, og generelt likner også tiltaksbruken i forhold til barn og unge med en norsk og en innvandrerforelder mest på tiltaksbruken i forhold til de med to norske foreldre.

Som forventet var fordelingene i figur 6.3 og figur 6.4 nokså like. De andre figurene (6.5–6.7) viser at barn og unge som selv er innvandrere i mindre grad får råd og veiledning, samt deltakelse i ansvarsgruppe (enten alene eller i kombinasjon med andre tiltak), mens norskfødte barn med innvandrerforeldre i større grad får disse tiltakene. Økonomisk hjelp og støttekontakt blir i større grad gitt til barn og unge som selv er innvandrere og norskfødte barn med innvandrerforeldre. Dessuten tilbys MST i langt mindre grad til barn og unge med innvandrerbakgrunn (tabell ikke vist her).

Analysene her dreier seg om fem mer tradisjonelle hjelpetiltak, hvorav tilsyn i hjemmet og hjemkonsulent er mer kontrollpregede, og to tiltak som bare har inngått i statistikken de siste årene. Det finnes en rekke andre tiltak som ikke er analysert her, men vi har, som nevnt, valgt tiltak som har vært i bruk i tiår og som også dekker en ganske stor andel av tiltakene som tilbys. Med få unntak har vi også sett at utviklingen har vært relativt lik.

En annen måte å analysere forskjeller etter innvandrerstatus på, er gjennom å se på det som kan kalles tiltaksintensitet. I tabell 6.11 har vi formulert fem kategorier, med kun bistandstiltak som den minst intense og kun institusjonstiltak som den mest intense (basert på Øyen et al., 2010). I tillegg kommer en ganske omfattende kategori «annet».

Tabell 6.11. Tiltakskategorier for barn og unge i alderen 0–19 år etter tiltaksintensitet. Prosentandeler etter de fire analysegruppene i 2010.

Tiltakskategori i 2010	Barn født i Norge av norskfødte foreldre	Barn som selv er innvandrere	Barn født i Norge av innvandrerforeldre	Barn med en norskfødt og en innvandrerforelder
kun bistandstiltak	14,9	12,8	17,0	15,6
kun veiledningstiltak	36,6	31,2	42,9	38,3
kun fosterhjemstiltak	11,3	6,7	4,6	8,6
kun institusjonstiltak	4,1	14,3	2,7	3,7
andre tiltak	33,1	35,0	32,8	33,8
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

Den første gruppen består av alle som i en eller annen form fikk rene bistandstiltak, dvs. økonomisk stønad, støttekontakt, barnehage m.m. Den neste gruppen er alle som fikk veiledningstiltak, herunder råd og veiledning, hjemmekonsulent, ansvarsgruppe m.m. Den tredje gruppen er alle som fikk

fosterhjemstiltak i ulike varianter, mens den fjerde gruppen er tilsvarende for dem som fikk institusjonstiltak. Den siste gruppen er alle barn og unge som fikk tiltak kategorisert under «andre tiltak» i KOSTRA-rapporteringene. Gruppene er gjensidig utelukkende, noe som innebærer at kun dem som mottok f.eks. bistandstiltak er inkludert i gruppen «kun bistand».

Vi ser at de største gruppene innad i hver av de fire kategoriene, er dem som fikk veiledningstiltak og andre tiltak. Barn og ungdom som selv har innvandrerbakgrunn har en høyere andel av institusjonsplasseringer, noe som nok har sammenheng med at denne gruppa også omfatter enslige, mindreårige asylsøkere. Vi kan imidlertid ikke skille dem ut som egen gruppe her. Det motsatte er tilfelle i forhold til plassering i fosterhjem. Vi ser også at barn født i Norge av innvandrerforeldre i større grad mottar lettere tiltak (bistand og veiledning). Merk at vi ikke vet hva som ligger i kategorien «andre tiltak», og kan således ikke ta stilling til om det her er snakk om lettere eller tyngre tiltak.

6.6 Sammenfatning og diskusjon

Innvandringen til Norge har gjennom mange tiår bidratt til at det per 2013 er i overkant av 14 prosent av befolkningen som enten selv er innvandrere eller som er født i Norge av utenlandsfødte foreldre. Denne veksten har også avspeilet seg i forhold til barnevernet, og vi ser at veksten av barn og ungdom med innvandrerbakgrunn i barnevernet er større enn den generelle tilveksten av samme gruppe i befolkningen under ett. Dette byr på en del utfordringer for barnevernet og enkelte har stilt spørsmål ved om barnevernet har tilstrekkelig kunnskap i møtet med innvandremiljøer.

I dette kapitlet har vi forsøkt å gi en deskriptiv beskrivelse av barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet. Fremstillingen er delt inn etter barn som selv er innvandrere, barn som er født i Norge av innvandrerforeldre, og barn som har en norskfødt og en innvandrerforelder. I analysene sammenholdes disse kategoriene med tall for barn og unge som er norskfødte og har norskfødte foreldre. Vi har sett at andelen med innvandrerbakgrunn i barnevernet har økt kraftig i perioden 1993–2010. Økningen av barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet er dessuten langt høyere enn veksten av barn og unge med innvandrerbakgrunn i befolkningen samlet sett.

Vi ser at det er noen forskjeller på hvilke tiltak som blir gitt, men mye skyldes aldersforskjeller (og indirekte muligheten for å kunne få enkelte typer tiltak). Spesielt er det forskjeller som knytter seg til at barn og ungdom som selv er innvandrere er mye eldre ved ankomst til Norge. Det er også enkelte forskjeller når vi ser nærmere på saksgrunnlaget for de ulike tiltakene etter innvandrerbakgrunn. I hovedsak brukes saksgrunnlag som knytter seg til vold i hjemmet og fysisk mishandling, hyppigere ved iverksetting av tiltak for innvandrerbarna. Til sammenlikning brukes rusrelaterte saksgrunnlag langt hyppigere hos barn og unge hvor enten den ene eller begge foreldre er født i Norge. Vi ser også at det er færre barn og unge med innvandrerforeldre som ikke har søsken i barnevernet. Dette henger sannsynligvis sammen med familiestørrelse og antall barn, spesielt hos ikke-vestlige familier.

Barnevernet benytter seg av to hovedtyper plasseringer utenfor hjemmet. Den ene av disse er fosterhjem, og her ser vi at innvandrerbarna jevnt over ligger lavere sammenliknet med barn som har en eller to norskfødte foreldre. Den andre plasseringstypen er institusjon, og her ser vi at barn og unge som selv er innvandrere har en høyere forekomst av plasseringer på gruppenivå sammenliknet med barna med norsk familiebakgrunn.

Tre resultater peker seg spesielt ut fra analysene i dette kapitlet. Det første er at barneverntjenesten griper tidligere inn i forhold til norskfødte barn av innvandrerforeldre enn i forhold til norske barn med to norskfødte foreldre. I kapittel 3 ble spørsmålet reist om hvorvidt barneverntjenesten griper tidligere inn i forhold til små barn nå enn før. Analysene i dette kapitlet kan tilsi at i hvert fall en del av forklaringen på dette er den økende andelen med barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet. Når det gjelder hvorfor dette skjer, kan det tenkes at en medvirkende årsak er at barneverntjenesten i langt større grad griper inn på grunn av vold i familien hvis familien har innvandrerbakgrunn. Dette kan imidlertid ikke være hele svaret, ettersom andelen med vold som tiltaksgrunnlag er svært lav. Men dette er uansett et spørsmål som trenger langt grundigere analyser enn vi har hatt muligheter for å gjennomføre her.

Det andre punktet er det som egentlig er likhetene i bruk av tiltak uavhengig av landbakgrunn, samtidig som de få forskjellene vi fant, stort sett er lette å forklare. Det kan tenkes at forskjellene hadde vært større hvis vi hadde inkludert andre hjelpetiltak i analysene. Men samtidig så vi i tabell 6.11, som

inkluderer flere tiltakstyper, at de generelle tendensene er ganske like selv om det var variasjoner innen kategoriene. Ut fra kategoriene i barnevernsstatistikken kan vi ikke vite om innholdet i tjenestene varierer avhengig av innvandrerstatus selv om de samme kategoriene brukes. Men det vil være viktig å diskutere om det er behov for flere eller andre typer hjelpetiltak for barn, unge og familier med innvandrerbakgrunn, eller om utgangspunktet skal være et likt barnevern for alle med et kultursensitivt perspektiv der dette er nødvendig.

Det siste punktet er økningen som har skjedd i barnevernet av antall barn og unge med innvandrerbakgrunn, som vil stille spesielle krav til tjenesten når det gjelder å finne gode og treffsikre tiltak og implementere dem på en kultursensitiv måte. For eksempel er det svært viktig å diskutere hva innholdet i tiltaket råd og veiledning, som er hyppig brukt, kan og bør være i forhold til disse gruppene. Det er også viktig å diskutere hva slags kompetanseheving som nå er nødvendig for barneverntjenesten.

7 Ungdom utsatt for omsorgssvikt – hvordan presterer de på skolen?

Kirsti Valset

7.1 Innledning

I dette kapitlet er temaet skoleprestasjoner blant ungdom som har mottatt tiltak fra barnevernet som følge av omsorgssvikt i hjemmet. Det er totalt syv saksgrunnlag i barnevernets registreringer som utgjør omsorgssvikt i denne sammenhengen: Foreldres manglende omsorgsevne, foreldres rusmisbruk, psykisk lidelse hos foreldre, vanskjøtsel, fysisk mishandling, psykisk mishandling og seksuelt overgrep. Skoleprestasjoner er her avgrenset til standpunkt-karakter i 10. klasse på ungdomsskolen. Tidligere forskning viser at skoleprestasjoner på ungdomsskolen kan relateres både til fortid, nåtid og fremtid. Hvordan man mestrer skolen kan avspeile hvilke oppvekstbetingelser som har ligget til grunn ved at problemer i oppveksten manifesterer seg i ungdomsårene (Anda et al. 2006, Stone 2007, Irigaray 2013). Skoleprestasjoner kan for det andre reflektere hvordan man har det i tiden rundt avslutning av ungdomsskolen; i hvilken grad man trives på skolen og i hvilken grad man klarer å stenge ute belastende faktorer og fokusere på skolearbeid (Jackson 2006, Havik og Skilbred 2011, Iversen et al. 2010). I dette perspektivet er skolekarakterer noe mer enn ren mestring av læringskrav og hvilke kognitive evner man har, og kan fungere som en viktig markør for trivsel og tilhørighet. For det tredje er skoleprestasjoner på ungdomsskolen viktig som indikator for veien videre inn i voksenlivet. I en norsk studie fant man at grunnskolekarakterer har en selvstendig betydning for fullføring av videregående skole og veien videre inn i voksenlivet (Falch og Nyhus 2010). Gode grunnskolekarakterer fører til større sannsynlighet for å være i jobb ved 22-årsalder og selv når man ikke fullfører videregående skole fører bedre grunnskolekarakterer til større sannsynlighet for å være i jobb eller utdanning og betydelig lavere sannsynlighet for å være hverken i jobb eller utdanning (Falch og Nyhus 2010).

Hensikten med dette kapitlet er for det første å undersøke hvordan barn og unge som har vært utsatt for omsorgssvikt, presterer på ungdomsskolen *sammenlignet* med jevnaldrende som ikke har mottatt tiltak fra barnevernet. Utover å undersøke om vi finner den samme tendensen i Norge som i andre land der tilsvarende studier er gjennomført, ønsker vi å finne ut om forskjeller i skolekarakterer mellom barn med og uten barnevernserfaring kan forklares av en opphopning av risikofaktorer i barnevernspopulasjonen, som tidligere forskning har identifisert som sentrale for å forklare variasjonen i skoleprestasjoner. Dette har ingen tidligere studier gjort.

For det andre skal vi undersøke hvordan mer finkornede grupper *innad* i barnevernsutvalget presterer på skolen ved å dele gruppen av barn og unge utsatt for omsorgssvikt inn mindre grupper (etter kjønn, foreldres utdanningsnivå, saksgrunnlag og tiltak fra barnevernet). Hensikten med denne analysen er å undersøke om det er ulik grad av sårbarhet innad i gruppen av barn og unge utsatt for omsorgssvikt, eller om skoleprestasjonene er like uavhengig foreldres sosioøkonomiske ressurser og landbakgrunn, samt type omsorgssvikt og type tiltak barnet har mottatt fra barnevernet. I tillegg undersøker vi om betydningen av disse faktorene endrer seg når vi se dem i sammenheng med hverandre.

Følgende spørsmål skal besvares:

- Hvordan presterer unge som har vært utsatt for omsorgssvikt på ungdomsskolen?
- Hvilken betydning har ulike typer omsorgssvikt for skoleprestasjonen?
- Hvilken sammenheng er det mellom tiltak og skoleprestasjoner?
- Hvilken betydning har familiens sosioøkonomiske situasjon for skoleprestasjoner?
- Finner vi de samme mønstrene for jenter og gutter?
- Hvilke grupper er mest usatt?

7.2 Tidligere forskning

7.2.1 HVA BETYR SKOLEPRESTASJONER FOR VEIEN INN I VOKSENLIVET?

Det finnes få systematiske studier av hvordan unge med barnevernserfaring presterer på skolen og veien videre, men de som finnes, indikerer at gode skolekarakterer beskytter utsatte unge mot sosial eksklusjon og marginalisering i voksenlivet (Gilligan 2007, Berlin et al. 2011). Vinnerljung et al. (2010) argumenterer for at den høye andelen med lave skolekarakterer på ungdomsskolen hos barn plassert utenfor hjemmet er en nøkkelfaktor for å forstå hvorfor denne gruppen i mye større grad kommer dårligere ut på ulike levekårsparametre i voksen alder. I denne svenske studien fant forfatterne at lave avgangskarakterer fra grunnskolen var den sterkeste risikofaktoren for fremtidig psykososiale problemer, mens høye karakterer utgjorde den sterkeste beskyttelsesfaktoren. I en studie av Berlin et al. (2011) sammenlignet man en gruppe som hadde vokst opp i fosterhjem og med den øvrige befolkningen med hensyn til psykososiale problemer i voksen alder. Her fant man at lave skolekarakterer på ungdomsskolen statistisk kunne forklare over halvparten av den forhøyede risikoen for psykososiale problemer fosterhjemsgruppa hadde. I Sverige er det i tillegg gjennomført studier som kunne påvise en sterk sammenheng mellom lave skolekarakterer på barneskolen og senere selvmordstilbøyelighet (Jablonska et al. 2009, Björkenstam et al. 2010). En annen svensk studie fant sterk sammenheng mellom avgangskarakterer på ungdomsskolen og kriminalitet (Nilsson og Estrada 2009), mens Halleröd (2010) kunne påvise at lave skolekarakterer ved 12-årsalder forhøyet risikoen for bruk av offentlige sosiale overføringer, svak arbeidsmarkedsintegrasjon og høy dødelighet ved 40-årsalder.

Tidligere forskning om ulike sårbare grupper indikerer hvor viktig skoleprestasjoner er som stabiliserende faktor i voksen alder (Gilligan 2007). I en britisk studie av personer som hadde vokst opp med foreldre med alkoholproblemer, fant forskerne at gruppen som likevel mestret skolen til tross for en oppvekst preget av rus og uro i hjemmet, fikk et voksenliv preget av stabilitet med hensyn til fullføring av utdanning og jobb (Velleman og Orford 1999, Velleman og Templeton 2007). En annen britisk studie fant at den negative effekten av emosjonelle problemer og atferdsvansker ved 7-årsalder ble redusert av gode leseferdigheter ved 11-årsalderen (Buchanan og Flouri 2001). Disse

studiene indikerer at positive skoleerfaringer kan bidra til motstandskraft og evne til restituering hos barn og unge som er utsatt for omsorgssvikt.

Det finnes mye forskning som viser at høyere utdanning beskytter mot sosiale problemer i voksenlivet, og at unge som har erfaring med barnevernet, har forhøyet risiko for sosial eksklusjon. Samtidig finnes det mindre forskning på mekanismene som fører til lavere utdanning og integrasjon i arbeidslivet for denne gruppen. Det er som nevnt over, vist til at skoleprestasjoner på ungdomsskolen utgjør en slik mekanisme (Vinnerljung et al. 2010), men det finnes per i dag ingen norske studier som har kartlagt betydningen av skolekarakterer blant barn og unge med barnevernserfaring på bakgrunn av et større tallmateriale.

I forsøket på å kartlegge skoleprestasjoner og hvilken betydning disse har for senere utdanningsforløp samt integrasjon i arbeidsmarkedet, er det behov for å fremskaffe kunnskap som differensierer oppvekstbetingelsene til unge som har mottatt tiltak fra barnevernet. I overgangen til voksenlivet er det rimelig å anta at faktorer som familiens sosioøkonomiske situasjon og sammensetning, kjønn og landbakgrunn, er av betydning for hvordan prosessene forløper. Det er per i dag få studier som har undersøkt om disse strukturingsmekanismene har samme betydning for barn og unge utsatt for omsorgssvikt, som for jevnaldrende uten disse belastningene. Dæhlen (2013) undersøkte på bakgrunn av LUNO-data³⁴ hvilken betydning skoleprestasjoner på ungdomsskolen har for barnevernsklienters valg av type videregående utdanning og fant at elever med barnevernserfaring var mer tilbøyelige til å velge yrkesfaglig utdanning framfor allmennfaglig. Foreldrenes utdanningsnivå og egne skolekarakterer kunne bare forklare noe av denne tilbøyeligheten. Denne studien viser at det ikke nødvendigvis er de samme mekanismene som kan forklare hvilken betydning skoleprestasjoner har for unge med og uten barnevernserfaring med hensyn til videre utdanning og arbeidsmuligheter. Følgelig er det behov for flere studier som spesifikt ser på utsatte unges skoleprestasjoner og betydningen av skolekarakterer for veien videre.

³⁴ Longitudinell ungdomsundersøkelse i Oslo 2. Utvalget av ungdom som oppga at de hadde vært i kontakt med barnevernet utgjorde 74 personer.

7.2.2 HVA VET VI OM HVORDAN BARN OG UNGE MED BARNEVERNSERFARING PRESTERER PÅ SKOLEN?

Det er mange grunner til at barn og unge utsatt for omsorgssvikt har en mer utfordrende skolehverdag enn jevnaldrende generelt, og at dette igjen får betydning for skoleprestasjonene deres. Det er tidligere vel dokumentert at barn og unge med barnevernserfaring sett under ett, presterer dårligere på skolen. Samtidig finnes det lite empirisk forskning om underliggende årsaker, samt lite forskning som differensierer innad i denne gruppen (Stone 2007, Iversen et al. 2010). Tidligere forskning om skolemestring blant barn og unge med barnevernserfaring er i stor grad kvalitativ. Dette har gitt innsikt i mulige forklaringsmekanismer på hvordan barn og unge med barnevernserfaring opplever skolehverdagen sin, samt hvordan de selv forklarer egne prestasjoner (Havik 2002, Iversen et al. 2010).

Forskning på mekanismer som fører til svakere prestasjoner i gruppen utsatt for omsorgssvikt, har vist til hvordan destruktive oppvekstbetingelser og tilknytningsforstyrrelser svekker både konsentrasjonsevnen og kognitive evner (Anda et al. 2006, Irigaray et al. 2012). På bakgrunn av dette er det ikke overraskende at Iversen et al. (2010) finner at læringsvansker er mer utbredt hos barn og unge med barnevernserfaring enn blant jevnaldrende uten tiltak fra barnevernet. I denne studien fant forskerne at 12 prosent av 5.–7. klassinger med langvarig plassering i fosterhjem hadde generelle lærevansker, mens nær en tredjedel hadde spesifikke lærevansker. I en dansk studie fant Egelund og Hestbæk (2007) at 24 prosent av barn og unge plassert utenfor hjemmet hadde spesiallærer, mens 45 prosent hadde forsinket skolestart.

Skadevirkninger av omsorgssvikt kan manifestere seg på mange måter, for eksempel i form av atferdsproblemer, psykiske problemer, rusmisbruk, søvnproblemer, høyt skolefravær og lav tiltro til egne evner – reaksjoner som naturlig nok, svekker muligheten til å mestre skolearbeid på en hensiktsmessig måte. Mange unge med barnevernserfaring rapporterer om en følelse av å være annerledes og om lærere som behandler dem annerledes, noe som igjen kan skape en bekreftelse av utenforskap og svekke skolemotivasjonen (Jackson 2006).

Når det gjelder trivsel og skoleprestasjoner, fant Havik (2002) at blant barn som på et senere tidspunkt ble plassert utenfor hjemmet på grunn av vanskelige hjemmeforhold hadde én av fire opplevd mobbing, én av seks følte at lærerne ikke likte dem og en tilsvarende andel oppga at de ikke trivdes på

skolen. Gillian (2007) viser til studier som indikerer at skoletrivsel generelt fører til resiliens, og spesielt for gruppen av sårbare unge. Gillian (op. cit.) viser også til studier som indikerer at gruppen av sårbare unge gjør det bedre enn forventet hvis de trives på skolen. Havik og Skilbred (2011) fant at blant ungdom plassert i fosterhjem trivdes 82 prosent bra på ungdomsskolen mens tilsvarende for videregående var 89 prosent. I tillegg fant forskerne at flere rapporterte om skoletrivsel etter at de ble plassert i fosterhjem. Dette forstås som resultat av en endret omsorgssituasjon kombinert med god oppfølging fra fosterforeldre og skole (Havik og Skilbred 2011).

Tidligere forskning omkring skoleprestasjoner blant barn og unge utsatt for omsorgssvikt, retter også fokus mot hjelpeapparatets og skolens manglende oppfølging av denne gruppen. Flere studier peker i retning av at sosialarbeidere ikke følger opp skolegangen til barnevernsklienter, og at det er alt for lite og dårlig samarbeid mellom barnevern og skole (Harker et al. 2003, Gilligan 1998, Jackson 2006, Berridge 2007).

Stone (2007) viser på sin side til at mye av forskningen om sammenhenger mellom omsorgssvikt og skoleprestasjoner mangler mulighetene for systematiske analyser av hvilken betydning omsorgssvikt har. Ikke minst mangles studier av sammenhengen mellom omsorgssvikt og andre faktorer som også er relevante for å fremskaffe et sammenhengende bilde av det komplekse samspillet bak den enkeltes skoleprestasjoner. De færreste studiene benytter representative utvalg som er store nok til å gjøre multivariate analyser, og har i liten grad kunnet sammenligne ulike sårbare grupper, eller studere disse gruppene i relasjon til andre faktorer som påvirker skoleprestasjoner.

Dong et al. (2004) retter fokus mot at flere typer av omsorgssvikt opptrer ofte samtidig, betegnet som «poly-viktimisering». Finkelhor et al. (2007) fant i en studie at av barn og unge utsatt for omsorgssvikt, var om lag en av fem utsatt for minst fire ulike typer. Det finnes ingen studier hverken i Norge eller internasjonalt der skoleprestasjoner sees i sammenheng med typen omsorgssvikt, og heller ikke av hvordan de som har vært utsatt for flere typer omsorgssvikt presterer i forhold til de som ikke er registrert med omsorgssvikt.

Videre finnes det så langt ingen norske studier som har kartlagt skoleprestasjoner blant ungdom med barnevernserfaring på bakgrunn av et større tallmaterialet, eller der informasjon om skolekarakterer er hentet fra offentlige

registre. Derimot finnes det to survey-undersøkelser som har tilgang til et mindre utvalg av barn og unge med barnevernserfaring. I en studie av barn langtidsplassert i fosterhjem (N=89) kartla forskerne skoleprestasjoner ved at lærere fylte ut spørreskjema om ungdommenes skoleferdigheter sammenlignet med klassekameratene (Havik og Skilbred 2011)³⁵. Over halvparten av lærerne vurderte at ungdommene lå under middels skolefaglig sammenlignet med medelevene, og dette var i tråd med fosterforeldrenes vurdering. Dæhlen (2013) fant at 10. klassinger (N=74), som i spørreskjema oppga at de hadde vært i kontakt med barnevernet de siste to årene, i snitt hadde karakteren 3,8 i fagene norske, engelsk og matte. I den øvrige gruppen var snittet 4,1 og forskjellen er dermed 0,3 poeng. Denne studien er den eneste norske studien som har målt skoleprestasjoner blant unge med barnevernserfaring i tallform. I Sverige har Berlin et al. (2011) undersøkt skolekarakterer blant en tilsvarende aldersgruppe, men der er utvalget avgrenset til personer som er registrert med tiltak i hjemmet eller har vært langtidsbosatt i fosterhjem. I tillegg benyttes et større tallmateriale som er hentet fra registerdata (N= 11.679). Ungdom som hadde vært langtidsplassert utenfor hjemmet hadde i snitt 0,7 lavere karakter-skåre enn ungdom uten tiltak, mens gruppen som hadde mottatt tiltak i hjemmet presterte 0,6 lavere. Utvalgene i disse to undersøkelsene er ikke direkte sammenlignbare, i det utvalget i den svenske studien mest sannsynlig inneholder en høyere andel tungt belastet ungdom. Dette kan antageligvis forklare hvorfor man finner mindre karakterforskjell i den norske studien som på bakgrunn av seleksjonsproblemer mangler data om de mest belastede ungdommene med barnevernserfaring.

7.2.3 TIDLIGERE FORSKNING OM BETYDNINGEN AV TILTAK FRA BARNEVERNET FOR SKOLEPRESTASJONER

Stone (2007) viser til behovet for å se utsatte barns skoleprestasjoner i sammenheng med hva slags hjelp barnet har fått fra barnevernet, og peker på at det gjort svært få systematiske studier av hvilken betydning ulike tiltak fra barnevernet har for sosial eksklusjon generelt og for skoleprestasjoner spesielt. Det er ikke gitt at plassering utenfor hjemmet har en klar sammenheng med

³⁵ «Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling» var et samarbeidsprosjekt mellom Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet, nå RKBU Vest, og NOVA.

skoletrivsel og skoleprestasjoner. På den ene siden kan det være prestasjonsfremmende for barnet å flytte ut av hjemmet og dermed få avstand til en vanskelig hjemmesituasjon og mer hjelp til skolearbeid. Barn og unge som plasseres utenfor hjemmet, må imidlertid i mange tilfeller flytte så langt hjemmefra at de må bytte skoler og dermed venne seg til et nytt miljø.

Selv om plassering utenfor hjemmet kan være gunstig for skoletrivsel, slik Havik og Skilbred (2011) fant i sine studier av unge i fosterhjem, kan flytting skape uro og bekymring i tillegg til savn av foreldre, søsken og gamle venner. I denne studien fant ikke forskerne at skoleprestasjonene forbedret seg fra barnet ble plassert i fosterhjemmet til åtte år senere. Her ble skoleprestasjoner målt ved at lærerne og fosterforeldrene ga en overordnet vurdering av ungdommenes mestring av skolefagene. Over halvparten av ungdommene i fosterhjem ble vurdert til å prestere under middels sammenlignet med jevnaldrende. Ungdommenes evnenivå ble imidlertid antatt å være høyere ved at over 70 prosent ble vurdert til et middels eller over middels nivå. Dette antyder at ungdommene plassert i fosterhjem presterer lavere enn evnenivået skulle tilsi, og indikerer at selv om langvarig plassering i fosterhjem øker skoletrivsel og ungdommen har et relativt høyt evnenivå, er denne gruppen fremdeles sårbar. Dette bildet er i tråd med funn fra en dansk undersøkelse som fant at fosterhjem ikke kunne kompensere for opprinnelig families fattigdom (Egelund et al. 2008), samt en studie av Vinnerljung et al. (2010) hvor forskerne fant at langvarig fosterhjem i liten grad kompenserte for utsatte barns risiko for lave skolekarakterer, og at ungdom i fosterhjem presterte dårligere på skolen sammenlignet med jevnaldrende med samme kognitive evnenivå. Hverken denne studien eller de andre skandinaviske studiene kan ta høyde for ulike oppvekstsvilkår til barna som var plassert utenfor hjemmet. Dette gjør det vanskelig å trekke konklusjoner om hvordan tiltak fungerer med hensyn til å fremme skoleprestasjoner, samtidig som man ikke vet hvordan ungdommene ville prestert om de hadde blitt boende hjemme. I analysene i dette kapittelet vil vi sammenligne skolekarakterer til gruppen utsatt for omsorgssvikt som kun har mottatt hjelpetiltak i hjemmet med gruppen som har blitt plassert utenfor hjemmet, samtidig som vi tar høyde for at saksgrunnlagene varierer. I tillegg kan vi se saksgrunnlag og tiltak i sammenheng med andre sider ved oppveksten, nemlig foreldres sosioøkonomiske status.

7.2.4 FAMILIENS SOSIOØKONOMISKE TILHØRIGHET OG SKOLEPRESTASJONER

Forskning viser at det er en sterk sammenheng mellom familiens sosioøkonomiske bakgrunn og skoleprestasjoner (Bakken og Danielsen 2011, Bakken og Elstad 2012). Det er også godt dokumentert at barn og unge som mottar tiltak fra barnevernet, i mye større grad har foreldre med lav eller ingen utdanning sammenlignet med den øvrige befolkningen (Clausen og Kristofersen 2008, Kojan og Fauske 2011, Vinnerljung et al. 2010). På bakgrunn av det vi vet om hvilken betydning foreldres utdanningsnivå har for barnas skoleprestasjoner og videre utdanning, kan forskjellen i utdanningsnivå bidra til å forklare hvorfor skoleprestasjonene er lavere i barnevernsutvalget barnevernsutvalget (Vinnerljung et al. 2010, Berlin et al. 2011, Hjern et al. 2014). Disse sammenhengene er tidligere ikke studert empirisk i Norge. Det er derfor interessant å undersøke hvor store forskjellene mellom barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget er før og etter kontroll for foreldres utdanningsnivå, for så å vurdere hvor stor betydning opphopning av omsorgsvikt i familier med lav utdanning har for skoleprestasjoner.

I tillegg er det interessant å studere hvorvidt foreldres sosioøkonomiske ressurser fortsetter å ha betydning selv når barnet eventuelt plasseres utenfor hjemmet etter å ha vært utsatt for omsorgsvikt. Berridge (2007) fremhever betydningen av opprinnelsesfamiliens sosioøkonomiske ressurser, og hevder at barn som bor i fosterhjem eller institusjon som følge av omsorgsvikt, fremdeles vil være påvirket av familiens ressurser før plasseringen utenfor hjemmet skjedde. En dansk studie gir empirisk støtte til denne hypotesen (Egelund et al. 2008). Her fant man at langvarig plassering i fosterhjem ikke medførte noen forbedring av skolerresultater hos barn fra fattige familier. Det er imidlertid ikke tidligere gjort empiriske studier av hvilken betydning utdanningsnivået hos foreldrene har for ungdom utsatt for omsorgsvikt som er møtt med ulike typer tiltak. Dette vil være tema for analysene videre i dette kapittelet.

7.2.5 KJØNN OG SKOLEPRESTASJONER

Kjønn har i liten grad vært inkludert i analyser av skoleprestasjoner blant ungdom utsatt for omsorgsvikt. Tidligere forskning om ungdoms skolekarakterer generelt, har avdekket at jenter presterer bedre enn gutter på skolen. Dette mønsteret fremkommer i alle vestlige land og har i Norge holdt seg

stabilt de siste tiårene (Backe-Hansen, Walhovd og Huang, 2014; Bakken og Danielsen 2011). Det er mange og sammensatte forklaringer på hvorfor jenter i gjennomsnitt får bedre karakterer enn gutter (DiPrete og Jennings 2012), og disse forklaringene kan sorteres etter om de vektlegger mekanismer eller prosesser på individ eller systemnivå (Bakken og Danielsen 2011). (En nærmere beskrivelse av disse mekanismene kan finnes hos Halpern 1997, Lyng 2004).

For å få et mer nyansert bilde av skoleprestasjoner hos barn og unge utsatt for omsorgssvikt er det derfor hensiktsmessig å studere jenter og gutter hver for seg. Det er en viss overrepresentasjon av gutter som mottar tiltak fra barnevernet. Dersom man ikke tar høyde for kjønnsforskjeller, vil en generell sammenligning av skolekarakterene til unge med og uten barnevernserfaring gi et skjevt bilde.

I tillegg er det foreslått at omsorgssvikt har ulike betydning for gutter og jenters skoleprestasjoner. Leiter og Johnson (1994) viser til hypoteser om at det foreligger samspill mellom oppvekstmiljø og kjønn: gitt samme destruktive oppvekstmiljø presterer jenter bedre enn gutter (se også ref. i Backe-Hansen et al. 2014). Det er gjort svært få statistiske studier av disse teoretiske antagelsene. Leiter og Johnsons egne studier fra 1994 gir noen indikasjoner på at omsorgssvikt har mer negativ betydning for guttenes skoleprestasjonene. I analysene i dette kapittelet vil vi derfor gjøre separate beregninger for jenter og gutter.

7.3 Utvalg og operasjonaliseringer

I dette kapittelet ser vi kun på gruppen av ungdom som har hatt saksgrunnlag relatert til omsorgssvikt. Andre saksgrunnlag kommer eventuelt i tillegg. Utvalget består dermed av personer født i perioden 1986 til 1995 som en eller flere ganger i løpet av perioden 1992 til 2010 har vært registrert med ett eller flere av følgende syv saksgrunnlag, som utgjør gruppen utsatt for omsorgssvikt: Utsatt for vanskjøtsel, fysisk mishandling, psykisk mishandling, seksuelt overgrep, foreldre med psykiske lidelse, foreldres rusmisbruk og manglende omsorgsevne. Totalt utgjør denne gruppen om lag 25.000 personer, eller 41 prosent av alle barn og unge med barnevernserfaring i disse årskullene. I tillegg analyserer vi skoleprestasjonene til et sammenligningsutvalg som består av personer i samme årskull som aldri hadde vært registrert med tiltak fra barnevernet i perioden 1990 til 2010.

Skolekarakterer

For å måle skoleprestasjoner bruker vi en indeks basert på gjennomsnittet av alle standpunkt-karakterene i 10. klasse.

Foreldres sosioøkonomiske posisjon

Hvilke sosioøkonomiske ressurser som kjennetegner ungdommenes familie, er operasjonalisert ved å bruke informasjon om foreldrenes høyeste utdanningsnivå. Tidligere forskning har vist at utdanning er et robust mål som fanger både økonomisk og kulturell kapital. Informasjon om foreldres utdanning er hentet fra utdanningsregisteret, og i første omgang delt inn i fem grupper: 1) grunnskole, 2) videregående, 3) videregående med påbygging, 4) universitet/høgskole lavere grad og 5) universitet/høgskole høyere grad. Der vi mangler informasjon om utdanningsnivået til en av foreldrene, blir utdannelsen satt lik den andres. Deretter er foreldrenes utdanning slått sammen slik at laveste verdi betyr at begge foreldrene har grunnskole som laveste utdanning eller at ingen av foreldrene er registrert med utdanning. Høyeste verdi viser til at begge foreldrene har fullført høyere grad studium på høgskole eller universitet. De andre verdiene viser til ulike kombinasjoner av grunnskole, videregående og universitet.

Skilte foreldre³⁶

I analysene inkluderer vi en variabel som skal fange opp betydningen av å ha enslige foreldre. Variabelen er delt inn i to grupper: De som har foreldre som enten er skilt, separert eller enke/enkemann og gruppen med foreldre som er gifte eller samboende. En viktig begrensning med denne variabelen er at vi ikke har informasjon om samlivsbrudd hos gruppen som aldri har vært gift. I gruppen som består av samboende og gifte, befinner det seg således en ukjent andel enslige. En konsekvens av dette er at vi ikke får frem det reelle bildet av

³⁶ Tidligere forskning har funnet at det å ha skilte eller separerte foreldre har negativ betydning for skolekarakterer, og siden det er ujevn fordeling mellom de to utvalgene med hensyn til denne variabelen, inkluderes den i analysen (Størksen, Røysamb, Moum, Tambs, 2005; Amato, 2001).

enslige foreldre slik at forskjeller i skoleprestasjoner mellom barn av enslige og ikke enslige kan tillegges for mye vekt.

Tiltak fra barnevernet

Tiltakene er delt inn fire grupper: 1) Kun hjelpetiltak i hjemmet, 2) Bosatt i fosterhjem men ikke institusjon, 3) Bosatt både i fosterhjem og institusjon og 4) Kun bosatt på institusjon.

7.4 Resultater

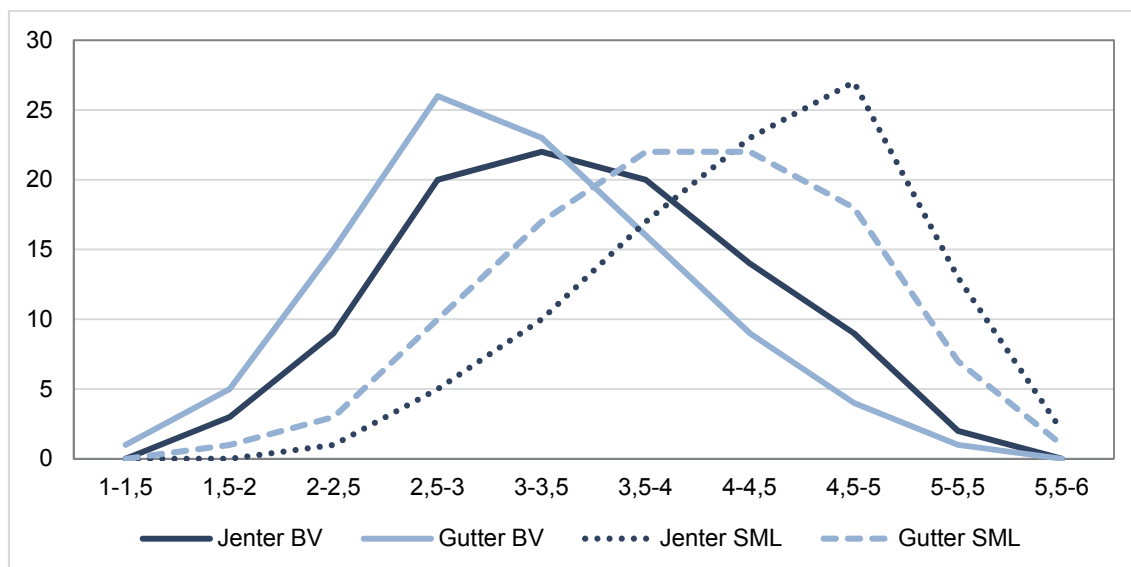
I tabell 7.1 viser vi gjennomsnittlig standpunktkarakter i 10. klasse for jenter og gutter som har vært utsatt for omsorgssvikt og sammenligningsutvalget, samt hvordan de fire gruppenes karaktersnitt fordeler seg.

Tabell 7.1 Standpunktkarakter presentert som gjennomsnittlig standpunktkarakter og prosentvis fordeling på karakterskalaen etter kjønn og utvalg. Prosent.

Standpunktkarakter	Barnevernsutvalget		Sammenligningsutvalget	
	Jenter N = 12 405	Gutter N = 12 496	Jenter N = 28 956	Gutter N = 37 641
1–1,5	0	1	0	>1
1,5–2	3	5	0	1
2–2,5	9	15	1	3
2,5–3	20	26	5	10
3–3,5	22	23	10	17
3,5–4	20	16	17	22
4–4,5	14	9	23	22
4,5–5	9	4	27	18
5–5,5	2	1	13	7
5,5–6	<1	<1	2	1
Standpunkt M	3,46	3,16	4,28	3,91

Når vi ser alle jenter utsatt for omsorgssvikt under ett, har denne gruppen i snitt 3,46 i standpunktkarakter ved utgangen av ungdomsskolen. Dette er om lag 0,3 høyere karakter enn guttene i gruppen utsatt for omsorgssvikt. Sammenlignet med jenter uten barnevernserfaring presterer jentene i barnevernsutvalget om lag 0,82 lavere i snitt. Differansen mellom gutter med og uten barnevernserfaring er 0,75, og kjønnsforskjellen samt denne noe lavere differansen er signifikant lavere enn det som gjelder for jentene.

Figur 7.1 Fordeling av standpunktkarakterene etter kjønn og utvalg.

Figur 7.1 viser at fordelingen er tilnærmet normalfordelt i alle gruppene. I tillegg til at gutter med barnevernserfaring (gutter BV) og jenter uten (jenter SML) danner ytterpunktene, ser vi at disse to gruppenes fordeling danner diametralt motsatte tendenser: Halvparten av gutter BV har karaktersnitt mellom 2,5 og 3,5. Halvparten av jenter SML har karaktersnitt mellom 4 og 5. Jenter BV og gutter SML sine kurver ligner hverandre ved at karaktersnittene er mer jevnt sentrert. Videre ser vi at henholdsvis 32 og 47 prosent av jentene og guttene utsatt for omsorgssvikt har karaktersnitt 3 eller lavere, mens tilsvarende for jenter og gutter i sammenligningsutvalget er 6 og 14 prosent. Når det gjelder karaktersnitt 4 eller høyere, befinner om lag henholdsvis 25 og 14 prosent av jenter og gutter utsatt for omsorgssvikt seg i denne gruppen. Tilsvarende andel for jenter og gutter i sammenligningsutvalget er henholdsvis 65 og 48 prosent.

Frem til nå har vi tatt for oss standpunktkarakterene til alle som har vært utsatt for omsorgssvikt og kun differensiert etter kjønn. I tabell 7.2 skal vi se nærmere på hvordan de ulike gruppene utsatt for omsorgssvikt presterer og karakterfordeling etter tiltakstype.

Tabell 7.2 Prosentvis fordeling av saksgrunnlag og tiltak etter kjønn i barnevernsutvalget.
Prosent

	Barnevernsutvalget	
	Jenter N = 12 405	Gutter N = 12 496
Saksgrunnlag relatert til omsorgssvikt		
Vanskjøtsel	11	12
Fysisk mishandling	10	9
Psykisk mishandling	7	7
Seksuelle overgrep	7	3
Foreldre psykiske lidelse	36	37
Foreldres rusmisbruk	29	29
Manglende omsorgsevne	53	56
Antall typer omsorgssvikt		
1	61	61
2	26	26
3	9	9
4 eller mer	4	4
Tiltak		
Kun hjelpetiltak i hjemmet	58	61
Fosterhjem og institusjon	11	10
Bare institusjon	7	7
Bare fosterhjem	24	22

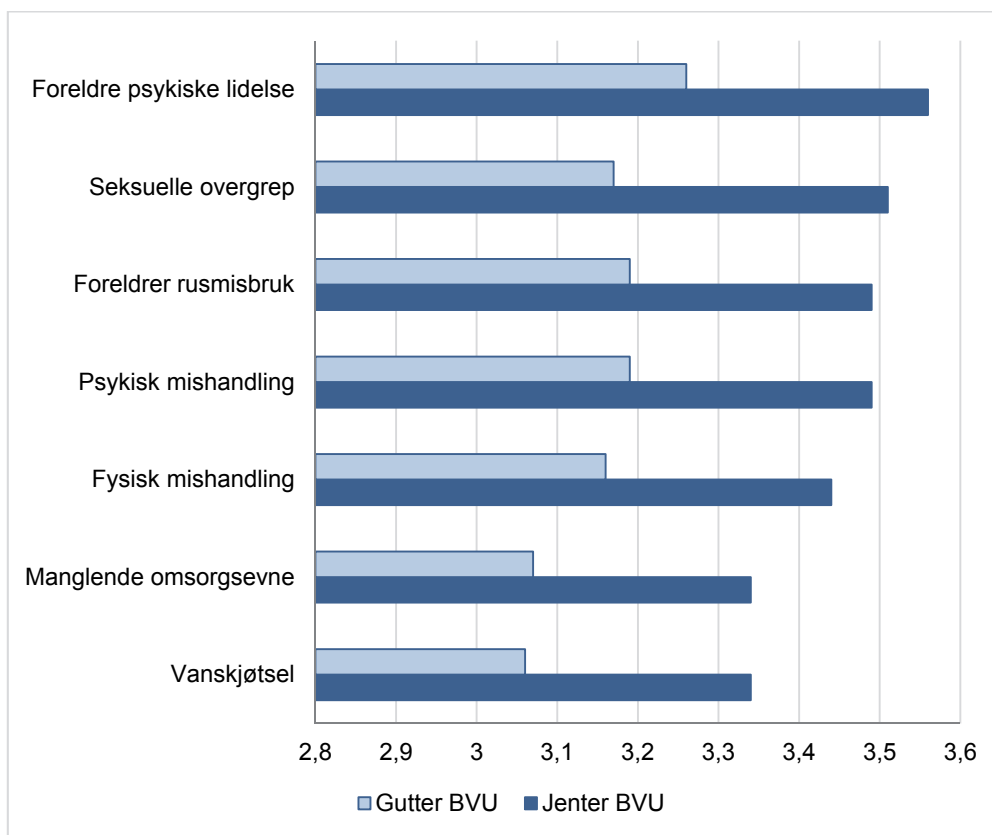
Tabell 7.2 gir en deskriptiv oversikt over hvilke typer omsorgssvikt og tiltak som inngår i analysene og hvordan disse saksgrunnlagene og tiltakene fordeler seg etter kjønn. Det er mulig å ha flere typer omsorgssvikt registrert, og i tabellen fremkommer fordeling etter hvor mange typer omsorgssvikt barnevernet har registrert for hver person. Vi ser at saksgrunnlaget «manglende omsorgsevne» er det hyppigste brukte for både jenter og gutter, og at mer enn halvparten er registrert med denne typen omsorgssvikt. Deretter er «foreldres psykiske lidelse» og «foreldres rusmisbruk» de vanligste typene, og om lag en tredjedel av ungdommene har disse saksgrunnlagene. Vi ser at majoriteten kun er registrert med en type omsorgssvikt, mens 26 prosent er registrert med to typer. Videre er i underkant en av ti registrert med tre typer, og fire prosent med fire typer eller flere.

Av alle som har vært registrert med en eller flere typer omsorgssvikt, har om lag seks av ti kun mottatt hjelpetiltak i hjemmet. Omtrent en av fire jenter har vært plassert i fosterhjem, men aldri institusjon, mens dette gjelder en noe

mindre andel av guttene (22 prosent). Videre ser vi av tabell 7.2 at en av ti har bodd både i fosterhjem og på institusjon og sju prosent kun har bodd på institusjon.

På bakgrunn av fordelingene i tabell 7.2 finner vi få kjønnsforskjeller som kan gi en forklaring på hvorfor vi finner forskjeller i gjennomsnittskarakter og karakterfordeling mellom jenter og gutter i barnevernsutvalget. Dette kan indikere at gutter reagerer sterkere enn jenter på omsorgssvikt og/eller at tiltak har ulik betydning for jenter og gutter med hensyn skoleprestasjoner. I figur 7.2 presenteres gjennomsnittlige standpunktkarakter etter type omsorgssvikt og kjønn.

Figur 7.2 Standpunktkarakterer 10. klasse i gruppen utsatt for omsorgssvikt, etter saksgrunnlag og kjønn.

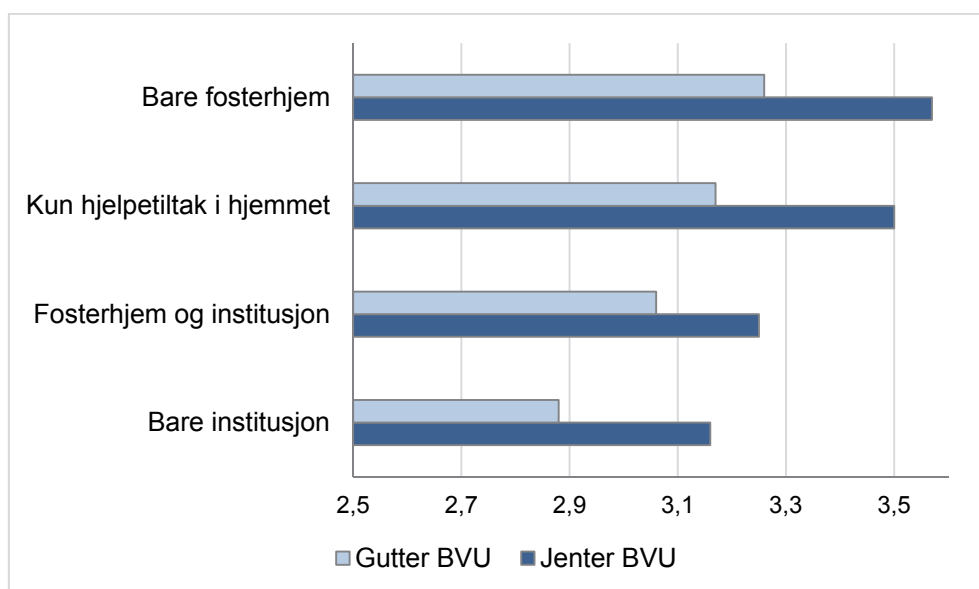

Vi ser av figur 7.2 at gjennomsnittlig standpunktkarakter varierer noe etter type omsorgssvikt. For både gutter og jenter er karakterforskjellen om lag 0,2 mellom gruppen som presterer best (foreldre med psykiske lidelse) og dårligst (vanskjøtsel), og dette indikerer en viss variasjon innad i gruppen utsatt for omsorgssvikt.

Unge som er registrert med saksgrunnlag relatert til foreldres psykiske lidelse og seksuelle overgrep presterer i snitt best, mens unge med saksgrunnlagene «manglende omsorgsevne» og «vanskjøtsel» presterer svakest. Når det gjelder kjønn er to tendenser interessante: På den ene siden ser vi det samme mønsteret mellom de ulike gruppene av saksgrunnlag og skolekarakterer, noe som indikerer at effekten av ulike typer omsorgssvikt er den samme for gutter og jenter. Samtidig ser vi at jentene presterer bedre enn guttene i alle gruppene med omsorgssvikt, samt at karakterforskjellene er like for hver av de ulike typene av omsorgssvikt, noe som tilsier at omsorgssvikt ikke visker ut et kjønnets prestasjonsmønster. Dette mønsteret kan dermed gi støtte til hypotesen om at omsorgssvikt har mer negativ betydning for skoleprestasjonen til gutter enn for jenter. Mønsteret kan også avspeile en generell kjønnsforskjell i skoleprestasjoner, som ikke er relatert til hvordan jenter og gutter takler destruktive hjemmeforhold.

I figur 7.3 fremstilles sammenhengen mellom standpunktkarakterer og hva slags tiltak gruppen utsatt for omsorgssvikt har mottatt.

Figur 7.3 Standpunktkarakterer 10. klasse i gruppen utsatt for omsorgssvikt, etter tiltakstype og kjønn.

Vi ser at ungdom som har blitt plassert i fosterhjem, men ikke har bodd på institusjon, har det høyeste karaktersnittet. Samtidig er forskjellen mellom denne gruppen og de som kun har mottatt tiltak i hjemmet liten (0,07 for jenter og 0,09 for gutter). De som har bodd kun på institusjon presterer

svakest, mens gruppen som har bodd både i fosterhjem og institusjon gjør det noe bedre. Vi finner for øvrig samme tendens til kjønnsforskjeller her som i analysen av saksgrunnlag: jenter gjør det generelt bedre enn guttene i hver av tiltaksgruppene, kjønnsforskjellen er omtrent lik innad i hvert tiltak, samtidig som tiltakene kan rangeres i samme rekkefølge for begge kjønn med hensyn til karaktersnitt.

Vi kan imidlertid ikke trekke konklusjoner på bakgrunn av disse tallene om hvorvidt det ene tiltaket er mer prestasjonsfremmende enn de andre. Det er rimelig å anta at sammenhengen mellom tiltak og karaktersnitt i stor grad kan forklares av at det er mer belastet ungdom som plasseres direkte på institusjon eller har flyttet mellom fosterhjem og institusjon, enn i gruppen som kun har bodd i fosterhjem eller ikke har vært plassert utenfor hjemmet overhodet. Samtidig ser vi at gruppen som kun har mottatt tiltak i hjemmet og som i henhold til dette resonnementet skulle være minst belastet, faktisk presterer noe dårligere enn gruppen som har blitt plassert i fosterhjem. En tolkning av dette er at fosterhjem har en positiv effekt på skoleprestasjoner. Alternativt kan det være at gruppen som blir plassert i fosterhjem i større grad kommer fra hjem med ressurser som har positiv betydning for skolekarakter og at det foregår en seleksjon når det gjelder plassering i fosterhjem.

For å kunne si noe mer om hvilken betydning tiltak har for skoleprestasjoner i gruppen vi studerer, er det nødvendig å ha kunnskap om hvor belastet de ulike tiltaksgruppene er. I de videre analysene kan vi ta høyde for noe av denne variasjonen ved å kontrollere for saksgrunnlag, hvor mange og hvilke typer saksgrunnlag, samt andre kjennetegn ved opprinnelig familie som kan ha betydning for skoleprestasjoner. Slike kjennetegn er foreldres utdanningsnivå og sivil status. I tabell 7.3 presenteres fordelinger av disse i barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget.

Tabell 7.3 Foreldres utdanningsnivå i barnevernsutvalget og sammenligningsutvalget.

	Barnevernsutvalget		Sammenligningsutvalget	
	Jenter N = 12405	Gutter N = 12496	Jenter N = 28956	Gutter N = 37641
Foreldres utdannelse				
0 Grunnskole	48	49	17	17
1	25	24	21	21
2	10	9	14	14
3	7	8	12	12
4	5	5	13	13
5	1	1	4	4
6	3	3	11	11
7	1	1	6	6
8 Universitet	<1	<1	3	3
Foreldre skilt	57	57	29	28

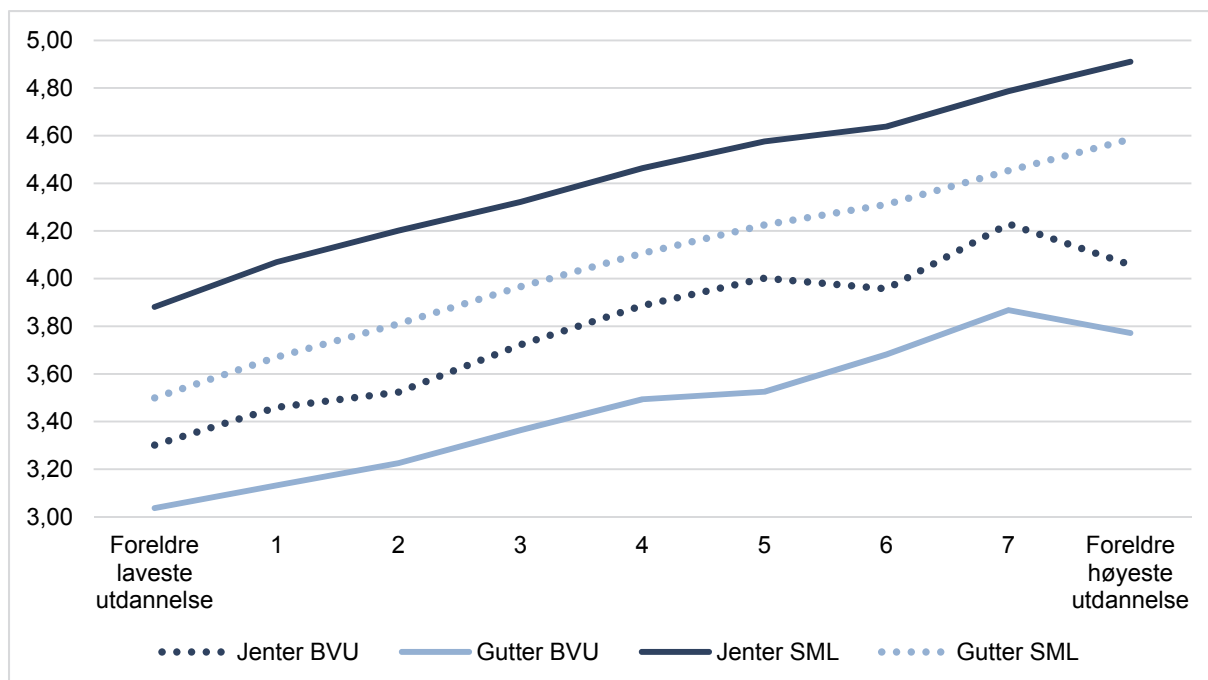
Som det tabell 7.3 viser, er det store forskjeller mellom de to utvalgene med hensyn til hvilket utdanningsnivå foreldrene har. Om lag halvparten av ungdom utsatt for omsorgssvikt har foreldre som kun har grunnskole som høyeste utdannelse, mens dette gjelder mindre enn én av fem i sammenligningsutvalget. Gruppen som er angitt med verdi 1, viser til foreldre der én har grunnskole og én har videregående, mens verdi 2 representerer både foreldre med kombinasjonen videregående hos begge eller videregående med påbygging hos den ene og grunnskole hos den andre. I disse to gruppene finner vi om lag en tredjedel av ungdommene i barnevernsutvalget og i sammenligningsutvalget. Ser vi på andelen i de to utvalgene der foreldrene har videregående utdannelse eller høyere, finner vi at én av ti ungdommer i barnevernsutvalget befinner seg i denne gruppen mot over en tredjedel i sammenligningsutvalget.

Når det gjelder andel med skilte eller separerte foreldre, er det stor forskjell mellom utvalgene i det nesten seks av ti ungdommer utsatt for omsorgssvikt befinner seg i denne gruppen, mens det samme er tilfelle for tre av ti i sammenligningsutvalget.

I tabell 7.3 fremkommer det ingen forskjeller mellom jenter og gutter. Ulik sammensetning med hensyn til foreldres utdanningsnivå eller andel med skilte/separerte foreldre kan dermed ikke forklare hvorfor vi finner forskjell mellom jenters og gutters standpunktkarakterer, hverken i gruppa utsatt for omsorgssvikt eller i sammenligningsutvalget. Samtidig kan det være at disse faktorene har ulik betydning for skoleprestasjonene til gutter og jenter for eksempel ved

at høyere utdanning hos foreldre har større betydning for jenter enn gutters standpunktkarakterer. Figur 7.4 nedenfor indikerer på at så ikke er tilfelle.

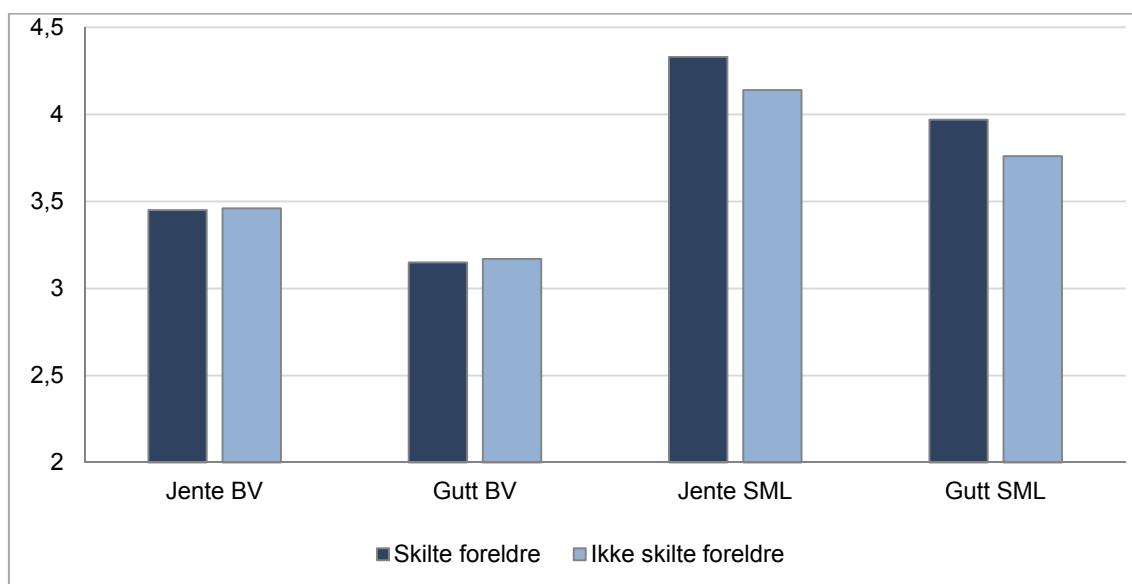
Figur 7.4 Standpunktkarakterer 10. klasse etter kjønn, utvalg og foreldres utdanningsnivå.

Figur 7.4 viser gjennomsnittlig standpunktkarakter hos jenter og gutter i barnevernsutvalget (BV) og sammenligningsutvalget (SML), og vi ser at foreldres utdanning har omtrent like stor betydning for skoleprestasjoner i alle de fire gruppene. Sammenhengen er lineær med et lite unntak for ungdommene i barnevernsutvalget. Vi finner dermed ingen kjønnsforskjell med hensyn til hvilken betydning foreldres utdanning har for skoleprestasjonene.

En implikasjon av at foreldres utdanningsnivå har like stor betydning for ungdommene på tvers av gruppene, er at både jenter og gutter utsatt for omsorgssvikt, men med høyt utdannede foreldre, presterer like godt eller bedre på skolen som ungdom med korresponderende kjønn som har lavt utdannede foreldre. Ved å sammenligne på tvers av kjønn, ser vi at særlig jenter utsatt for omsorgssvikt med middels eller høyere utdannede foreldre, presterer til dels markant bedre enn gutter i sammenligningsutvalget med lavere utdannede foreldre. Disse mønstrene tyder på at et middels eller høyere utdanningsnivå i opprinnelig familie kan fungere som en beskyttende faktor til tross for omsorgssvikt, når det gjelder barnas skoleprestasjoner.

Figur 7.5 Standpunktkarakterer etter kjønn, utvalg og hvorvidt foreldre er skilt eller separert.

For ungdommene i barnevernsutvalget er det så godt som ingen forskjell i skolekarakterer mellom gruppen som har skilte foreldre og de som har foreldre som er gift. I sammenligningsutvalget er derimot karakterforskjellen større ved at ungdommer med skilte foreldre i snitt presterer 0,2 lavere. Denne forskjellen er signifikant. En forklaring på at vi finner ulik betydning av skilte foreldre mellom de to utvalgene, er at flere ungdommer utsatt for omsorgssvikt har foreldre som befinner seg i kategorien ikke skilt, men der det likevel har skjedd samlivsbrudd mellom samboende foreldre. Det finnes ingen empirisk dokumentasjon som skulle tilsi at ungdommene utsatt for omsorgssvikt i større grad har foreldre som aldri gifter seg, men det er rimelig å anta at dette er tilfelle. Dessuten tilsier forekomsten av halvsøsken med barnevernstiltak som vi beskrev i kapittel 6, at unge med barnevernserfaring i større grad har opplevd flere samlivsbrudd mellom mor eller far og ulike samboere. I så måte er ikke dataene vi benytter gode nok til å trekke konklusjoner om betydningen av å ha skilte eller enslige foreldre. En annen forklaring på mønsteret i figur 7.6 kan være at ungdommene som har vært utsatt for omsorgssvikt allerede er så belastet at det ikke betyr så mye for skoleprestasjonene om foreldrene er gift eller ikke. En beslektet tolkning kan være at for mange ungdommer vokst opp med omsorgssvikt, kan det at foreldre skilles eller flytte fra hverandre ha positiv betydning i den grad at dette skaper ro hjemme eller avstand til en forelder som har utsatt barnet for mishandling eller overgrep. På bakgrunn av

informasjon datamaterialet gir kan vi imidlertid ikke studere disse hypotesene empirisk. Figur 7.6 gir ingen indikasjon på samspill mellom kjønn og det å ha skilte foreldre.

I de videre analysene skal vi undersøke hvor mye den ulike fordelingen av foreldre med lav utdannelse og skilte/separerte foreldre i de to utvalgene kan forklares av forskjellene i skoleprestasjoner på tvers av de to utvalgene. Frem til nå har vi kun presentert såkalte bivarierte sammenhenger mellom ungdommenes skoleprestasjoner på den ene siden og omsorgssvikt, tiltak, foreldres utdanningsnivå og sivilstatus på den andre siden. I de videre analysene ser vi på hvordan faktorene vi hittil har gjennomgått virker på skoleprestasjonene når vi undersøker dem i sammenheng med hverandre, i multivariate analyser.

Ved hjelp av lineær regresjon undersøker vi i tabell 7.4 hvor mye av den gjennomsnittlige forskjellen i karaktersnittet mellom ungdommene i barnevernsutvalget (BV) og i sammenligningsutvalget (SML) som kan forklares av forskjeller i foreldres utdanningsnivå. Vi har laget separate analyser for jenter og gutter for å se etter samspill.

Tabell 7.4 Lineær regresjonsanalyse: Gjennomsnittlig standpunktkarakter etter kjønn og utvalg, før og etter kontroll for foreldres utdanningsnivå.

	Jenter N = 41 470		Gutter N = 50 137	
	Modell 1	Modell 2	Modell 1	Modell 2
SML	4,29	3,97	3,92	3,59
BV	3,47	3,38	3,16	3,09
Differanse SML-BV	0,82	0,59	0,76	0,50
R2	0,19	0,30	0,15	0,27

I modell 1 i tabell 7.4 presenteres karaktersnittet uten at vi tar høyde for at utvalgene skiller seg fra hverandre med hensyn til foreldres utdanningsnivå. I modell 2 kontrollerer vi for forskjellen i sosioøkonomiske ressurser og finner at ulik fordeling i foreldres utdanningsnivå kan forklare 28 prosent av den karakterforskjellen vi estimerte i modell hos jenter og tilsvarende 34 prosent for gutter³⁷.

³⁷ Dette beregnes på følgende måte (differanse modell 1 minus differanse modell 2)/differanse modell 1. For jenter: $(0,82-0,59)/0,82 = 0,28$. For gutter: $(0,76-0,50)/0,76 = 0,34$.

Denne analysen viser at foreldres utdanningsnivå har stor betydning både for grad av utsatthet med hensyn til omsorgssvikt, samt skoleprestasjoner. Der- som man ikke tar høyde for betydningen av foreldres utdanning, vil forskjellen i skolekarakterer mellom ungdom utsatt for omsorgssvikt og sammenlignings- utvalget estimeres for høyt. Ved å bringe foreldres utdanningsnivå inn i regre- sjonsanalysen, ser vi at forskjellen mellom gruppen utsatt for omsorgssvikt og sammenligningsutvalget reduseres betraktelig. Grunnen til dette er at vi nå sammenligner ungdommer som har foreldre med like lang utdanning og skiller denne «foreldreeffekten» statistisk fra effekten av omsorgssvikt og konsekvenser av denne. Men selv om forskjellen mellom utvalgene reduseres, er karakter- forskjellen fremdeles relativt stor; 0,6 for jenter og 0,5 for gutter. På bakgrunn av disse regresjonsmodellene fremkommer en kjønnsforskjell i det karakter- forskjellene er signifikant høyere mellom jenter med og uten barnevernserfaring enn for gutter, etter kontroll for foreldrenes utdanning. For jenter er den etter kontroll for foreldres utdanning 0,59, mens den for gutter er 0,50.

R^2 viser til hvor stor andel av variasjonen i standpunktkarakterer som er forklart av variablene som til enhver tid er inkludert i modellen. Vi ser av tabell 7.4 at R^2 nesten fordobles fra modell 1 til modell 2, og dette impliserer at modell 2 er mye mer effektiv med hensyn til å forklare hva som predikerer skolekarakter. Siden det er inkludering av foreldres utdanningsnivå som bidrar til denne økningen i forklart variasjon, kan vi legge til grunn at foreldres utdan- ningsnivå er en viktig forklaringsfaktor for skolekarakterer også i gruppen utsatt for omsorgssvikt.

I tabell 7.5 inkluderer vi saksgrunnlag og tiltak i regresjonsmodellen for å undersøke hvilken betydning ulike typer omsorgssvikt, tiltak og foreldres utdanningsnivå har for skolekarakterer når vi ser disse i sammenheng.

Tabell 7.5 Lineære regresjon: Estimering av standpunktkarakterer etter foreldres utdanning og skilsmisse, saksgrunnlag og tiltak, bivariate og multivariate sammenhenger.

	Jenter			Gutter		
	Modell1	Modell 2	Modell 3	Modell1	Modell 2	Modell 3
	b	b	b	b	b	b
Konstant			3,96			3,58
Foreldres utdanning (ref: grunnskole)	0,17***		0,13***	0,16***		,013***
Foreldre skilt/separert	-0,32***		-0,13***	-0,31***		-0,14***
Saksgrunnlag (ref: sammenligningsutvalget)						
Vanskjøtsel		-0,10***	-0,05***		-0,13***	-0,06***
Fysisk mishandling		-0,38***	-0,08***		-0,29***	-0,03***
Psykisk mishandling		0,01 i.s.	0,06 i.s.		0,01 i.s.	0,05 i.s.
Seksuelle overgrep		-0,40***	-0,01 i.s.		-0,34***	-0,02 i.s.
Foreldres psykiske lidelse		-0,29***	0,03 i.s.		-0,26***	0,06***
Foreldres rusmisbruk		-0,31***	0,01 i.s.		-0,27***	0,02 i.s.
Manglende omsorgsevne		-0,67***	-0,22***		-0,62***	-0,17***
Tiltak (ref: sammenligningsutvalget)						
Institusjon			-0,52***			-0,42***
Fosterhjem			-0,23***			-0,19***
Hjelpetiltak			-0,47***			-0,45***

*** Signifikant på 0,001 %-nivå

Modell 1: Bivariate kjøring av hhv foreldres utdanning og sivil status.

Modell 2: Kun saksgrunnlag inkludert.

Modell 3: Både foreldres utdanning, sivil status, saksgrunnlag og tiltak inkludert.

7.5.1 BETYDNINGEN AV KJENNETEGN VED FORELDRENE

Modell 1 i tabell 7.5 gjengir den statistiske effekten foreldres utdanningsnivå har for ungdommenes skoleprestasjoner på tvers av utvalgene, uten at vi tar høyde for andre egenskaper ved ungdommene. For hver enkelt økning i verdi på denne utdanningsvariabelen, øker den gjennomsnittlige skolekarakteren med 0,17. Dette er en gjennomsnittseffekt av hvilken betydning foreldres utdanning har for skolekarakterer når vi ser ungdommene utsatt for omsorgssvikt og gruppen fra sammenligningsutvalget under ett. Koeffisienten for skilt/separert i modell 1 viser på samme måte til gjennomsnittlig karakterforskjell mellom ungdommer som har og ikke har skilte foreldre uten at vi tar

høyde for andre egenskaper hos ungdommene. På bakgrunn av denne beregningen ser vi at ungdommer med skilte foreldre i snitt presterer om lag 0,3 lavere enn ungdommer som ikke har skilte foreldre³⁸.

7.5.2 BETYDNING AV SAKSGRUNNLAGENE, TILTAK OG FORELDRES UTDANNINGSNIVÅ I DE MULTIVARIATE ANALYSENE

I modell 2 gjengis den estimerte karakterforskjellen mellom sammenligningsutvalget og gruppen som har hvert enkelt saksgrunnlag kontrollert for effekten av de andre saksgrunnlagene, men ikke kontrollert for tiltak, foreldres utdanningsnivå eller samlivsbrudd. For eksempel har gruppen som har vært utsatt for fysisk mishandling i snitt 0,38 lavere standpunktkarakter enn sammenligningsutvalget, og denne karakterforskjellen kan ikke tilskrives at de som har vært utsatt for fysisk mishandling også har vært utsatt for noen av de andre typene omsorgssvikt ettersom effekten av hver av disse er skilt ut separat. Alle koeffisientene er signifikante med unntak av seksuelle overgrep. Differansen mellom de ulike saksgrunnlagene og sammenligningsutvalget varierer imellom 0,1 og 0,6 lavere i snitt. Gruppen med saksgrunnlaget «foreldres manglende omsorgsevne» har den laveste standpunktkarakteren, hvilket indikerer at dette er en sterk belastet gruppe. Samtidig er dette det hyppigste brukte av saksgrunnlagene barnevernet bruker relatert til omsorgssvikt. I henhold til tabell 7.2 har noe over halvparten av både jenter og gutter usatt for omsorgssvikt dette saksgrunnlaget. Gruppen registrert med seksuelle overgrep følger deretter som svakest presterende sammenlignet med ungdom som ikke har mottatt tiltak fra barnevernet. Hvis vi sammenligner koeffisientene for saksgrunnlagene i modell 2 med karaktersnittene i figur 7.2, ser vi at forskjellene innad i gruppen usatt for omsorgssvikt nå er noe endret. Dette skyldes at sammenhengene vi har estimert i regresjonsmodellene i tabell 7.5 er kontrollert for

³⁸ Denne modellen er imidlertid lite egnet til å fange opp hvilken effekt skilsmisse hos foreldre har for skoleprestasjoner. Hvis vi sammenligner denne koeffisienten med differansen vi fant mellom gruppene med skilte og gifte/samboende foreldre i figur 5.6, ser vi at differansen som fremkommer i regresjonsanalysen er noe større. Forklaringen på dette er at flere i gruppen utsatt for omsorgssvikt har skilte foreldre, og siden vi ikke kontrollerer for andre faktorer i modell 1, fanger regresjonsanalysen opp en omsorgssvikt-effekt mer enn effekt av å ha skilte foreldre. Dette understreker viktigheten av å kontrollere for andre variabler.

hvilken effekt andre typer av omsorgssvikt har for skoleprestasjoner, mens sammenhengene vi presenterte i figur 7.2 ikke var kontrollert for dette.

Siden vi har kontrollert for effekten av alle saksgrunnlagene i samme modell, viser koeffisientene til uavhengige effekter av hver type omsorgssvikt, og det er således ikke effekten av noen av de andre saksgrunnlagene som fanges opp. Modell 2 gir dermed mulighet til å skille ut hvilken betydning flere typer omsorgssvikt i snitt har for standpunktkarakterene til ungdommene, sammenlignet med jevnaldrende som ikke har mottatt tiltak fra barnevernet. I utvalget har om lag seks av ti i hele utvalget av ungdommer utsatt for omsorgssvikt registrert en type omsorgssvikt, mens én av fire er registrert med to typer og én av ti har tre eller flere (tabell 7.2).

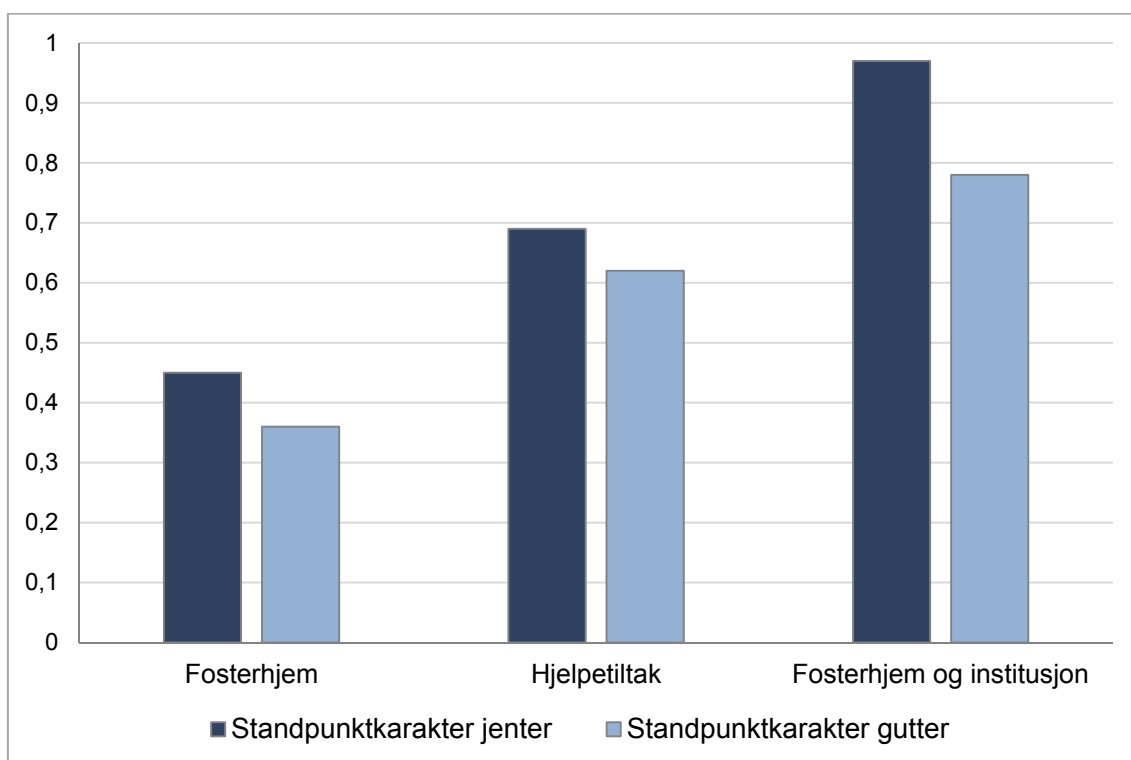
Sammenlignet med Finkelhor (2007), som fant at én av fem under 18 utsatt for omsorgssvikt var utsatt for minst fire typer, er det altså en del færre i vårt datamateriale som er registrert med flere typer. Vi finner imidlertid en nokså sterk tendens til at flere typer omsorgssvikt medfører lavere standpunktkarakter. Dette kan settes i sammenheng med belastningsproblematikken som følge av «poly-victimization» som omtales av Dong et al. (2004): dess flere typer omsorgssvikt man utsettes for i oppveksten, dess mer skadelig er langtidsvirkningene. Vi kan ut i fra modell 2 og koeffisientene for saksgrunnlagene regne oss frem til den estimerte forskjellen i standpunktkarakterer mellom sammenligningsutvalget og ulike grupper utsatt for flere typer omsorgssvikt. For eksempel: En jente som er registrert med de to hyppigst forekommende saksgrunnlagene «manglende omsorgsevne» og «foreldres psykiske lidelse» (se tabell 7.2), vil i snitt ha en hel karakter lavere enn jenter i sammenligningsgruppa. Hvis hun i tillegg har vært registrert med saksgrunnlaget «foreldres rusmisbruk», det tredje hyppigste brukte, vil hun i snitt ha 1,3 lavere karakter enn jenter uten barnevernserfaring.

I modell 3 (tabell 7.5) har vi kontrollert for foreldres utdanning, hvorvidt foreldrene er skilt og eventuelle tiltak ungdommene har mottatt. Fordi det kun er ungdommene i gruppen utsatt for omsorgssvikt som har verdi på variablene relatert til saksgrunnlag og tiltak, viser den gjennomsnittlige standpunktkarakteren i konstantleddet til 10. klassinger i sammenligningsutvalget som har foreldre med grunnskole som høyeste utdanningsnivå. For å finne standpunktkarakter til ulike grupper ungdom utsatt for omsorgssvikt, summeres

konstantleddet med estimatene for saksgrunnlag og tiltakstype. Når vi tar høyde for at ulike typer omsorgssvikt møtes med ulike typer tiltak og at det kan være sammenheng mellom type omsorgssvikt og foreldres utdanningsnivå, ser vi at koeffisientene til saksgrunnlag reduseres markant. Det er kun koeffisienten til saksgrunnlaget «manglende omsorgsevne» som fremdeles er av en viss størrelse (-0,22). Grunnen til dette er at effektene vi fant i modell 2 nå medieres gjennom foreldres utdanning og type tiltak. Modell 3 viser således at sammenhengen mellom foreldres utdanningsnivå, type omsorgssvikt og tiltak har betydning for skoleprestasjoner. Det er særlig inkludering av tiltakstyper i modell 3 som reduserer effekten av de ulike typene omsorgssvikt (tall ikke vist), men også foreldres utdanningsnivå bidrar til kraftig reduksjon alene (tall ikke vist). Dette innebærer at tiltak fanger om mye av variasjonen i sammenhengen mellom saksgrunnlag og skolekarakterer.

En interessant tendens som fremkommer tydelig i modell 3 (tabell 7.5), er at vi finner relativt store forskjeller i standpunktkarakterer innad i grupper utsatt for omsorgssvikt etter hva slags tiltak disse ungdommene møtes med. I figur 7.7 fremstilles den estimerte differansen i standpunktkarakter mellom ungdommer registrert med saksgrunnlaget «manglende omsorgsevne» (det hyppigst brukte omsorgssvikt-grunnlaget) og ungdommene i sammenligningsutvalget.

Figur 7.6 Estimert gjennomsnittlig differanse mellom standpunktkarakter for gruppen utsatt for manglende omsorgsevne og sammenligningsutvalg, etter kjønn og tiltak.

På bakgrunn av tallene i figur 7.6 finner vi at det er til dels markante forskjeller i skolekarakterer både innad i gruppen utsatt for omsorgssvikt og skoleprestasjonene til hver av disse gruppene og sammenligningsutvalget. Alle differanser er signifikante. Jenter med saksgrunnlaget «manglende omsorgsevne» plassert utenfor hjemmet men kun i fosterhjem, har i snitt om lag en halv karakter lavere enn jentene i sammenligningsutvalget. Tilsvarende differanse for gutter er 0,36. Videre i figur 7.7 ser vi at jenter og gutter som kun har mottatt tiltak i hjemmet (betegnet som «hjelpetiltak»), presterer henholdsvis 0,7 og 0,6 lavere enn ungdommene i sammenligningsutvalget. Siden vi har kontrollert for saksgrunnlag, og gitt at disse variablene fanger opp oppvekstvilkårene på en tilstrekkelig måte, kan ikke differansene tilbakeføres til at tiltaksgruppene er sammensatt av forskjeller i ulike typer omsorgssvikt. Jenter som har vært plassert både på institusjon og i fosterhjem, har i snitt nesten en hel karakter lavere enn jenter i sammenligningsutvalget. Tilsvarende differanse for gutter er noe lavere.

Ved å sammenligne de estimerte karakterforskjellene med karakter-snittene i figur 7.4, finner vi en markant forskjell. Grunnen til dette er nettopp at vi i figur 7.7 har kontrollert for at tiltaksgruppene er ulikt sammensatt med hensyn til foreldres utdanningsnivå og saksgrunnlag. Ved å ta høyde for denne

systematiske variasjonen mellom ulike tiltaksgrupper, ser vi at forskjellene mellom de ulike tiltaksgruppene er mye større enn om man ikke tar høyde for dette. Særlig kommer prestasjonsforskjellene mellom fosterhjemsgruppen og ungdommene utsatt for omsorgssvikt som har blitt boende hjemme, veldig klart frem når vi sammenligner ungdommer som har samme saksgrunnlag og utdanningsnivå hos foreldre.

Et annen interessant tendens i figur 7.7, er kjønnsforskjellene som fremkommer, spesielt differansen i karaktersnitt mellom jenter og gutter som har bodd både på institusjon og i fosterhjem. Differansen mellom jentene i denne gruppen og sammenligningsutvalget er om lag 0,2 større enn tilsvarende differanse for gutter. Dette kan tyde på at jenter i denne gruppen relativt sett er mer belastet enn gutter og at jenter i denne gruppen er en mer selektert gruppe av alle jenter utsatt for omsorgssvikt enn hva tilfelle er for guttene. Selv om jentene som befinner seg i denne tiltaksgruppen generelt gjør det bedre på skolen enn guttene i samme gruppe, tyder altså sammenhengene som fremkommer i modell 3 (tabell 7.5) på en slik seleksjon.

Når det gjelder hvilken betydning foreldres utdanningsnivå har for skoleprestasjonene, ser vi at denne effekten holder seg etter kontroll for saksgrunnlag og tiltak. Hvis vi sammenligner koeffisienten i modell 1 og 3, ser vi at utdannelseeffekten er redusert noe, men fremdeles substansiell og signifikant. Dermed kan ikke effekten av foreldres utdanning som vi fant i de bivariate analysene, på langt nær forklares av sammenhengen mellom foreldres utdanning, saksgrunnlag og tiltak.

7.5 Sammenfatning og diskusjon

Hensikten med dette kapitlet har vært å finne ut hvordan ungdommer med tiltak fra barnevernet som følge av omsorgssvikt presterer på ungdomsskolen sammenlignet med ungdomsbefolkningen for øvrig, men også innad i gruppen utsatt for omsorgssvikt. Et viktig bakteppe når man studerer gruppen av barn og unge med barnevernserfaring, er at dette er en til dels svært heterogen gruppe. Fellesnevneren er at de har fått hjelp av barnevernet, mens bakgrunnen for at tiltak ble iverksatt kan være mangeartet.

I tillegg er tiltakene som er iverksatt av høyst ulik karakter. Dette skyldes naturlig nok at saksgrunnlagene og alvorlighetsgraden varierer, men også at

praksis mellom barnevernskontorene ikke alltid er enhetlig, slik at lignende problemer møtes med ulike tiltak. En av de viktigste skillelinjene med hensyn til tiltak dreier seg om hvorvidt barnet hjelpes i hjemmet eller plasseres utenfor hjemmet. Og i sistnevnte gruppe er en viktig distinksjon hvorvidt barnet plasseres i et omsorgstiltak som fungerer godt over tid og som barnet trives i eller det motsatte.

Tidligere forskning om utsatte barn og unges skoleprestasjoner har i liten grad hatt datagrunnlag for å differensiere innen gruppen av barn og unge med barnevernserfaring, og det finnes få studier som spesifikt ser på hvilken betydning ulike typer av omsorgssvikt og tiltak kan ha for skoleprestasjoner. I analysene har vi kunnet ta høyde for flere av faktorene tidligere forskning på ungdom og skoleprestasjoner i den generelle befolkningen har identifisert som sentrale: Betydningen av foreldres utdanningsnivå og samlivsbrudd og kjønnsdimensjonen i skoleprestasjoner. Disse påvirkningsfaktorene har i liten grad vært undersøkt i barneverspopulasjonen. I tillegg har vi undersøkt betydningen av omsorgssvikt og hvilke tiltak denne gruppen utsatt for omsorgssvikt har fått, samtidig som ulike typer omsorgssvikt og tiltak sees i sammenheng.

Nedenfor oppsummerer vi de viktigste resultatene på bakgrunn av analysene av registerdata om 10. klassingenes standpunktkarakterer.

Ungdommene som hadde vært utsatt for omsorgssvikt presterer nesten én hel karakter lavere enn jevnaldrende. Dette er i tråd med resultatene fra en svensk studie (Berlin et al. 2011). Imidlertid fremkommer et annet bilde når vi i analysene tok høyde for at gruppen utsatt for omsorgssvikt ikke er ensartet med hensyn til belastningsgrad (type og antall ulike typer omsorgssvikt), hvilke tiltak de har mottatt fra barnevernet eller foreldrenes sosioøkonomiske situasjon. Når vi tok høyde for at foreldrenes utdanningsnivå er markant lavere i barnevernsutvalget, presterte ungdommene utsatt for omsorgssvikt om lag 0,6 lavere. Karakterforskjellen mellom utvalgene ble med andre ord nesten halvert etter denne kontrollen, og det er en opphopning av familier med lav utdanning i gruppen utsatt for omsorgssvikt som statistisk forklarer denne halveringen. Dersom man ikke tar høyde for ulik sosioøkonomisk sammensetning i sammenligningen mellom ungdom utsatt for omsorgssvikt og jevnaldrende, vil karakterforskjellene som fremkommer i stor grad også skyldes en ujevn fordeling av sosioøkonomiske ressurser i tillegg til den negative effekten av omsorgssvikt.

Denne tolkningen underbygges av et annet interessant funn fra analysene: Ungdom utsatt for omsorgssvikt med høyt utdannede foreldre, presterer like godt eller bedre på skolen enn ungdom i sammenligningsutvalget som har lavt utdannede foreldre. Analysene tyder dermed på at sosioøkonomiske ressurser i opprinnelig familie i stor grad beskytter mot dårlige skoleprestasjoner til tross for erfaring med omsorgssvikt (Gilligan, 2007). Siden vi har tatt høyde for ulike typer omsorgssvikt og tiltak, kan denne beskyttelsesfaktoren bare i liten grad forklares av at familier med høyere utdanningsnivå er mindre belastet og mottar andre tiltak enn familier med lavere utdanningsnivå.

Analysene tyder på at sosioøkonomiske ressurser i familien har like stor betydning for ungdom utsatt for omsorgssvikt som for ungdom i den generelle befolkningen, også etter kontroll for tiltak. Dette kan indikere at hjelpen barnevernet gir i liten grad kan kompensere for den opprinnelige familiens kulturelle kapital. Dette er i tråd med tidligere funn og antagelsen om at plassering utenfor hjemmet i liten grad reduserer sosiale påvirkningsfaktorer før barnet flyttes ut av hjemmet (Egenlund et al. 2008, Vinnerljung et al. 2010). Det at tiltakene ikke kompensere for opphavsfamiliens kulturelle kapital for gruppen utsatt for omsorgssvikt, er nedslående når vi i tillegg vet at det i gruppen utsatt for omsorgssvikt er en voldsom opphopning av ungdommer som kommer fra familier med lav utdanning. Analysene gir dermed klare indikasjoner på at reproduksjon av sosial ulikhet fremdeles er et stort problem blant barnevernets familier.

Et annet viktig bilde som avspeiles i analysene, er de til dels store forskjellene i standpunkt karakterer etter hvilken type omsorgssvikt ungdommene hadde vært utsatt for, samt hvor mange ulike typer omsorgssvikt de hadde erfart. Vi fant en nokså sterk tendens til at flere typer omsorgssvikt har sammenheng med lavere standpunkt karakter. Dette tyder på ulik sårbarhet innad i en belastet gruppe og kan tolkes i sammenheng med belastningsproblematikken som følge av «poly-victimization» (Dong et al. 2004) som viser til at dess flere typer omsorgssvikt man utsettes for i oppveksten, dess mer skadelig er langtidsvirkningene. I gruppen utsatt for omsorgssvikt var én av fire registrert med to typer og en av ti har tre eller flere.

Vi fant at sammenhengene mellom omsorgssvikt og skoleprestasjoner nesten forsvant når vi kontrollerte for foreldres utdanningsnivå og tiltak. Særlig kontroll for tiltak reduserte effekten av de enkelte typene av omsorgssvikt. Dette impliserer at det er en sterk sammenheng mellom saksgrunnlag og hvilke tiltak som gis og at denne kombinasjonen er av betydning for skolekarakterer.

I analysene fremkom det store forskjeller i standpunktkarakter etter hva slags type tiltak ungdommene ble møtt med. I de multivariate analysene sammenlignet vi skoleprestasjonene til tre grupper blant ungdom utsatt for omsorgssvikt: De som ble boende hjemme, de som ble plassert i fosterhjem og ungdom som hadde vært plassert både i fosterhjem og på institusjon.

Gruppen som både har vært plassert i fosterhjem og på institusjon gjør det dårligst. Om lag én av ti ungdommer utsatt for omsorgssvikt befinner seg i denne gruppen. Antagelig består denne gruppen av ungdommer som har blitt plassert i tenårene og er eldre ved førstegangsplassering enn hva tilfellet er for gruppen som kun blir boende i fosterhjem. Gruppen som har bodd både i fosterhjem og på institusjon er sannsynligvis en mer belastet gruppe på plasseringstidspunktet noe som kan gjøre det vanskeligere å falle til ro i fosterhjem. Dette er også en gruppe som har opplevd flere flyttinger som følge av sammenbrudd i plasseringen (Vinnerljung et al. 2010).

Vi fant at fosterhjemsgruppen presterer best av disse gruppene og bare litt lavere enn ungdommene i sammenligningsutvalget. Jenter utsatt for omsorgssvikt bosatt i fosterhjem presterte for eksempel like godt som gutter i sammenligningsutvalget når vi sammenlignet ungdommer fra familier med like høyt utdanningsnivå. Ved å sammenligne ungdommer med samme saksgrunnlag og utdanningsnivå hos foreldrene, fant vi store forskjeller i standpunktkarakterer mellom fosterhjemsgruppen og ungdommene utsatt for omsorgssvikt som har blitt boende hjemme. Dette er et viktig resultat og indikerer at gruppen som blir boende hjemme, er en mer belastet gruppe enn tiltakene skulle tilsi og at dette er en gruppe som har mer behov for hjelp fra barnevernet og andre instanser enn de har fått.

Årsaken til at ungdommene som har blitt plassert i fosterhjem, men ikke institusjon, gjør det bedre, kan avspeile at de som faller til ro i fosterhjem, her i betydningen ikke flytter mellom institusjon og fosterhjem, er såkalte «løvetann-

barn» som til tross for store påkjenninger i opphavsfamilie likevel klarer å håndtere utfordrende oppvekstvilkår og mestre skolen. Men den nokså beskjedne forskjellen i standpunktkarakter mellom fosterhjemsgruppa og sammenligningsutvalget kan også avspeile at fosterfamiliene lykkes i å kompensere for den negative effekten omsorgssvikt har hatt for barnet eller ungdommens kognitive prestasjonsevner. Vi kan likevel ikke trekke slutninger om at et fosterhjem alltid vil være det beste tiltaket med hensyn til skoleprestasjoner for barn og ungdom utsatt for omsorgssvikt. Til tross for at vi har kontrollert for saksgrunnlag og dermed en viktig del av oppvekstbildet, har vi ikke kunnet ta fullstendig høyde for at intensiteten og varigheten i omsorgssvikten varierer og at mer belastede barn og unge med for eksempel utagerende atferd i større grad opplever flere flyttinger og i større grad plasseres på institusjon til de flytter for seg selv.

Selv om vi ikke kan trekke entydige konklusjoner om hvordan ulike plasseringstiltak virker, har vi imidlertid kunnet utvide kunnskapsgrunnlaget med hensyn til skoleprestasjoner hos ungdom utsatt for omsorgssvikt ved at disse for første gang har blitt studert i statistiske modeller som tar høyde for både saksgrunnlag og tiltak samt familiens sosioøkonomiske ressurser.

8 Stønader, uførepensjon, dødsfall og dødsårsaker

Lars B. Kristofersen

8.1 Innledning

I dette kapitlet gjennomføres tre analyser som på ulike måter gir indikasjoner på helsetilstanden i barnevernsutvalget, også i forhold til sammenlikningsutvalget. Den første analysen dreier seg om bruk av grunn- og hjelpestønad, den andre om uførepensjonering og den tredje om dødelighet og dødsårsaker. Spørsmål knyttet til både mindre alvorlige plager og positiv helse (ikke bare fravær av sykdom, skade, funksjonsnedsettelse), er kun tilgjengelig via selvrapportering i levekårs- og befolkningsundersøkelser av ulike slag. Det finnes ikke noe eget register som gir tilgang på denne typen opplysninger. Det har derfor ikke vært mulig å få barnevernsbarnas vurdering av egen helse inn på andre måter i dette kapitlet.

I tidligere analyser av det samme materialet har vi også benyttet grunn- og hjelpestønad, uførepensjon og døde-/dødsårsaksdata som indikatorer på helseproblemer og alvorlig sykkelighet (Kristofersen, 2005; Clausen og Kristofersen, 2008; Zewdu, 2010; Clausen og Valset, 2012; Kristofersen og Sverdrup, 2013). Her vises resultater om store ulikheter i bruken av grunn- og hjelpestønad og uførepensjon, samt dødelighet hos både unge, tidligere barnevernsbarn og deres foreldre.

I våre naboland Sverige (Vinnerljung et al., 2006) og Danmark (Christoffersen, 1999; Christoffersen et al., 2003) har man i lengre tid fått til koblinger av barneverndata mot pasientregistrene, og dermed også videre analyser av helseforhold innen disse gruppene. Dette har ikke vært mulig for oss så langt.

8.1.1 DATAGRUNNLAGET I DETTE KAPITLET

Grunnlaget for analysene i dette kapitlet er de longitudinelle barnevernsdataene som har blitt overført fra Statistisk sentralbyrå (SSB) til NOVA. En mer detaljert beskrivelse av disse dataene er gitt i kapittel 3.

Det er foretatt uttrekk av ulike grupper av dette materialet for å best kunne besvare de enkelte problemstillingene i forhold til den enkelte analyse.

Samtlige analyser presenterer nye data, og bidrar til å utvide og komplettere eksisterende kunnskap om norske forhold på dette området.

8.2 Grunn- og hjelpestønad

Grunn- og hjelpestønad kan ytes av NAV ved en varighet av helseproblemer på minst 2–3 år. Helseproblemene må medføre økonomiske utgifter eller hjelpebehov for barnet.

Stønadene er hjemlet i lov om folketrygd, og kan gis til barn og unge i forbindelse med spesifikke utgifter ved kronisk sykdom/skade/funksjonsnedsettelse. Stønadene kan også gis til små barn. Før NAV-reformen i 2006 ble trygdeytelser innvilget av kommunale trygdekontorer.

Eksempler på sykdommer/funksjonsnedsettelse som kan medføre tildeling av grunn- og hjelpestønad, er astma og ulike former for allergier (blant annet matallergier), cerebral parese, sukkersyke, ryggmargsbrokk, Downs syndrom, samt en rekke andre både vanlige og mer sjeldne somatiske og psykiske diagnoser/funksjonsnedsettelse.

Det foreligger to tidligere analyser av bruken av grunn- og hjelpestønad i barnevernsutvalget, men med kortere observasjonstid (Kristofersen, 2005; Zewdu, 2010). I 2002 hadde om lag 9 prosent av barnevernsutvalget grunn- og/eller hjelpestønad, mot om lag 2,7 prosent av den generelle barnebefolkningen (i denne analysen hadde vi ikke et sammenlikningsutvalg, så sammenlikningen ble foretatt mot alle i alderen 0–17 år) (Kristofersen, 2005). Zewdu (2010) fant at 11 prosent av barnevernsbarna 1990–2006 hadde grunn- og/eller hjelpestønad mot 3 prosent i sammenlikningsutvalget. Han argumenterte også for at den alvorlige sykkeligheten nok var større i begge utvalgene enn det hans analyseresultater viste. Som vi vil se, har også andelene med grunn- og hjelpestønad økt noe med enda lenger observasjonstid.

I tabell 8.1 viser vi hvor mange og hvor store andeler i de to utvalgene som fikk grunn- og hjelpestønad. Andelene er beregnet blant personer som enten har mottatt grunnstønad, hjelpestønad eller begge deler.

Tabell 8.1 Mottak av grunn- og hjelpestønad 1997–2008. Barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Prosentandel etter kjønn* og totalt antall.

Kjønn	Barnevernsutvalget (n=156 308)	Sammenlikningsutvalget (n=179 021)
Gutter	15,8	4,4
Jenter	9,9	3,4
Totalt	13,1	3,9

*Her har vi tatt ut 863 barn og unge der kjønn ikke er oppgitt.

Som vi ser, hadde nær 16 prosent av guttene i barnevernsutvalget mot vel 4 prosent av guttene i sammenlikningsutvalget grunn- og eller hjelpestønad. For jentene er de tilsvarende tallene nær 10 prosent og nær 4 prosent. Forskjellene er store både mellom de to utvalgene og mellom gutter og jenter.

Også i analysen for perioden 1997–2004 fant man liknende forskjeller mellom de to utvalgene (Clausen og Kristofersen, 2008:73). Samtidig hadde det vært en viss økning i begge utvalg, om enn noe større i barnevernsutvalget.

Konklusjonen fra den forrige rapporten om at det var store forskjeller i bruk av grunn- og eller hjelpestønad både mellom de to utvalgene og mellom gutter og jenter, blir derfor stående og til dels forsterket. Vi kan på bakgrunn av våre data både nå og i forrige analyse ikke forklare de store kjønnsforskjellene, men konstaterer at de ikke synes å være svekket fra den første til den siste undersøkelsesperioden. Når flere barn og unge har fått barneverntiltak de seinere årene og vi også har fått en økt observasjonsperiode for grunn- og hjelpestønad, ser vi fortsatt store forskjeller i denne indikatoren for helseproblemer mellom barnevernutvalget og sammenlikningsutvalget. Tendensen går i retning av at forskjellene er litt økende mellom de to utvalgene. Hvis det har forekommet forebyggende innsatser for å forebygge langvarige helseproblemer i barneverngruppen i perioden fra vår forrige rapport, har disse likevel ikke vært tilstrekkelige – eller fått virket lenge nok – til å redusere de forskjellene vi fant sist.

Flere enn dem som får disse stønadene kan ha tilsvarende helseproblemer. Det krever kontakt med helsetjenesten og ressurser til å følge opp søknaden

for å få disse ytelsene. Det må antas at høyere bruk av stønadene i barnevernsutvalget enn i sammenlikningsutvalget står i forhold til den reelt høyere sykkeligheten som finnes. Enkelte barn i barnevernutvalget kan ha blitt fulgt godt opp av sine foreldre og/eller sine fosterforeldre, så en viss økning i tallene for grunn- og hjelpestønad kan skyldes bedre oppfølging av foreldre/fosterforeldre/helsetjenesten enn før.

8.3 Uførepensjon

8.3.1 INNLEDNING

Det har vært en generell økning i antallet som mottar ulike uføreytelser de senere årene. For eksempel fant Brage og Thune (2008) at den årlige tilgangen av unge uføre har blitt tredoblet de siste 30 årene (fram til for få år siden), og i 2007 fikk 1200 nye personer i alderen 16–24 år en uføreytelse. I løpet av perioden 1997–2006 skjedde det en I aldersgruppen 30–39 år har det vært en firedobling av personer som fikk en uføreytelse, og en tredobling i aldersgruppen 25–29 år. Halvparten av 25–29 åringene som hadde fått innvilget uførepensjon hadde en psykisk lidelse, mens andelen var noe synkende med stigende alder. I aldersgruppen 25–29 år fikk like mange menn som kvinner uføreytelse, mens i aldersgruppen 30–39 år var flertallet av nye personer med uførepensjon i perioden kvinner (Brage og Thune, 2009).

I en ny publikasjon finner Brage og kolleger at omfanget av uførepensjon generelt blant unge voksne (18–30 år) har økt hvert av årene i perioden 1977–2011 (Brage et al., 2013:219). Økningen var forholdsvis stabil blant personer under 25 år, mens det først skjedde en nedgang i 1999 og siden fra 2004 for aldersgruppen 25–29 år. Nedgangen fra 2004 skyldtes innføringen av tidsbegrenset uførestønad. Brage og kolleger viser også at etter at tidsbegrenset uførestønad ble avviklet i 2010, har antallet nye uførepensjonister steget kraftig.

Da Brage og kolleger analyserte alle personer med uførepensjon under 25-årsalder i hele landet, fant de at medisinske årsaker til uførepensjon domineres av alvorlige psykiske lidelser som schizofreni og autisme, og psykisk utviklingshemming. Over halvparten av uførepensjonistene i denne alderen hadde slike lidelser. En snau firedel hadde andre psykiske lidelser, enten atferds- eller personlighetsforstyrrelser eller angst- og depresjonstilstander. Resten av personene i denne alderen med nye tilfeller av uførepensjon hadde

kroppslige sykdommer som medisinsk årsak, for eksempel cerebral parese og epilepsi (Brage et al., 2013:219).

Brage og kolleger finner det urovekkende at antallet unge uføre med alvorlig psykisk lidelse er blitt mer enn fordoblet de siste 30 årene. De mener at det er flere årsaker til den langsiktige økningen, og nevner både bedret medisinsk behandling, økt offentlig forsørging og endringer i arbeidslivet som mulige medvirkende årsaker. De mener også at bedre beregningsgrunnlag for unge uføre kan ha medvirket til at unge i større grad enn tidligere har søkt om denne ytelsen. De nevner også andre studier som peker på at lav inntekt og mye tidlig sykefravær også har betydning for tidlig uførepensjonering. De påpeker dessuten at det er lite som tyder på at økningen i unge uføre beror på en økning i forekomst av alvorlig psykisk sykdom i disse aldersgruppene. Heller ikke synes arbeidsledighet eller konjunktursvingninger å kunne forklare økningen i unge uføre (Brage et al., 2013:220).

Siden resultatene i en ny publikasjon tyder på betydelig mer alvorlig sykelighet i form av uførepensjon i barnevernsutvalget enn i sammenlikningsutvalget (Kristofersen og Sverdrup, 2013), vil vi nedenfor presentere flere nye beregninger med hensyn til hvordan andelene med uførepensjon har utviklet seg i blant unge menn og unge kvinner i ulike aldersgrupper fra vår forrige undersøkelse med resultater fram til og med 2005 (Clausen og Kristofersen, 2008).

8.3.2 UFØREPENSJON BLANT UNGE VOKSNE I BEGGE UTVALG

I den forrige undersøkelsen fant vi at en vesentlig større andel mottok uførepensjon i barneverngruppen enn i sammenlikningsutvalget i 2005 (Clausen og Kristofersen, 2008). Mens mindre enn én prosent mottok uførepensjon i sammenlikningsutvalget var den tilsvarende andelen 7,5 prosent i barnevernsutvalget. Det var små kjønnsforskjeller i barnevernsutvalget, men en litt høyere andel menn i sammenlikningsutvalget (0,9 prosent) enn kvinner mottok uførepensjon. Disse resultatene kan indikere betydelige helseproblemer blant unge voksne med barnevernserfaring.

I en ny analyse av oppdaterte utvalg fant Kristofersen og Sverdrup (2013) at 6,7 prosent av de unge voksne i barnevernsutvalget hadde uførepensjon i 2009 (aldersgruppen 18–41 år) mot 0,7 prosent i sammenlikningsutvalget.

Blant debutanter (førstegangsregistrerte) i barnevernstiltak i perioden 1993–2009 var andelen med uførepensjon tre prosent. Dette kan ha sammenheng med at førstegangsregistrerte gjennomgående var yngre enn alle som var i barneverntiltak i 2009. Ulikheter i ung voksen alder mellom dem som har vært i barneverntiltak og sammenlikningsutvalget ser ut til å forsterkes med alder (Kristofersen og Sverdrup, 2013). En årsak til den litt lavere andelen med uførepensjon i hele barnevernsutvalget i 2009 sammenliknet med 2005, kan være den nedgangen i nye uførepensjonstilfeller blant unge som ble observert fram til tidsbegrenset uførestønad ble avvirket i 2010. Deretter steg antallet unge nye uførepensjonister kraftig (Brage et al., 2013). Betydningen av denne endringen er ikke med i vårt tallmateriale.

En relativt ny dansk analyse av registerdata (Olsen et al. 2011) viser at tidligere plasserte barn og unge som ble undersøkt på registerbasis og sammenliknet med jevnaldrende da de var blitt 24 år, også hadde en betydelig over sykkelighet ved denne alderen. Selv en langvarig anbringelse eller plassering utenfor hjemmet er ifølge de danske forskerne ingen garanti for en helse på linje med de jevnaldrende.

I tabell 8.2 viser vi antallet med uførepensjon i de to utvalgene fram til 2009.

Tabell 8.2 Antall og andel menn og kvinner i alderen 18–41 år (per 2009) med uførepensjon i perioden fram til og med 2009. Barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Absolutte tall og prosent.

Utvalg og kjønn	Totalt antall	med uførepensjon	
		antall	prosent
Menn	98 368	3 579	3,6
<i>Barnevernsutvalget</i>	45 165	3 195	7,1
<i>Sammenlikningsutvalget</i>	53 203	384	0,7
Kvinner	80 433	2 698	3,4
<i>Barnevernsutvalget</i>	38 585	2 446	6,3
<i>Sammenlikningsutvalget</i>	41 848	252	0,6
Begge kjønn	178 801	6 097	3,4
<i>Barnevernsutvalget</i>	83 750	5 461	6,5
<i>Sammenlikningsutvalget</i>	95 051	636	0,7

Som det framgår av tabell 8.2, var det små forskjeller mellom andel menn og kvinner med uførepensjon i sammenlikningsutvalget. Andelen menn og

kvinner som hadde mottatt barnevernstiltak før de var 18 år var betydelig høyere, og vi fant også litt større kjønnsforskjeller

I tabell 8.3 har vi splittet opp i to aldersgrupper og beregnet andel med uførepensjon både i aldersgruppene 18–24 år og 25–41 år. Dette er gjort for å kunne sammenlikne våre resultater med resultatene til Brage et al. (2013).

Tabell 8.3. Andel menn og kvinner i aldersgruppene 18–24 og 25–41 år (2009) med uførepensjon i perioden fram til og med 2009. Begge utvalg. Absolutte tall og prosent.

Utvalg og kjønn	Totalt antall 18–41 år	med uførepensjon					
		18–24 år		25–41 år		18–41 år	
		antall	prosent	antall	prosent	antall	prosent
Menn	98 368	1 613	1,6	5 734	5,8	3 579	3,6
<i>Barnevernsutvalget</i>	45 165	1 400	3,1	5 149	11,4	3 207	7,1
<i>Sammenliknings- utvalget</i>	53 203	213	0,4	585	1,1	372	0,7
Kvinner	80 433	1 093	1,4	4 502	5,6	2 682	3,3
<i>Barnevernsutvalget</i>	38 585	926	2,4	4 167	10,8	2 431	6,3
<i>Sammenliknings- utvalget</i>	41 848	167	0,4	335	0,8	251	0,6
Begge kjønn	178 801	2 725	1,5	10 247	5,7	6 277	3,5
<i>Barnevernsutvalget</i>	83 750	2 345	2,8	9 296	11,1	5 611	6,7
<i>Sammenliknings- utvalget</i>	95 051	380	0,4	951	1,0	665	0,7

Det framgår av tabell 8.3 at andelene med uførepensjon var høyere i aldersgruppa 25–41 år enn i aldersgruppa 18–24 år, i begge utvalgene. I barnevernsutvalget var det dessuten kjønnsforskjeller uansett alder, mens det ikke var kjønnsforskjeller blant de yngste i sammenlikningsutvalget. Dessuten ser vi, som forventet, at andelen med uførepensjon øker med alder.

Forskjellene mellom unge voksne med barnevernserfaringer og unge voksne i sammenlikningsutvalget er tydelige, og er en klar indikasjon på høyere grad av helseproblemer for de som har mottatt barnevernstiltak. Samtidig vil vi påpeke at det ikke er snakk om store tall, ettersom antallet i barnevernsutvalget som hadde fått uførepensjon var på knapt 4 200 personer. Det kan tenkes at uførepensjon er en rimelig inntektssikring for unge voksne som har

vært utsatt for store belastninger i løpet av oppveksten, og som ellers ville vært henvist til langvarig bruk av sosialhjelp.

Neste spørsmål er om det er forskjeller innad i barnevernsutvalget mellom dem som utelukkende hadde mottatt hjelpetiltak i hjemmet og dem som også hadde vært plassert utenfor hjemmet. Resultatene av denne analysen presenteres i tabell 8.4.

Tabell 8.4. Andel unge voksne 18–34 år med uførepensjon i perioden 1993–2010 etter status for barneverntiltak. Prosentdelar etter aldersgruppe og plassering utenfor hjemmet i perioden.

Plassering utenfor hjemmet	Totalt	18–24 år	25–34 år
ja (n=26 188)	5,2	2,3	8,3
nei (n=57 885)	4,8	1,9	8,6

Som det framgår av tabell 8.4, var det små forskjeller mellom de som utelukkende hadde mottatt hjelpetiltak, og de som også hadde vært plassert utenfor hjemmet. Sannsynligvis vil tiltaksgrunnlaget være en bedre forklaringsvariabel for hvem som med størst sannsynlighet får uførepensjon enn tiltakstypen, på grunn av heterogeniteten særlig i den delen av barnevernsutvalget som utelukkende har mottatt hjelpetiltak i hjemmet. For eksempel er det sannsynlig at andelen uføre vil være høyere blant de som har mottatt tiltak på grunn av atferdsavvik, egne rusproblemer eller egne psykiske lidelser. Dette er viktige analyser å gjennomføre på et senere tidspunkt, ettersom vi sannsynligvis vil se mange av de samme mekanismene blant unge voksne med barnevernserfaring som blant andre, unge voksne når det gjelder årsaker til at man får uførepensjon.

I neste del av kapitlet går vi over til å analysere dødsfall og enkelte dødsårsaker blant unge voksne i barnevernsutvalget, igjen sett i forhold til andre voksne i sammenlikningsutvalget.

8.4 Dødsfall og enkelte dødsårsaker blant unge voksne

8.4.1 TIDLIGERE NORSK OG SVENSK FORSKNING

Vinnerljung og Ribe påpekte høyere dødelighet (og alvorlig helsesvikt) for fosterbarn i Sveriges allerede i artikler som ble publiserte i årene 1995 og 2001 (Vinnerljung, 1995; Vinnerljung og Ribe, 2001). I Norge så vi de samme tendensene i en rapport som ble publisert i 2005, hvor både barn og unge som

hadde vært i fosterhjem, barneverninstitusjon eller hadde hatt hjelpetiltak i hjemmet (barneverntiltak) var inkludert (Kristofersen, 2005). Undersøkelsene viste at særlig en del typer av såkalte voldsomme dødsårsaker (ulykker og selvmord), var overrepresentert i barneverngruppen. Men svenskene fant at også en del somatiske dødsårsaker som unge normalt ikke skal dø av i nordiske land, var representert i barneverngruppen deres. Barneverngruppen hadde og en overrepresentasjon av unge hvor selvmordsforsøk eller depresjoner førte til innlegging i sykehus, sammenliknet med andre unge voksne i korresponderende aldersgrupper (Hjern et al., 2004; Vinnerljung et al., 2006).

I forrige undersøkelse ble det foretatt beregninger av tallet på døde og enkel dødelighetsberegning for både barneverngruppen i perioden 1990–2005 og sammenlikningsutvalget (Clausen og Kristofersen, 2008:77). Tallet på døde barn og unge i barneverngruppen den gangen var 1 095, og utgjorde nesten én prosent av gruppen. Andelen var vesentlig høyere enn i sammenlikningsutvalget. De fleste dødsfallene skjedde seint i tenårene og tidlig i 20-årsalderen, og ettervernalderen 18–22 år var svært utsatt.

I en NOVA-rapport om ettervern (Kristofersen, 2009) ble det foretatt ytterligere beregninger av andel døde i de to utvalgene. Da ble det blant annet analysert i hvilken grad de med utenlandsk landbakgrunn var mer eller mindre utsatt i begge gruppene, og i hvilken grad ettervern eventuelt syntes å beskytte (eller være en seleksjonsfaktor) i barneverngruppen. Generelt fant vi at unge menn med utenlandsk bakgrunn hadde en lavere andel døde enn norske menn, dette gjaldt både i sammenlikningsutvalget, i barneverngruppen som fikk ettervern og i resten av barneverngruppen. Men de med utenlandsk bakgrunn hadde det samme mønsteret som de med norsk bakgrunn: Vi fant lavest andel døde i sammenlikningsutvalget, nest lavest i gruppen med ettervern og høyest andel døde i den delen av barneverngruppen som ikke fikk ettervern (Kristofersen, 2009). For norske og utenlandske kvinner var det liknende tendenser, men med lavere andeler døde i alle gruppene.

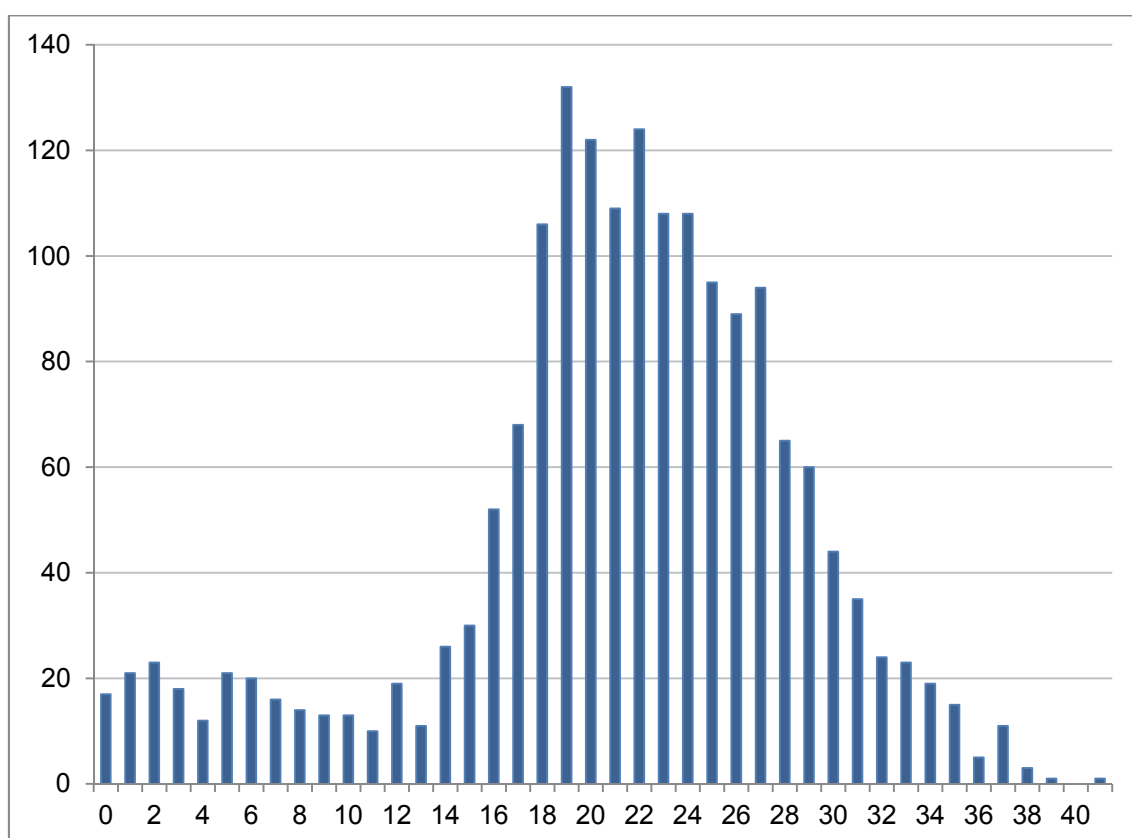
8.4.2 ALDER VED DØD OG ANDEL DØDE ETTER KJØNN

I denne delen av kapitlet studerer vi dødsfall og andel døde både i barneverngruppen 1990–2009 og i det tilsvarende sammenlikningsutvalget til og med 2009. Vi viderefører her beregninger som ble foretatt i Kristofersen og

Sverdrup (2013). Der fant vi at det ble registrert 1 662 dødsfall i barnevern-gruppen i perioden 1990–2009. Samlet ble det funnet at en andel på 19,8 promille i barneverngruppen døde i denne perioden (døde per 1000 personer 18–41 år). I sammenlikningsutvalget var den tilsvarende andelen 6,7 promille. Når vi utelukkende tok med førstegangsregistrerte i perioden 1993–2009, ble det observert en andel på 12,9 promille som døde i disse aldersgruppene. Andelen døde var vesentlig høyere blant dem som fikk et barneverntiltak på grunn av eget rusmisbruk, her var andelen døde 41 promille i den samme periode.

I perioden 1990–2009 døde 1 797 barn, unge og unge voksne i barneverngruppen. Fordelingen etter alder ved død framgår av figur 8.1.

Figur 8.1. Andel døde barn, unge og unge voksne som tidligere har vært i barneverntiltak, etter alder ved død (N=1 797, absolutte tall)

Figur 8.1 viser et tallet på døde i den lengre perioden vi analyserer nå stiger bratt fra de som døde 14–15 år gamle til de som døde 19 år gamle. I alt døde 132 personer i denne gruppen da de var 19 år. Også i resten av ettervernsalderen (18–22 år) er det høye antall med unge som dør, særlig blant de som

ikke mottar ettervernstiltak (Kristofersen, 2009). Også videre utover i 20-årsalderen er det høye tall for antallet døde (alder ved død i perioden). Først ved 28-årsalder er det absolutte tallet for døde i barneverngruppen lavere enn antallet døde 17-åringer.

Observasjonstiden er forlenget med fire år (2006–2009) i forrige undersøkelse, og vi ser at antallet døde i disse aldersgruppene har fortsatt å øke. I den første perioden (1990–2005) var antallet døde 19-åringer 82, mens det for den lengre perioden (1990–2009) er oppe i 132. Sist registrerte vi også vel 80 døde 20-åringer, mens tallet nå er vel 120.

8.4.3 KJØNNSFORSKJELLER I DØDELIGHET I BARNEVERNUTVALGET OG SAMMENLIKNINGsutVALGET

I forrige undersøkelser var det klare kjønnsforskjeller i barnevernsutvalget med henholdsvis 21,7 døde per 1 000 menn og 10,5 døde per 1 000 kvinner. I sammenlikningsutvalget var andelene henholdsvis 6,6 per 1 000 og 2,9 per 1 000 (Clausen og Kristofersen, 2008:77–78). I tabell 8.5 viser vi tilsvarende beregninger fram til 2009 for menn og kvinner født før 1992.

Tabell 8.5 Andel døde per 1.000 unge menn og kvinner per 2009 i aldersgruppene født før 1992 i begge utvalgene.

Kjønn	Barnevernsutvalget (n=83 750)	Sammenlikningsutvalget (n=95 051)
Unge menn	22,1	8,9
Unge kvinner	12,6	4,7
Totalt	19,8	6,7

Vi finner litt høyere andeler døde blant både menn og kvinner i begge utvalgene i forhold til sist, dette reflekterer sannsynligvis lengre observasjonstid og derav følgende økt gjennomsnittsalder i begge utvalg.

Men forskjellene mellom gruppene ser vi fortsatt – og med det liknende mønsteret som sist: Klart høyest andel døde i gruppen av unge menn som tidligere har vært i barneverntiltak (22 per 1 000 personer). Dernest følger gruppen av unge kvinner som har vært i barneverntiltak med klart høyere dødelighet (nær 13 per 1 000) enn for både menn (9 per 1 000) og særlig kvinner (nær 5 per 1 000) i sammenlikningsutvalget.

Mange av disse dødsfallene skyldes fortsatt selvmord, rusmisbruk, forgiftninger og ulykker (Kristofersen og Sverdrup, 2013), slik vi fant også i Kristofersens (2005) studie av en tidligere utgave av barnevernsutvalget.

8.4.4 TILTAKSGRUNNLAG OG DØDELIGHET

Vi har også analysert andelen døde i forhold til hvilke tiltaksgrunnlag som var benyttet da barna og de unge fikk sitt første barneverntiltak. I kapittel 4 analyserte vi dem i barnevernutvalget som var født før 1988 (N=24 991). Andelen døde var i denne gruppen nær 31 promille. I tabell 8.6 ser vi nærmere på hvordan disse dødsfallene fordeler seg etter ulike saksgrunnlag. Merk at kategoriene ikke er gjensidig utelukkende. Unge som har vært i barneverntiltak hvor barnets rusmisbruk var saksgrunnlag, hadde høyest andel døde, nær 59 promille. Nest høyest andel, men likevel betydelig lavere og bare litt over gjennomsnittet, fant vi for unge med barnets atferdsavvik som saksgrunnlag (32 promille). Også unge voksne hvor 'barnet funksjonshemmet' ligger relativt høyt (nær 30 promille). De lavest andelene døde finner man for saksgrunnlagene seksuelt overgrep (15 promille), 'annet' og foreldrenes psykiske lidelse (begge nær 18 promille).

Tabell 8.6. Andeler per 1 000 døde etter saksgrunnlaget i barnevernet ved utgangen av 2009. Utvalg: født før 1988.

Type saksgrunnlag 1993–2003	Antall totalt	Antall døde	Andel (%)
Barnet funksjonshemmet	2 020	60	29,7
Barnets atferdsavvik	16 536	536	32,4
Barnets rusmisbruk	3 119	183	58,7
Manglende omsorgsevne	11 959	281	23,5
Forhold i hjemmet	23 193	438	18,9
Fysisk mishandling	1 673	37	22,1
Seksuelt overgrep	1 466	22	15,0
Vanskjøtsel	2 772	64	23,1
Psykisk mishandling	1 646	36	21,9
Foreldrenes rusmisbruk	5 649	131	23,2
Foreldrenes psykiske lidelse	5 422	96	17,7
Foreldrene døde	1 368	29	21,2
Annet	14 744	263	17,8

Rekkefølgen mellom saksgrunnlagene er ikke vesentlig endret siden den forrige analysen. Men både antall og andeler døde for alle saksgrunnlagene er høyere

nå enn ved analysen basert på døde fram til 2005. Dette skyldes trolig hovedsakelig en forlenget observasjonsperiode. Men de høyere andelene kan muligens også, i hvert fall delvis, skyldes at de problematiske helseforholdene blant deler av barnevernsutvalget heller ikke har blitt redusert i løpet av de fire årene som har gått.

Tendensene fra forrige undersøkelse har holdt seg i store trekk, men er forsterket for personer hvor saksgrunnlaget var barnets rusmisbruk. Denne gruppen ligger nå enda noe høyere med hensyn til andel døde sammenliknet med de andre gruppene. Dette understreker hva vi ellers vet om rusmisbrukere som en spesielt utsatt gruppe når det gjelder både sykkelighet og dødelighet.

8.4.5 HOVEDGRUPPER AV DØDSÅRSAKER

Tidligere forskning har vist at unge voksne som har vært i barneverntiltak har relativt høye rater av dødsfall på grunn av selvmord og ulykker sammenliknet med andre grupper av unge voksne (Vinnerljung, 1995; Vinnerljung og Ribe, 2001; Hjern et al., 2004; Kristofersen, 2005; Kristofersen, 2009). I tabell 8.7 viser vi hvor mange dødsfall av slike og andre årsaker som ble observert per 1.000 unge voksne i de to utvalgene i perioden 1990–2009.

For nesten alle disse hovedgruppene av dødsårsaker finner vi høyere andeler døde i barnevernutvalget enn i sammenlikningsutvalget. Det eneste unntaket var for samlegruppen «symptomer og ubestemt årsak» hvor andelene i de to utvalgene var helt like. Forskjellene i andeler døde mellom de to utvalgene var særlig uttalt for dødsfall av rusmisbruk/sinnslidelser, men også for dødsfall av forgiftninger og drap (som riktignok er sjelden) var det meget store forskjeller. Det samme gjelder selvmord og for transportulykker. Flere sykdomsgrupper var imidlertid også mer utbredt med hensyn til dødelighet i barnevernsutvalget enn i sammenlikningsutvalget. Det gjaldt både dødsfall på grunn av sykdommer i nervesystem og sanseorganer, og dødsfall på grunn av sykdommer i sirkulasjonsorganene (hjerteinfarkt, hjerneslag mv). Også dødsfall på grunn av kreft var mer utbredt i barnevernutvalget.

Tabell 8.7 Dødsfall etter viktige grupper av dødsårsaker – barneverngruppen og sammenlikningsutvalget. Andeler døde per 2009, hovedgrupper av dødsårsaker. Per 1 000 personer i hvert utvalg. Personer født 1991 eller tidligere.

Dødsårsak	Barneverns- utvalget (n=83 750)	Sammenlik- ningsutvalget (n=95 051)
Antall døde 1990–2009 i utvalget	1 662	669
Dødsfall per 1 000 i utvalget	19,84	7,04
Grupperte dødsårsaker		
<i>Selvmord</i>	2,81	0,58
<i>Rusmisbruk/sinnslidelser</i>	2,34	0,11
<i>Transportulykker</i>	2,33	1,09
<i>Forgiftninger</i>	1,39	0,19
<i>Sykdommer i nervesystemet</i>	0,96	0,27
<i>Svulster (hovedsakelig kreft)</i>	0,81	0,42
<i>Sykdommer i sirkulasjonsorganene (hjerteinfarkt, hjerneslag mv)</i>	0,59	0,11
<i>Symptomer, ubestemt årsak</i>	0,54	0,54
<i>ICD9 580–779 (og tilsvarende diagnoser i ICD10)</i>	0,42	0,16
<i>Drap, senfølger av overfall</i>	0,27	0,01
Andre dødsårsaker	7,40	3,57

I sin longitudinelle oppfølging av knapt 100 ungdommer som inngikk i prosjektet «Alternativ til fengsling» fra midten av 1980-tallet, fant Helgeland (2007) at dødeligheten blant de unge mennene var vesentlig høyere enn blant de unge kvinnene, og i stor grad knyttet til rus og vold. Det samme ser vi også for barnevernsutvalget. Hvis vi ser dødsfall på grunn av selvmord, rusmisbruk/sinnslidelser, forgiftninger, transportulykker og drap/senfølger av overfall i sammenheng, vil en ganske stor andel av dødsfallene ha sammenheng med et liv preget av rus og vold. For denne gruppa ville det følgelig vært interessant å sammenlikne unge voksne med barnevernserfaringer med unge voksne rusmisbrukere som ikke har hatt kontakt med barneverntjenesten.

8.5 Sammenfatning og diskusjon

8.5.1 SAMMENFATNING

I dette kapitlet har vi analysert noen utvalgte helseindikatorer for barn, unge og unge voksne som har vært i barneverntiltak sammenliknet med et stort utvalg som aldri har fått slike tiltak, nemlig bruk av grunn- og hjelpestønad og uførepensjon, og dødelighet og viktige dødsårsaker. For alle tre indikatorene

viste det seg til dels store forskjeller mellom barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Disse forskjellene har vedvart over tid. Vi fant også systematiske kjønnsforskjeller for alle tre indikatorer, på den måten at unge menn hele tiden er mer utsatt enn unge kvinner. I varierende grad er dette også tilfelle i sammenlikningsutvalget.

Når det gjelder *grunn- og hjelpestønad*, hadde 16 prosent av de unge mennene og 10 prosent av de unge kvinnene i barnevernsutvalget fått denne ytelsen, i motsetning til rundt fire prosent for begge kjønn i sammenlikningsutvalget. Resultatene indikerer en viss seleksjon til barnevernet av barn og unge med ulike funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer.

Når det gjelder *uførepensjon*, analyserte vi bruken i 2009 blant unge voksne som hadde mottatt barneverntiltak i forhold til unge voksne i sammenlikningsutvalget. Her igjen lå altså unge menn og kvinner i barnevernsutvalget betydelig høyere enn de i sammenlikningsutvalget, og igjen var kjønnsforskjellene store i barnevernsutvalget, men ikke i sammenlikningsutvalget. Som forventet økte også bruken av uførepensjon med alder for både menn og kvinner og i begge utvalg. For begge kjønn er det en betydelig høyere andel av dem som har hatt barneverntiltak enn av andre som seinere blir uførepensjonert i ung voksen alder. Dette tyder på mer helseproblemer og samtidig større vansker på arbeidsmarkedet for deler av de unge voksne i barneverngruppen enn det vi finner i gjennomsnitt for unge voksne som aldri har vært i barneverntiltak.

Når det gjelder *dødelighet og dødsårsaker*, ble disse variablene brukt som indikatorer på risiko for alvorlig sykdom og risiko for ulykker, selvmord og annen voldelig død. Vi fant at i perioden 1990–2009 døde 1.797 barn, unge og unge voksne i barneverngruppen. Dette var vesentlig flere enn i det noe større sammenlikningsutvalget både i absolutte tall og i andeler. Vi minner om at barnevernsutvalget består av et flertall av barn og unge som kun har fått hjelpetiltak mens de bodde hjemme hos sine biologiske foreldre. En mindre andel (vel 30 prosent) har vært plassert utenfor hjemmet i fosterhjem, barneverninstitusjon eller i andre typer av plasseringer. Vi fant litt høyere andeler døde blant både menn og kvinner i begge utvalgene i forhold til resultatene fra forrige undersøkelse. Dette reflekteres nok hovedsakelig av at begge grupperes gjennomsnittsalder har økt med lenger observasjonstid. Analysen av data for

alder ved død, ga et ytterligere forsterket bilde i forhold til det vi fant i forrige undersøkelse. Tallet på døde som har vært i barneverntiltak i den lengre perioden vi analyserer nå, stiger bratt fra de som døde 14–15 år gamle til de som døde 19 år gamle. Også videre utover i 20-årsalderen er det høye tall for antallet døde (alder ved død i perioden). Først ved 28-årsalder er det absolutte tallet for døde i barneverngruppen lavere enn antallet døde 17-åringer. Vi fant også at dødsrisikoen var høyest for de som hadde mottatt tiltak på grunn av eget rusmisbruk, også når vi så nærmere på de viktigste dødsårsakene.

8.5.2 DISKUSJON

Analysene i dette kapitlet understreker at barn og unge som mottar barnevernstiltak, enten dette skjer i form av hjelpetiltak i hjemmet eller plassering utenfor hjemmet, kan ha store helsemessige utfordringer. Den høyere dødeligheten som observeres, særlig, men ikke bare, knyttet til eksponering for rusmidler og vold, underbygger denne konklusjonen ytterligere. Det samme gjør det at resultatene har vist seg veldig like over tid, og vedvarer eller styrkes noe når observasjonstiden blir lenger.

Som vi påpekte i kapittel to, må vi forvente at barn og unge som kommer i kontakt med barneverntjenesten, har vært utsatt for risiko som har hatt betydning for livene deres framover, både før, under og etter en periode med barnevernstiltak. Fra litteraturen om betydningen av risiko og resiliens vet vi at det utslagsgivende vil være antall risikofaktorer man har vært eksponert for, deres varighet og intensitet. Jo flere, mer langvarige og mer intense belastninger det gjelder, jo vanskeligere er det å hjelpe barn eller unge til positiv utvikling.

Barn og unge er også forskjellige når det gjelder hva de tåler og hva som skal til for å hjelpe dem videre. Det vil derfor alltid være spørsmål om barneverntjenesten, eventuelt i samarbeid med andre tjenester og instanser, er i stand til å kompensere godt nok for konsekvensene av tidligere belastninger. Det gjelder både med hensyn til å komme tidlig nok på banen, og med hensyn på omfanget og kvaliteten på tiltakene som iverksettes. Til dette bildet hører både spørsmålet om hva barn, unge og voksne ønsker og aksepterer av tiltak, og hvilke ressurser som investeres av kommunalt og statlig barnevern så vel som andre instanser. Resultatene av analysene i dette kapitlet understreker

imidlertid hvor viktig det er med både forebyggende og kurative innsatser, hvilket igjen krever samarbeid mellom tjenester.

Unge voksne med barnevernserfaring er som gruppe på mange måter i risiko for å få dårligere levekår enn unge voksne flest. Men når det gjelder de indikatorene som er analysert i dette kapitlet, er det også viktig å huske på at unge voksne med barnevernserfaring er en av flere grupper som opplever denne risikoen. Her tenker vi for eksempel på unge voksne med psykiske vansker, med rusproblemer eller funksjonsnedsettelse, som hver på sine måter møter spesielle utfordringer i overgangen til voksenlivet. I utviklingen av tiltak er det derfor viktig å tenke både generelt og ut fra spesielle behov hos ulike grupper. Dette kommer vi tilbake til i diskusjonen i rapportens siste kapittel.

9 Avsluttende diskusjon og anbefalinger

Elisabeth Backe-Hansen, Christian Madsen og Bjørn Hvinden

9.1 Innledning

I denne rapporten har vi analysert data om alle barn, unge og unge voksne som har mottatt tiltak fra barnevernet over en periode på 20 år, fra 1990 til 2010. Personene har vært fra 0 til 43 år gamle, og det samlede barnevernsutvalget utgjør i alt vel 167 000 personer. Opplysningene fra barnevernsstatistikken har vært koblet til en rekke ulike registre. I rapporten har vi analysert ulike deler av dette utvalget, avhengig av hvilke problemstillinger som har vært tatt opp.

«Barnevern i Norge 1990-2010» hadde fire overordnede problemstillinger:

- I hvor stor grad har saksgrunnlag, tiltakstype, det å ha fått ettervern, kjønn og innvandringsbakgrunn betydning for om unge voksne med barnevernserfaringer fullfører videregående eller høyere utdanning og etablerer seg på arbeidsmarkedet slik at de har en akseptabel inntekt og ikke mottar sosialhjelp eller er arbeidsledige?
- I hvor stor grad har situasjonen til de som var unge voksne i 2005 endret seg fire år senere med hensyn til disse forholdene?
- Hva slags resultater oppnår personene i barnevernsutvalget sammenliknet med de i et representativt sammenlikningsutvalg?
- Hva kjennetegner barn og unge i barnevernet med innvandrerbakgrunn med hensyn til saksgrunnlag, barnas og ungdommenes alder når tiltak ble iverksatt, hva slags tiltak som iverksettes, hvor lenge tiltakene opprettholdes og hvordan denne gruppa mestrer overgangen til voksenlivet?

I de enkelte kapitlene har vi presentert resultater om hver av disse problemstillingene, samt noen underproblemstillinger. I dette kapitlet oppsummerer og diskuterer vi de viktigste resultatene. Vi avslutter med noen anbefalinger om policy, praksis og videre forskning på grunnlag av prosjektets resultater.

9.2 Overganger til voksenlivet

9.2.1 BARNEVERNENSUTVALGET OG SAMMENLIKNINGSENTVALGET

I den forrige rapporten så vi at sammenlikningsutvalget kom vesentlig bedre ut enn barnevernsutvalget når det gjaldt våre valgte indikatorer på gode overganger til voksenlivet. Vi forventet at det samme ville være tilfelle i 2009, på grunn av de forholdene vi har diskutert tidligere i rapporten (tabell 4.1).

- For sammenlikningsutvalgets del hadde andelen som hadde oppnådd minimum tre av de fire indikatorene økt fra 58.4 prosent til 83.5 prosent, altså med 25 prosent. Den tilsvarende økningen for sammenlikningsutvalget var på vel 18 prosent. Overordnet ser vi at det har vært en sterk forbedring i barnevernsgruppa, men at økningen har vært noe i underkant av økningen i sammenlikningsutvalget.
- Samtidig fant vi at variasjonen var større innen barnevernsutvalget når vi så på indikatorene hver for seg i 2009. Mens knapt 40 prosent hadde oppnådd minst videregående utdanning, hadde vel 67 prosent ikke vært registrert som arbeidsledig, altså en forskjell på 27 prosent. I sammenlikningsutvalget var den tilsvarende forskjellen på vel 15 prosent, men altså med en generelt høyere andel hele veien.

I den forrige rapporten fant vi også at unge voksne med barnevernserfaring var overrepresentert når det gjaldt mottak av stønader, uføretrygd og tidlige dødsfall. Vi forventet at det samme ville være tilfelle også nå. For å få et oversiktsbilde, valgte vi her å ta med alle som var 26 år eller eldre i 2009, uavhengig av om de hadde vært med i de forrige analysene eller ikke. Dette ga langt større utvalg enn de vi analyserte i kapittel 4.

- Langt flere unge menn og kvinner i barnevernsutvalget enn i sammenlikningsutvalget hadde mottatt grunn- og hjelpestønad, noe som kan tilsi en viss seleksjon til barnevernstiltak (tabell 8.1).
- Betydelig flere unge menn og kvinner i barnevernsutvalget mottok også uførepensjon, særlig i aldersgruppen 25–41 år (tabell 8.3).
- Det samme gjaldt dødelighet og tidlige dødsfall, ofte på grunn av selvmord, ulykker, vold og rusrelaterte hendelser, men også på grunn av somatisk sykdom (tabell 8.5 og figur 8.1).

Særlig uførhet og tidlige dødsfall vil være indikatorer på alvorlige helseproblemer og andre, store belastninger. Selv om de absolutte tallene er relativt små, er likevel forskjellene vi ser mellom barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget bekymringsfulle.

9.2.2 HADDE SITUASJONEN ENDRET SEG I LØPET AV FIRE ÅR?

I kapittel 4 tok vi utgangspunkt i utvalget fra 2005 og sammenliknet de som hadde opplevd gode overganger til voksenlivet da med de samme personene fire år senere. En hypotese når det gjelder overganger for potensielt marginaliserte unge voksne, er nemlig at noen rett og slett trenger mer tid til å etablere seg (Furlong et al., 2003). I så fall ville vi forvente at flere av de unge voksne hadde oppnådd gode overganger i vår definisjon av begrepet i 2009.

Dette viste seg også å stemme. I løpet av fireårsperioden hadde den samlede andelen med gode overganger økt med 18,5 prosent, fra 23.7 til 42.2, noe som utgjorde nær en dobling av det vi fant i 2005. Økningen gjaldt alle fire indikatorer, men var minst for oppnådd videregående utdanning eller høyere og størst når det gjaldt å ikke være registrert som arbeidsledig (tabell 4.1). Som vi så over, var imidlertid situasjonen i 2009 fortsatt minst positiv for de som hadde mottatt tiltak på grunn av atferdsvansker, rusmisbruk eller funksjonshemming, og mest positiv for de som hadde vært i fosterhjem, hjemme med tiltak eller hadde mottatt kombinasjoner av tiltak.

Våre analyser gir indikasjoner på gode overganger til voksenlivet som er knyttet til noen viktige levekårsindikatorer, som forteller oss av over tid har en ikke liten andel av de unge voksne mestret overgangen – til dels mot mange odds. Vi tar ikke mål av oss til å definere hva som er gode liv for unge voksne med barnevernserfaring. Vi kan heller ikke si noe om hvordan de unge voksne i barnevernsutvalget har ordnet seg når det gjelder bolig, om de har etablert seg i egen familie, fått barn, har et støttende nettverk, eller er fornøyd med tilværelsen. Til dette trengs andre tilnæringsmåter, men det er også kunnskap vi trenger for å fortsette utviklingen av gode tiltak.

9.2.3 GODE OVERGANGER TIL VOKSENLIVET – FOR HVEM I BARNEVERNSUTVALGET?

Både i denne og forrige rapport (Clausen og Kristofersen, 2008) definerte vi gode overganger til voksenlivet som å ha oppnådd minimum tre av følgende fire levekårskriterier: å ha fullført videregående skole eller høyere utdanning, å ha en brutto årsinntekt på 200 000 kroner i 2004 eller 246 000 kroner i 2008, samt å ikke ha vært registrert som arbeidsledig eller mottatt sosialhjelp i perioden 2000–2005 eller 2004–2009.

Kjønnsforskjeller og betydningen av ettervern

Den første problemstillingen dreide seg om hva slags variasjoner vi ville finne innad i barnevernsutvalget. Ut fra annen forskning forventet vi at unge kvinner ville greie seg bedre enn unge menn og at de som hadde mottatt ettervernstiltak ville greie seg bedre enn de uten slike tiltak.

- Som forventet, fant vi at flere unge kvinner enn unge menn hadde oppnådd positive overganger både i 2005 og 2009.

Kjønnsforskjellen var ikke stor når det gjaldt avsluttet videregående utdanning, men svært stor når det gjaldt høyere utdanning. Dette gjaldt samtidig ganske få personer alt i alt (tabell 4.7). Samtidig fant vi at forskjellen ble noe redusert over tid (tabell 4.6). Dette siste kan ha sammenheng med at også unge menn med barnevernserfaring som gruppe har høyere inntekt enn unge kvinner, kombinert med en generelt høy inntektsøkning de siste årene.

- I underkant av 30 prosent av de unge voksne hadde mottatt ettervernstiltak fra fylte 19 år (tabell 4.5). Når det gjaldt betydningen av disse tiltakene, fant vi en utvikling i positiv retning fra 2005 til 2009 uavhengig av om de unge hadde mottatt ettervernstiltak. Men begge år var andelen med gode overganger høyere blant de som hadde mottatt ettervernstiltak. Denne forskjellen er statistisk signifikant også etter kontroll for andre forhold som kan ha betydning (tabell 4.5 og tabell 4.9).

Disse resultatene bekrefter annen forskning om at ettervern hjelper (f.eks. Hjort og Backe-Hansen, 2008). Samtidig har vi så langt ikke analysert om innholdet i ettervernstiltakene har påvirket utfallet når det gjelder gode overganger, eller om bruken av ettervern varierer ut fra saksgrunnlag og tiltakstype.

Vanligvis regner man med at effekten blir bedre jo mer langvarige etterverns-tiltakene er, ikke minst på grunn av den komprimerte og forserte overgangsperioden mange unge får. På den andre siden er det ikke gitt at effekten blir varig, noe som blant annet understrekes av Courtney et al (2012) om et amerikansk utvalg. Dette tilsier igjen at man åpner for tiltak for eldre unge enn nå. I Norge kan man ikke motta ettervernstiltak etter fylte 23 år.

Betydningen av saksgrunnlag og type tiltak

Videre regnet vi med at andelen med gode overganger til voksenlivet varierte med saksgrunnlaget for barnevernstiltak, så vel som med typen tiltak som var iverksatt. Ut fra resultatene i de forrige analysene (Clausen og Kristofersen, 2008) regnet vi med at unge voksne som hadde mottatt tiltak for atferdsvansker, rusmisbruk og funksjonshemning ville komme dårligere ut, og at de som hadde vært i fosterhjem eller hjemme med tiltak ville komme bedre ut.

- Som forventet, fant vi at unge voksne med de tre saksgrunnlagene kom dårligst ut også i 2009, men samtidig hadde andelen med positive overganger til voksenlivet blitt mer enn doblet for dem som hadde fått tiltak på grunn av atferdsvansker og rusmisbruk. Bedringen var imidlertid mindre for dem med funksjonshemninger (tabell 4.3).

Det er rimelig at unge voksne med funksjonshemninger som også har mottatt barnevernstiltak, vil ha ekstra utfordringer knyttet til å oppnå gode overganger til voksenlivet. Dette har selvsagt sammenheng med at denne gruppa i særlig stor grad vil påvirkes av politiske vedtak og utvikling i tilgjengelige tiltak og tilrettelegging både individuelt og på samfunnsnivå. Dessuten ser vi mer generelt at unge voksne med rusproblemer og atferdsvansker, altså egne, store vanskeligheter, også får større problemer med å få til gode overganger til voksenlivet. Dette må sannsynligvis ses i sammenheng med at disse problemene gjerne er resultatet av langvarige belastninger, samt at det også er vanskeligere å få til en stabil situasjon for dem både i barnevernet og med tiltak fra andre tjenester.

- Som forventet, fant vi også at flere av de som bare hadde vært i fosterhjem hadde oppnådd gode overganger til voksenlivet (tabell 4.4). Disse utgjorde ikke mer enn sju prosent av de unge voksne, men nærmere seks av ti av dem hadde oppnådd en god overgang til voksenlivet. Deretter kom

de som hadde vært hjemme med tiltak av ulike typer, de som hadde mottatt kombinasjoner av tiltak og de som bare hadde vært i institusjon. Videre varierte andelen med gode overganger i hver undergruppe av tiltak, fra nærmere seks av ti ned til en knapp tredjedel. Det siste gjaldt de vel to prosentene som bare hadde vært i institusjon. Det hadde imidlertid skjedd positive endringer fra 2005 til 2009 i alle tiltaksgruppene, fra vel 17 prosent til knapt 25 prosent av de aktuelle undergruppene.

Den beste måten å forklare disse resultatene på, er sannsynligvis at det er ulike seleksjonsprosesser som ligger til grunn for valgene av de ulike tiltakene, selv om vi også må regne med at treffsikkerheten i valg av tiltak aldri vil være optimal og at valg av tiltak avhenger av en rekke faktorer i tillegg til kjennetegn ved den enkelte saken. Vi diskuterer spørsmålet om seleksjon mer utdypende senere i dette kapitlet. Her vil vi understreke at disse resultatene ikke kan brukes som argument i en diskusjon om hvorvidt bruken av ulike typer barnevernstiltak bør reduseres eller bortfalle.

Videre vil vi understreke at det også hadde skjedd positiv utvikling i løpet av de fire årene, uavhengig av tiltaksgruppe. Selv om flertallet av de unge voksne fortsatt strevde med å oppnå gode overganger etter våre valgte kriterier, gir våre resultater grunn til optimisme når det gjelder mulighetene for å få til positive forandringer over tid.

Foreldrenes situasjon

Vi regnet med at foreldrenes situasjon ville ha betydning for om de unge voksne oppnådde gode overganger til voksenlivet, ikke minst ut fra den omfattende kunnskapen vi har om ulike grader av marginalisering blant foreldre som kommer i kontakt med barneverntjenesten.

- I familier som mottok sosialhjelp over tid, var sannsynligheten for at barna klarte gode overganger til voksenlivet 12 prosent lavere enn hvis familien ikke mottok sosialhjelp (tabell 4.9)
- Foreldrenes utdanningsbakgrunn har betydning for skoleprestasjonene til unge som har vært utsatt for omsorgssvikt. Når utdanningsbakgrunnen kontrolleres for, reduseres karakterforskjellene mellom disse ungdommene og et sammenlikningsutvalg (tabell 7.5).

9.3 Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet

Analysene av barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet var nye, og helt nødvendige ettersom andelen med innvandringsbakgrunn har økt kraftig etter 1993. Vi var derfor opptatt av å beskrive best mulig hva som kjennetegner disse barna og ungdommene, og undersøke om det var variasjoner blant barna og ungdommene ut fra om de var norskfødte med to innvandrerforeldre, utenlandsfødte med to utenlandsfødte foreldre eller norskfødte med en norskfødt og en utenlandsfødt forelder. Ut fra annen kunnskap regnet vi med at andelen med innvandrerbakgrunn hadde økt, men ut over det mangler det så mye kunnskap basert på registerdata at vi ikke hadde noen spesielle forhåndsoppfatninger.

- Andelen barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet har økt fra 24 prosent i 1993-1998 til 37 prosent i 2005-2010 (figur 6.2).
- Barneverntjenesten griper tidligere inn i forhold til norskfødte barn med innvandrerbakgrunn. Her var gjennomsnittsalderen seks år, mens den var 8,7 år for norskfødte barn med norskfødte foreldre. Barn med innvandrerbakgrunn lå høyere, med et gjennomsnitt på nesten 12 år, men det skyldes i stor grad enslige, mindreårige asylsøkere. For alle grupper gjaldt det at gjennomsnittsalderen har økt siden 1993-1998 (tabell 6.8).
- Imidlertid er gjennomsnittlig antall år i tiltak noe lavere for norskfødte barn med innvandrerbakgrunn enn for norskfødte med norskfødte foreldre (tabell 6.9).
- Tiltaksgrunnlaget varierer en del ut fra innvandrerstatus, og spesielt er det verd å merke seg at andelen der foreldrene misbruker rusmidler er langt lavere blant denne gruppa, foruten at saksgrunnlaget barnets atferd er en god del lavere (tabell 6.10).
- Avslutningsvis er det verdt å merke seg at andelen som oppfylte minst tre av fire indikatorer på gode overganger til voksenlivet var noe større for barn og unge med innvandrerbakgrunn (norskfødt med innvandrerbakgrunn, innvandret til Norge eller med en utenlandskfødt og en norskfødt forelder) (tabell 4.6). Andelen nye som hadde oppfylt minst tre kriterier utgjorde opp mot 20 prosent. Samlet utgjør imidlertid ikke disse mer enn 18 prosent av de vel 10 000 unge voksne som inngikk i utvalget i både 2005 og 2009.

I disse analysene har vi ikke studert landbakgrunn nærmere, bare innvandrersstatus. Vi vet imidlertid at når barn og unge med innvandrerbakgrunn er i fosterhjem, kommer de som oftest fra land i Europa og Asia. Når de er i institusjon, kommer de derimot oftest fra land i Asia og Afrika. Analysene vi har gjort her, understreker uansett behovet for å utvikle kunnskapen om minoriteter i barnevernet, ikke minst fordi barn og unge med innvandrerbakgrunn nå utgjør mer enn en tredjedel av alle som mottar barnevernstiltak.

Forskjellene var ikke store mellom norskfødte unge voksne med norskfødte foreldre og de med innvandrerbakgrunn, når det gjelder andelen som oppnår gode overganger til voksenlivet. Samtidig er det positivt at unge voksne med innvandrerbakgrunn lykkes i så stor grad, på tross av at barnevernet på mange måter har manglet kompetanse på arbeid med minoriteter i barnevernet.

9.4 Barn og unge i fosterhjem og institusjon

Fosterhjem har vært og skal fortsatt være det viktigste tiltaket når barn og unge plasseres utenfor hjemmet, men den relative andelen som plasseres i fosterhjem har økt noe de siste årene som følge av en villet vridning bort fra institusjonsplasseringer. De siste årene har det imidlertid også skjedd vridninger i *innholdet* i fosterhjemstiltaket, i det andelen forsterkede fosterhjem har økt vesentlig. Dette kan ses som et svar på økt problembelastning blant fosterbarn, og/eller som konsekvens av at vi vet mer som disse belastningene nå enn tidligere. Videre kan økningen i andelen forsterkede fosterhjem ses som et svar på samfunnsmessige og familiemessige endringer, slik at fosterhjemstiltaket kanskje vil utvikle seg mer i retning av å være et arbeidsforhold. I statistikken viser denne utviklingen seg så langt primært i form av økning i andelen forsterkede fosterhjem (tabell 5.1). Det blir viktig å følge utviklingen av fosterhjemsoordningen framover, særlig sett i sammenheng med faktorer som fremmer eller hemmer stabilitet under omsorg.

Analysene av de tre kohortene født 1990–1992 fram til de var 18–20 år gamle, viser at vel 21 600 personer hadde mottatt barnevernstiltak, og at 31,2 prosent av disse igjen hadde blitt plassert utenfor hjemmet en eller annen gang. Denne typen longitudinelle oppfølginger gir nyttig, supplerende informasjon til tallene fra år til år fordi de gir en pekepinn om mulige, individuelle karrierer.

Det kan tenkes at andelen av en kohort som plasseres utenfor hjemmet, synker noe i tråd med at den relative andelen som mottar hjelpetiltak, har økt de siste årene. Men samtidig kan det være nyttig å ha som utgangspunkt at opp mot 30 prosent av en kohort kan komme til å trenge plassering på et eller annet tidspunkt i løpet av oppveksten. Tallet kan så korrigeres etter hvert som flere kohorter kan analyseres.

Neste spørsmål er når i løpet av oppveksten plassering er mest sannsynlig. Analysene i kapittel 6 viser at alder har betydning får når tiltak iverksettes. Ettersom hjelpetiltak prøves først i de aller fleste tilfellene, må vi regne med at plassering utenfor hjemmet vanligvis først vil skje når barna har oppnådd en viss alder. Analysene av de tre kohortene (figur 5.1) viser også at med unntak av de aller første årene, skjedde flesteparten av plasseringene når barna var i skolealder og eldre. I den grad denne tendensen fortsatt er gjeldende, kan slike analyser gi nyttig informasjon om innholdet i de omsorgstiltakene som tilbys. Blant annet vet vi at alder og problemutvikling vanligvis henger ganske nøye sammen.

Videre er det spørsmål om hva slags plasseringstiltak som er nødvendige. For de tre kohortene viste det seg at vel 55 prosent hadde vært i fosterhjem – enten bare fosterhjem (23,9 %) eller fosterhjem og institusjon (inklusive beredskapshjem) (32,5 %). En del flere, vel 75 prosent, hadde vært i institusjon – enten bare institusjon (43,6 prosent) eller i både fosterhjem og institusjon. For disse tre kohortene var det altså langt vanligere å ha vært innom institusjon eller bare å ha vært i institusjon, enn bare å ha vært i fosterhjem. Dette illustrerer det som tidligere var en vanlig bruk av institusjon eller beredskapshjem som mellomplassering før videre plassering i fosterhjem, noe som igjen tilsier at antallet som plasseres i institusjon eller beredskapshjem i løpet av året, vil være relativt høyere enn antallet på en gitt dato. I dimensjoneringen av kapasitet i institusjon og beredskapshjem vil det derfor være viktig å ta utgangspunkt i antallet barn og unge som plasseres i løpet av året, og se hvordan disse tallene utvikler seg over tid (se også Backe-Hansen et al., 2011).

Analysene av de tre kohortene viser også at de 6 759 barna og ungdommene som hadde vært plassert utenfor hjemmet, hadde opplevd mange ulike kombinasjoner av plasseringer (tabell 5.9). Samlet hadde faktisk barna og ungdommene opplevd i alt 24 ulike kombinasjoner av plasseringer fra de

først ble plassert til de fylte 18 år. I alt hadde 1 485 barn og unge (22 prosent) opplevd det som kan kalles svært ustabile karrierer, med kombinasjoner av flere typer fosterhjem, flere typer eller institusjoner eller flere typer fosterhjem i kombinasjon med institusjon. Derimot hadde de resterende 78 prosentene hatt langt mer stabile karrierer med få flyttinger.

Imidlertid er det her viktig å ha i mente at tallene sannsynligvis underreporterer det faktiske antallet flyttinger, ettersom det her ikke har vært mulig å få fram skifter mellom samme plasseringssted i samme kalenderår. Statistikken gir imidlertid ikke muligheter for å beregne hvor mange ekstra flyttinger dette gjelder. Dessuten sier ikke analysene vi har gjennomført så langt noe om hvor langvarig hver enkelt plassering har vært, eller om hvorfor flytting fra et plasseringssted har skjedd. Mer eksakte analyser krever både mer inngående analyser av registerdataene og dokumentanalyser der den enkeltes karriere i barnevernet kommer fram.

9.5 Avsluttende diskusjon og anbefalinger

9.5.1 BARNEVERNET OG GENERELLE MARGINALISERINGSPROSESSER

I kapittel 2 valgte vi å anlegge et mer generelt marginaliseringsperspektiv som ramme for rapporten, supplert med mer spesifikk kunnskap om barn, unge og unge voksne med barnevernserfaringer. Dette skyldes for det første at det ikke er mulig å skille skarpt og entydig mellom dem som har hatt kontakt med barnevernet og de som har problemer med overgangen til voksenlivet etter å ha vært i kontakt med andre deler av det offentlige hjelpeapparatet som psykiatri, habiliteringstjeneste, PPT, NAV, rusomsorg osv. For det andre har vi sett at foreldrenes utdanningsnivå har betydning uansett om unge også er i kontakt med barnevernet, noe som igjen tilsier et fokus på vanlige marginaliseringsprosesser. Og selv om foreldrenes situasjon er spesielt framtrødende når barnevernet iverksetter tiltak, vil problemene mange av barna og ungdommene strever med være av en slik art at andre tjenester bør involveres. På den andre siden finner man gjerne at en viss andel for eksempel av unge som faller ut av skole eller arbeid, også har hatt kontakt med barneverntjenesten. For det tredje må vi derfor alltid være oppmerksomme på behovet for innsatser på tvers av instanser.

Etter vårt syn er det derfor viktig og lærerikt å se barnevernet som et case for forståelsen av barn og unge som er utsatt for marginalisering og problemutvikling. Dermed blir det også rom for læring på tvers av ulike velferdstjenester. Samtidig er det viktig å fastholde kunnskapsutviklingen om barnevernet som sådan, på grunn av det offentliges spesielle ansvar når man overtar hele eller deler av ansvaret for barns og unges oppvekst.

9.5.2 SELEKSJON TIL BARNEVERNETS ULIKE TILTAK

Det er vel kjent at det skjer det en klar seleksjon til barnevernet i den forstand at foreldrene til barna og unge som kommer i kontakt med denne tjenesten, selv er marginalisert på en rekke ulike måter (Clausen og Kristoffersen, 2008; Marthinsen et al., 2013). Vi må imidlertid også regne med at det også skjer en seleksjon til de ulike tiltakene i barnevernet, der problematikken til barna og ungdommene etter hvert får større betydning.

Barn og unge som mottar hjelpetiltak, skal per definisjon være i en situasjon der problemer knyttet til den omsorgen de får og de problemene de selv måtte ha, lar seg kompensere for mens de bor hjemme. Det er først når hjelpetiltak ikke er tilstrekkelige at plassering utenfor hjemmet kan være et alternativ. Da vil det skje en seleksjon der barn og unge med tyngre problematikk fra familier med mer omfattende belastninger overføres til omsorgstiltak. Og som vi så i kapittel 5, der vi fulgte tiltakene til tre kohorter fra fødsel til 18–20-årsalder, var det ikke mer enn 31,2 prosent som noen gang opplevde å bli plassert utenfor hjemmet (tabell 5.5). Og av disse vil en andel også ha hatt kortvarige plasseringer før de ble tilbakeført til hjemmet.

Innenfor rammen av at det skal større belastninger til for å bli plassert utenfor hjemmet enn for å få hjelpetiltak i hjemmet, ser vi så enda en seleksjonsprosess når det gjelder hvilke omsorgstiltak barna og ungdommene gis. Her er alder en faktor. Mens 90 prosent av de i institusjon er 13 år eller eldre, er i underkant av halvparten av fosterbarna 12 år eller yngre. Dette er dels en ønsket utvikling i den forstand at man ikke ønsker å institusjonsplassere yngre barn. Samtidig ser vi at unge med atferdsvansker og rusproblemer er klart overrepresentert i institusjonene (Backe-Hansen et al., 2011). Dette innebærer en seleksjon til institusjonsplassering i form av at institusjoner blir et tilbud til dem som av ulike årsaker vil ha vanskeligheter med å mestre

tilværelsen i et fosterhjem. I kapittel 4 så vi dessuten at nettopp unge voksne med atferdsvansker og rusproblemer har strevd mer med å få til gode overganger til voksenlivet enn de med andre saksgrunnlag (tabell 4.3). Følgelig er det å forvente at de med institusjonserfaringer kommer dårligere ut uten at dette kan brukes som argument mot institusjonsplasseringer per se. Det er rett og slett forskjeller mellom barna og ungdommene som mottar barnevernstiltak som avhenger av den omsorgssituasjonen de har hatt før de eventuelt plasseres, hva slags egne problemer de har, kvaliteten på omsorgstiltakene de har mottatt, og hva slags hjelp de har fått etter fylte 18 år (Vinnerljung, 1996). Utfallet for ulike undergrupper avhenger av et dynamisk samspill mellom disse faktorene (Courtney et al., 2012, Stein, 2006).

Etter vårt syn er det imidlertid også viktig å evaluere den tidlige innsatsen i forhold til familier og barn i risiko, og satse mest mulig på å implementere gode, velprøvde og målrettede tiltak for de yngste.

9.5.3 BEHOV FOR VIDERE FORSKNINGSINNSATSER

Databasen som er bygget opp i forbindelse med Barnevern i Norge, inneholder store mengder interessant og viktig informasjon som det ikke har vært mulig å utnytte innenfor rammen av dette prosjektet. Det kan tenkes en rekke prosjekter i forlengelsen av det som nå avsluttes, gjennom å anvende nye tilnæringsmåter og analyseteknikker, og gjennom å utvikle helt nye problemstillinger. Her vil vi trekke fram tre mulige innfallsvinkler til ny forskning.

Et enda mer langvarig, longitudinelt design

I denne rapporten kunne vi for første gang følge tre kohorter og deres kontakt med barnevernet omtrent fra de var født til de var 18–20 år gamle. For hvert år som går, blir det mulig å følge flere kohorter. Dette gir svært verdifull informasjon, av flere årsaker. *For det første* går det an å avklare nærmere hva kohorteffekter (dvs. følger av å tilhøre ulike fødselskull) betyr for situasjonen til barn og unge i barnevernet. Dette er ikke minst viktig fordi dimensjoneringen av barnevernet og tilgangen på tiltak endrer seg over tid, likeledes tersklene for når ulike tiltak iverksettes. Dessuten blir det mulig å studere barn i barnevernet av foreldre som selv har vært i barnevernet som unge.

For det andre vil tilgang til flere kohorter gi enda bedre muligheter for å avklare om det er noen tydelige hovedmønstre i karrierene til barn og unge som kommer i kontakt med barneverntjenesten. Vil for eksempel tendensen i retning av at stadig færre barn og unge plasseres utenfor hjemmet, mens en økende andel får hjelpetiltak, fortsette? Skjer det endringer i innhold og varighet av hjelpetiltakene til de som ikke plasseres? Endrer flyttemønstrene seg med hensyn til hvor mange ganger barn og unge flytter i barnevernets regi, og hva slags omsorgstilbud de gis? Hva påvirker variasjonen i bruk av saksgrunnlag og valg av tiltak?

For det tredje vil analyser som dekker flere kohorter gi enda bedre svar på spørsmålet om hvordan det går med barn og unge med barnevernsbakgrunn som unge voksne. De unge voksne som inngikk i våre analyser, var 26 år og eldre i 2005 og var følgelig født i 1979 og tidligere. I noen analyser var de 26 år og eldre i 2009. De yngste fylte 18 år i 2001, altså tre år før den store forvaltningsreformen i barnevernet og fem år før NAV-reformen. Begge deler vil ha influert på barnevernets tilbud. Videre kunne det være interessant å se etter mulige forskjeller før og etter innføringen av Kunnskapsløftet i 2006, og betydningen av de aller siste årenes satsing på utdanning for barn og unge i barnevernet. En annen vinkling er å se nærmere på andre aspekter av helse i denne gruppa, da spesielt i forhold til statistikk om fastlegebesøk og registreringer på sykehusnivå. Samlet vil dette gi mer inngående kunnskap om hvordan unge voksne med barnevernsbakgrunn mestrer overgangen til voksenlivet under velferdsstatens stadig skiftende betingelser.

Videre diskusjon av hva som er gode indikatorer på gode overganger til voksenlivet? I denne og forrige rapport valgte vi ut fire indikatorer på overgangen til voksenlivet, som alle er mye brukt i levekårsforskning. Alle indikatorene er samtidig følsomme for samfunnsendringer, og i våre nye analyser har dette særlig vist seg å gjelder inntektsutvikling og bruk av sosialhjelp. I senere undersøkelser blir det derfor viktig å diskutere nærmere hva slags «cut off points» som er fornuftige når man skal ta stilling til hva som er tegn på en positiv overgang. Det vil også være nyttig og viktig å prøve ut om andre indikatorer er aktuelle, enten i tillegg til som supplement til de som er valgt i denne undersøkelsen,

ikke minst på grunnlag av hva som nå framheves som viktig i nasjonal og internasjonal forskning.

Flere studier av spesielt interessante undergrupper

I denne rapporten har vi studert karrierer for de som har vært i fosterhjem og institusjon, og undersøkt på hvilke måter barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet skiller seg fra norskfødte barn med norskfødte foreldre. Dessuten har vi analysert forskjeller i karakterer i 10. klasse for ungdom som har vært utsatt for omsorgssvikt og et sammenlikningsutvalg, og de som har mottatt grunn- og hjelpestønad og uføretrygd, samt dødeligheten i barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Dette er bare eksempler på hvor rike muligheter vårt materiale gir.

I denne undersøkelsen har det ikke vært mulig å studere barn og unge med hjelpetiltak i veldig stor detalj. Dette er den største og mest heterogene gruppen i barnevernet, som også påvirkes av den mulige utviklingen mot et velferdsbarnevern som vi problematiserte i kapittel 1. Her vil det for eksempel være viktig med flere karrierestudier av den typen stadig flere kohorter gir muligheter for. Nærmere analyser av barn og unge med hjelpetiltak kan dessuten med fordel også ses i sammenheng med kjønn, innvandrerbakgrunn, forholdet mellom søsken og foreldrenes utdanningsnivå.

Mulighetene er legio med vårt materiale. Det som oppleves som nødvendig å skaffe mer kunnskap om, vil dessuten både være tidsavhengig og påvirket av interessene til ulike aktører. Derfor må videreutvikling av forskningen ses i et dynamisk perspektiv, der det hele tiden må være rom for nye problemstillinger.

Helt til slutt

I denne rapporten har vi presentert resultater om overganger til voksenlivet for barn og unge med barnevernserfaring, og vist at en god del oppnår gode overganger til voksenlivet slik vi har definert dette, særlig hvis de får ekstra tid på seg, og mot en god del odds. Dette er oppmuntrende resultater, selv om våre data ikke kan si så mye om årsakene til dette. Samtidig ser vi at flere sliter, og at det ikke er rimelig å forvente at denne gruppa med unge voksne skal mestre overgangene til voksenlivet på linje med andre som ikke har samme

typen oppveksterfaringer. Det er derfor stadig behov for utvikling av virksomme og robuste tiltak, der det etter vårt syn også er viktig å arbeide videre med gode modeller for tverrfaglig og tverretattlig samarbeid.

Vi vil argumentere sterkt for at barn, unge og familier i barnevernet fortsatt følges spesielt opp med forskning. Samfunnet har et særlig ansvar for å sikre disse barna og ungdommene stabile og gode oppvekstvilkår, primært i sin opprinnelsesfamilie. Barnevernet i mange land kritiseres for ikke å innfri denne forpliktelsen. For å få dette til, må vi vite nok om hva barneverntjenesten og viktige samarbeidspartnere tilbyr til enhver tid, og hva slags muligheter barn, unge, familier og unge voksne får i regi av eller med støtte fra barnevernet. Analyser av barnevernsstatistikken, da spesielt longitudinelle analyser i sammenheng med tilkoblede registre, utgjør et vesentlig supplement til annen forskning på dette feltet.

Summary

In this report new results from the study "Child welfare in Norway 1990-2010" are presented. The project started in the middle 1990'ies, and since then new cohorts have been added consecutively. By 2010 the child welfare sample consisted of just below 170 000 persons aged 0 to 43 who were recipients of child welfare and child protection measures between 1990 and 2010. A representative comparison sample without child welfare experience consisting of just below 180 000 persons was added. The analyses presented in this report are based on various research issues arising from this data base.

For both samples it has been possible to combine administrative data at the individual level from Statistics Norway (for instance social benefits, educations, and reasons for dying). In addition we have, for the first time, been able to follow three cohorts of children and young people from birth to 18-20 and their contact with the child welfare services. Altogether a very rich source of knowledge is thus made available about an important welfare service.

Much research has been done about young adults with child welfare experiences during the last two or three decades. The results point fairly unequivocally to a high risk of marginalization in several important life areas. As well the young adults face an increased risk of mental health problems and other life problems. Analyses of how many who at least finished high school, had an average years income, and who had not received social assistance or been unemployed during certain periods, showed that those without child welfare experiences were far more likely to have achieved these goals. The numbers with disability pension were higher among the child welfare sample, as were mortality rates. However, when we looked at outcomes for the same young adults four years later, the rate achieving positive transitions had almost doubled. This result is promising.

Young adults who achieved positive transitions in the way defined here were to a larger degree female, had more often received aftercare services, and more often been in foster care as opposed to remaining at home with preventive services or been primarily in residential care. In addition slightly more young adults with immigrant backgrounds did well than the Norwegian-

born, which is probably related to the fact that more from the latter group received services because of severe behavior problems or drug problems. Besides those with disabilities, these two groups were those least likely to achieve good transitions. This is important, particularly because there will always be a selection process to the child welfare services for many different reasons and with varying risk factors directly associated with the children and young people. Over time further selection processes will take place where up to 30 per cent of each cohort may be placed looked after outside their homes for shorter or longer periods of time. Often the looked-after children will have been exposed to more risk factors and themselves be more troubled than those remaining at home.

In addition young adults with child welfare experiences will usually have grown up in families where different marginalization processes are heavily involved. Their parents usually have a lower educational attainment than usual in today's society, and consequently face more obstacles when it comes to achieving stable employment. This again increases the probability of more continuous dependence on transfers from the social services. These problems are then aggravated by an increased risk of various health problems as well as higher mortality rates.

How the young adults fare as grown-ups will, then, depend on their situation before they came into contact with the child welfare services, the conditions they have been offered after this, particularly in the case of out-of-home placement, the after-care services they have received and last, but not least, how they have comprehended and related to their life situation while growing up.

The report concludes with a series of suggestions about further research, pertaining to further longitudinal analyses of the child welfare sample as well as in-depth analyses of more specific issues of importance.

Referanser

- Aanerud, R., Holmseth, S., & Johansson, A. M. (2013). «Ungdom og unge voksnes utdanning», i T. Sandnes (Ed.), *Ungdoms levekår* (pp. 295 s. : fig., tab.). Oslo: SSB.
- Aas, A. K. (2009). «Med en for innenfor?», i G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (red.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Allertsen, L.M. og T. Kalve (2006). *Innvandrerbarn i barnevernet 2004*. Rapporter 2006/19. Statistisk sentralbyrå.
- Amato, P. (2001). *The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation*. *Marriage and Child Wellbeing*, 15, 75-96.
- Anda, R., Felitti, V., Bremner, J., Whitfield, C., Perry, B., Dube, S. & Giles, W. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. A convergence of evidence from neurobiology and epidemiology. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*. 2006 Apr;256(3):174-86. Epub 2005 Nov 29.
- Andersen, D., M. Dam Mortensøn, A. Sejer Perthou og M. N. Neerbeck (2008). *Anbragte børns undervisning: sammenfatning af tre delrapporter*. København: SFI, rapport 08:26.
- Andersen, P. L. (2009). *Sosial ulikhet i enhetsskolen. Betydningen av klasse og kulturell kapital for skoleprestasjoner*. (Masteroppgave i sosiologi Masteroppgave), Universitetet i Oslo, Oslo. Retrieved from <http://www.duo.uio.no/publ/iss/2009/92221/andersen.pdf>
- Andersen, P. L., & Hansen, M. N. (2012). *Class and Cultural Capital—The Case of Class Inequality in Educational Performance*. *European Sociological Review*, 28(5), 607-621. doi: 10.1093/esr/jcr029
- Backe-Hansen, E., E. Bakketeig, H. Gautun og A. B. Grønningsæter (2011). *Institusjonsplassering siste utvei? En evaluering av betydningen av forvaltningsreformen av 2004 for institusjonstilbudet*. Oslo: NOVA, rapport 21/2011. Oslo.
- Backe-Hansen, E. T. Havik og A.B. Grønningsæter (red.)(2013). *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram*. NOVA, rapport 16/2013. Oslo.
- Backe-Hansen, E., Ø. Christiansen og T. Havik (2013). *Utsiktet flytting fra fosterhjem*. Oslo: NOVA, NOVA-notat 02/2013. Oslo

- Backe-Hansen, E., Walhov, K. B. og Huang, L. (2014). *Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner. En litteratursammenstilling*. Oslo: NOVA, rapport nr. xx/2014.
- Bäckman, O., Jakobsen, V., Lorentzen, T., Österbacka, E., & Dahl, E. (2011). *Dropping out in Scandinavia Social Exclusion and Labour Market Attachment among Upper Secondary School Dropouts in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. Arbetsrapport. from http://ideas.repec.org/p/hhs/ifswps/2011_008.html
- Bakken, F. (2009). Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet i Norge. *Arbeid og velferd*, 4.
- Bakken, A. (2010). *Prestasjonsforskjeller i kunnskapsløftets første år – kjønn, minoritetsstatus og foreldres utdanning*. NOVA, rapport nr. 09/2010. Oslo.
- Bakken, A., & Sletten, M. A. (2000). Innvandrerdoms planer om høyere utdanning – realistiske forventninger eller uoppnåelige aspirasjoner? *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 2000(1), 27-36.
- Bakken, A., Borg, E., Hegna, K., & Backe-Hansen, E. (2008). *Er det skolens skyld?: en kunnskapsoversikt om skolens bidrag til kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bakken, A. og K. Danielsen (2011). *Gode skoler - gode for alle? En casestudie av prestasjonsforskjeller på seks ungdomsskoler*. NOVA, rapport nr. 10/2011. Oslo.
- Bakken, A. og J.I. Elstad (2012). *Fremgangsrrike skoler under Kunnskapsløftet*. NOVA, notat nr.10/2012. Oslo.
- Bakketeig, E. og E. Backe-Hansen (red.)(2008). *Forskningsskunnskap om ettervernet*. Oslo: NOVA, rapport 17/2008. Oslo.
- Berlin, M., Vinnerljung, B., and Hjern, A. (2011). School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children and Youth Services Review*, 33(12):2489-2497.
- Berridge, D. (2007). *Theory and explanation in child welfare: education and looked-after children*. *Child og Family Social Work*, 12(1), 1-10. doi: DOI 10.1111/j.1365-2206.2006.00446.x
- Bhuller, M. S., & Brandsås, E. E. (2013). *Fattigdomsdynamikk blant innvandrere: en empirisk analyse for perioden 1993-2011* (Vol. 40/2013). Oslo: SSB.
- Birkelund, G. E., & Petersen, T. (2003). Det norske likestillingsparadokset. Kjønn og arbeid i velferdssamfunnet. In I. Frønes & L. Kjølørød (Eds.), *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Birkelund, G. E., & Mastekaasa, A. (2009). Innledning. In G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (Eds.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

- Bjørkeng, B., & Dzamarija, M. T. (2011). *Fullføring av videregående opplæring: gjennomstrømning blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre* (Vol. 2011/45). Oslo: SSB.
- Björkenstam, C. et al. (2010). School grades, parental education and suicide – a national register-based cohort study. *J Epidemiol Community Health*. doi:10.1136/jech.2010.117226
- Blau, P. M., Duncan, O. D., & Tyree, A. (1967). *The American occupational structure*. New York: John Wiley & Sons.
- Boden, J.M., J.L. Horwood og D.M. Fergusson (2007) *Exposure to childhood sexual and physical abuse and subsequent educational achievement outcomes*. Child Abuse og Neglect.
- Bogen, H. og M. Nadim (2009). *Et flerkulturelt ettervern? Ungdom med innvandrerbakgrunn i barnevernets ettervern*. Oslo: Fafo-rapport 2009:05.
- Borge, A. I. Helmen (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Brage, S. og O. Thune (2008). Medisinske årsaker til uføreytelser blant unge 1977-2006. *Arbeid og velferd*, 3, 28-36.
- Brage, S. og O. Thune (2009). Medisinske årsaker til uførhet i alderen 25–39 år. *Arbeid og velferd*, 1, 43–49.
- Brage, S., T. Bragstad, J. Furuberg, I.C. Kann og S. Myklebø (2013). «Unge i kontakt med NAV- NAVs betydning og rolle», i T. Hammer og C. Hyggen (red.). *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s.196-225.
- Bratberg, E., Anti Nilsen, Ø., & Vaage, K. (2005). *Intergenerational Earnings Mobility in Norway: Levels and Trends**. *Scandinavian Journal of Economics*, 107(3), 419-435. doi: 10.1111/j.1467-9442.2005.00416.x
- Brekke, I., & Mastekaasa, A. (2009). Innvandrernes og innvandreretterkommernes arbeidsinntekter. In G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (red.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Buchanan, A. og Flouri, E. (2001). *Recovery after age 7 from externalising behaviour problems: the role of risk and protective clusters*. *Children and Youth Services Review* 23(12):899-914.
- Bufdir (2013). *Flyttinger i statlig barnevern*. Oslo: Rapport 2013. Tilgjengelig på http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Om%20oss/%C3%85rsmelding/2012/Vedlegg12_Rapport_om_flyttinger.pdf.

- Bø, T. P., Vigran, Å., & Vrålstad, S. (2013). «Arbeid og arbeidsmiljø for ungdom og unge voksne», i T. Sandnes (Ed.), *Ungdoms levekår* (pp. 295 s. : fig., tab.). Oslo: SSB.
- Christiansen, Ø., T. Havik og N. Anderssen (2010). *Arranging stability for children in long-term out-of-home care. Children and Youth Services Review*, 32, 913-921.
- Christoffersen, M.N. (1999). *Risikofaktorer i barndommen. - En forløbsundersøgelse med særligt henblik på forældres psykiske sygdomme*. København, Socialforskningsinstituttet - SFI.
- Christoffersen, M.N., H.D. Poulsen og A. Nielse (2003). *Attempted suicide among young people: risk factors in a prospective register based study of Danish children born in 1966*. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 108, 350-358.
- Clausen, S.E. (1997). Longitudinelle studier av barnevernbarn. Barnevernboka 1997/98. Årbok for barnevernet. J. Veland. Stavanger, Senter for atferdsforskning. Høgskolen i Stavanger: 166-169.
- Clausen, S.E. (1998). "Klientkarrierer i barnevernet 1990-1993." *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 35: 115-123.
- Clausen, S.E. (2000). Barnevern i Norge 1990-1997. En longitudinell studie basert på registerdata. Oslo, NIBR.
- Clausen, S.E. (2003). Plasseringer utenfor hjemmet på 1990-tallet. I . Backe-Hansen (red.). *Barn utenfor hjemmet. Plassering i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 203-221.
- Clausen, S.E. (2004). Har barn som mishandles større risiko for å bli kriminelle? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 41, 971-978.
- Clausen, S.E. og Backe-Hansen, E. (2008). «Ettervern og barnevernsstatistikk», i Bakketeig, E. og E. Backe-Hansen (red.) *Forskningkunnskap om ettervern*. NOVA, rapport 17/2008. Oslo.
- Clausen, S.E. og L.B. Kristofersen (2003). Registrert omsorgsvikt fra 1993 til 2000. Barnevernboka 2003. J. Veland. Stavanger, Høgskolen i Stavanger. Senter for atferdsforskning: 145-150.
- Clausen, S.E. og L.B. Kristofersen (2008a). "Barnevern 1990–2011: En longitudinell studie av registerdata." *Norges Barnevern* 85, nr. 3: 39-45.
- Clausen, S.E. og L.B. Kristofersen (2008b). *Barnevernsklinter i Norge 1990-2005. En longitudinell studie*. NOVA. Rapport nr. 03/2008. Oslo
- Clausen, S.E. og Valset, K. (2012). Spedbarn og småbarn med tiltak fra barnevernet 1995–2008: Utbredelse av omsorgsvikt og risikofaktorer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. 2012 Vol. 49.(7) s. 642-648.

- Courtney, M. E. & D. H. Heuring (2005). The transition to adulthood for youth «ageing out» of the foster care system. I D. W. Osgood, E. M. Foster, C. Flanagan & G. R. Ruth (eds). *On your own without a net. The transition to adulthood for vulnerable populations*. Chicao, IL: The University of Chicago Press, pp. 27-67.
- Courtney, M. E., Hook, J. L. & Lee, J. S. (2012). Distinct subgroups of former foster youth during adulthood: Implications for policy and practice. *Child Care in Practice*, 18, 409-418.
- Daugstad, G. (red.)(2008). *Innvandring og innvandrere 2008*. Statistiske analyser 103. Statistisk sentralbyrå.
- DiPrete, T.A. og J.L. Jennings (2012). Social and behavioral skills and the gender gap in early educational achievement. *Social Science Research*, vol. 41 (1): Pages 1-15.
- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: health, well-being and outcomes. *Child and Family Social Work*, 13, 207-217.
- Dong, M. et al. (2004). The interrelatedness of multiple forms of childhood abuse, neglect, and household dysfunction. *Child Abuse and Neglect*, 27(7): Pages 771-784.
- Drange, I. (2009). Sysselsatt eller tilsidesatt? In G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (Eds.), *Integret? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Dzamarija, M.T. (red.)(2010). Barn og unge med innvandrerforeldre – demografi, utdanning, inntekt og arbeidsmarked. Rapporter 2010/12. Statistisk sentralbyrå.
- Dæhlen, M. (2013). Child welfare clients' first step away from higher education. The influence of school performances, educational aspirations and background factors on choosing the vocational track after compulsory school. *Nordic Social Work Research*. doi: 10.1080/2156857X.2013.779933
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels forlag.
- Egelund, T. og K. Vitus (2007). *Sammenbrud i anbringelser af unge: risikofaktorer hos unge, forældre, anbringelsessteder og i sagsbehandlingen*. København: SFI – Det nationale Forskningscenter for Velfærd, 07:24.
- Egelund, T., og Hæstbek, A.-D. (2007). Små børn anbragt uden for hjemmet. *Nordisk Sosialt Arbeid*, (127), 120-133.
- Egelund, T., P. Skovbo Christensen, T. Bøcker Jakobsen, T. G. Jensen og R.F. Olsen (2009). *Anbragte børn og unge. En forskningsoversigt*. København:SFI, rapport nr. 24/2009.

- Ellingsen, J. (2012). Utviklingen i uførepensjon, 31. desember 2011. In N. A.-o. v. s. f. statistikk (Ed.), *Notat*. Oslo: NAV Arbeids- og velferdsdirektoratet /seksjon for statistikk.
- Epland, J., Kiel, E. S., & Strøm, F. (2013). «Inntekt og marginalisering», i T. Sandnes (red.), *Ungdoms levekår* (pp. 295 s. : fig., tab.). Oslo: SSB.
- Evensen, Ø. (2009). «Høyt utdannede innvandrere møter møte med arbeidsmarkedet», i G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (red.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Falch og Nyhus (2010) Betydning av fullført videregående utdanning for sysselsetting og inaktivitet blant unge voksne. *Søkelys på arbeidslivet* 28(4).285 – 301.
- Falch, T., & Nyhus, O. H. (2009). *Videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne innvandrere* (Vol. nr. 04/10). Trondheim: Senter for økonomisk forskning.
- Falch, T., Strøm, B., & Johansen, A. B. (2009). *Kostnader av frafall i videregående opplæring*. Trondheim: Senter for økonomisk forskning AS.
- Fekjær, S. B., & Birkelund, G. E. (2009). «Finnes Ghettskolen? Betydningen av andel elever med innvandrerbakgrunn for elevenes prestasjoner på videregående», i G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (red.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Fekjær, S. N., & Birkelund, G. E. (2007). *Does the Ethnic Composition of Upper Secondary Schools Influence Educational Achievement and Attainment? A Multilevel Analysis of the Norwegian Case*. *Eur Sociol Rev*, 23(3), 309-323. doi: 10.1093/esr/jcm003
- Finkelhor, D. (2007). "Developmental Victimology: The Comprehensive Study of Childhood Victimization", i R.C. Davis, A.J. Lurigio, og Herman, S. (red.), *Victims of Crime*. 3rd ed :9-34.
- Furlong, A., F. Cartmel, A. Biggart, H. Sweeting & P. West (2003). *Youth transitions: Patterns of vulnerability and processes of social inclusion*. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
- Furlong, A. & F. Cartmel (2007). *Young people and social change. New perspectives*. Maidenhead: McGraw Hill/Open University.
- Gilligan, R. (1998). The importance of schools and teacher in child welfare. *Child og Family Social Work* (3), 13-25.
- Gilligan, R. (2007). Adversity, Resilience and the Educational Progress of Young People in Public Care. *Emotional and Behavioural Difficulties*. Vol. 12(2): pages 135-145. DOI:10.1080/13632750701315631

- Goldthorpe, J. H. (1996). Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment. *The British Journal of Sociology*, 47(3), 481-505.
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Grindland, M. V. (2009). «Minoritetslevers frafall fra videregående opplæring», i G. E. Birkelund & A. Mastekaasa (Eds.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Gundersen F. (1999). *Statistikk over etterforskede lovbrudd. Dokumentasjon*. SSB 1999/52.
- Halleröd, B. (2011). What do Children Know About Their Futures: Do Children's Expectations Predict Outcomes in Middle Age? *Social Forces*, vol 90(1): Pages 65-83.
- Halpern, D. (1997) Sex differences in intelligence: Implications for education. *American Psychologist*, Vol 52(10), Oct 1997, 1091-1102. doi: 10.1037/0003-066X.52.10.1091
- Halvorsen, B., O.J. Hansen og J. Tägtström (2012). *Unge på kanten. Om inkludering av utsatte ungdommer*. Nord 2012:005 (<http://www.norden.org/sv/publikationer/publikationer/2012-005>).
- Hansen, M. N. (2009). Change in intergenerational economic mobility in Norway: conventional versus joint classifications of economic origin. *Journal of Economic Inequality*, Advance access. <http://springerlink.com/content/32755v1349622406/fulltext.pdf>.
- Hansen, M. N., & Mastekaasa, A. (2006). *Social Origins and Academic Performance at University*. *Eur Sociol Rev*, 22(3), 277-291. doi: 10.1093/esr/jci057
- Hansen, M. N., & Wiborg, Ø. N. (2010). «Klassereisen - mer vanlig i dag?», i K. Dahlgren & J. Ljunggren (Eds.), *Klassebilder* (pp. 197-212). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, O.E., A. Hetland og Ø. Sivertstøl (2013). *FD-Trygd. Dokumentasjonsrapport. Demografi revidert. 1992-2010*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, Notater 44/2013. Tilgjengelig på http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/146800?_ts=14223095b08.
- Harker, R. M., Dobel-Ober, D., Lawrence, J., Berridge, D., Sinclear, R., og (2003). Who takes care of education? Looked after children's perception of support for educational progress. *Child og Family Social Work* (8), 11.
- Harsløf, I., & Malmberg-Heimonen, I. (2013). «Tiltak mot marginalisering i livsfasen fra ungdom til voksen», i C. Hyggen & T. Hammer (red.), *Ung voksen*

- og utenfor: mestring og marginalitet på vei til voksenliv (pp. 239 s. : ill.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Haugli, T. (2008). «Hensynet til barnets beste», i Høstmælingen, N., E.S. Kjørholt, og K. Sandberg (red.) *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Havik, T. (2003). "Barnevernsbarna i skolen - hvordan har de det egentlig?", i Backe-Hansen, E. (red.) *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*. Gyldendal forlag.
- Havik, T. og Skilbred, D. (2011) *Barn og unge som bor i fosterhjem - mestring og trivsel i skolen*. Norges Barnevern, nr. 3
- Havik, T., R. Jakobsen, M. Hjelmås og M. Johansson (2012). Plasseringer i beredskapshjem. Hvor lenge varer de – og hvorfor? *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 89, 250-265.
- Helgeland, I.M. (2007). *Unge med atferdsvansker blir voksne. Hvordan kommer de inn i et positivt spor?* Unipub forlag.
- Hellevik, T. (2005). *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge*. Oslo: NOVA, rapport nr. 22/2005. Avhandling til graden Dr. polit.
- Henningsen, M. og T. Kornstad (2010). *Kvalitetsforskjeller i barnevernets arbeid*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, Rapporter 4/2010. Tilgjengelig på http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_201004/rapp_201004.pdf
- Hjern, A., B. Vinnerljung og F. Lindblad (2004). Avoidable mortality among child welfare recipients and intercountry adoptees: a national cohort study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 58, 412-417.
- Hjern A, Berg L, Rostila M & Vinnerljung B (2014). Barn som anhöriga: hur går det i skolan? Stockholms Universitet/KI: CHESS
- Hjort, J. L. og E. Backe-Hansen (2008). «Forskningsstatus», i E. Bakketeig og E. Backe-Hansen (red). *Forskningkunnskap om ettervernet*. Oslo: NOVA, rapport nr. 17/2008.
- Holm-Hansen, J., T. Haaland og T. Myrvold (2007). *Flerkulturelt barnevern. En kunnskapsoversikt*. NIBR-rapport 2007:10.
- Hyggen, C. (2009). Unge arbeidsuføre - livsløp og risiko. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(2), 80-93.
- Hyggen, C., & Gjerustad, C. (2013). «Knuste drømmer? Aspirasjoner, yrkeskarriere og mental helse fra ung til voksen», i C. Hyggen & T. Hammer (red.), *Ung voksen og utenfor: mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (pp. 239 s. : ill.). Oslo: Gyldendal akademisk.

- Hyggen, C., & Hammer, T. (red.) (2013). *Ung voksen og utenfor: mestring og marginalitet på vei til voksenliv*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Irigaray, T.Q. et al. (2013). *Child maltreatment and cognitive functioning: a systematic review*. *Psicol. Reflex. Crit.*, vol 26(2): <http://dx.doi.org/10.1590/S0102-79722013000200018>
- Iversen, A. C., Hetland, H., Havik, T., og Stormark, K. M. (2010). *Learning difficulties and academic competence among children in contact with the child welfare system*. *Child og Family Social Work*, 15(3), 307-314. doi: DOI 10.1111/j.1365-2206.2009.00672.x
- Jablonska, B. et al. (2009). School performance and hospital admissions due to self-inflicted injury: a Swedish national cohort study. *Int J Epidemiol*, issue 38: pages 1334-1341.
- Jackson, S. (2006). The education of children in care. *The Psychologist*, vol 19: pages 90–93.
- Jensberg, H., Mandal, R., & Solheim, E. (2012). *Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet 1990-2010. Kontinuitet eller endring?* Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn, avd. Helse.
- Johannessen, A, P.A. Tufte, og L. Christoffersen (2011). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt forlag, 4 utg.
- Kalve, T. og T. Dyrhaug (2011). *Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet 2009*. Rapporter 2011/39. Statistisk sentralbyrå.
- Kirkeberg, M. I. og G. Dahl (1997). *Opplysninger om inntekt, formue og skatt i forløpsdatabasen Trygd-fobhistorie. Tilrådinger fra et utvalg*. SSB 1997/56.
- Kojan, B. H. (2013). Hvordan kan et strukturelt perspektiv med fokus på begreper som klasse og levekår påvirke barneverntjenestens praksis? I E. Marthinsen og W. Lichtwarck (red.), *Det nye barnevernet*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 70-86.
- Kojan, B.H. og H. Fauske (2011) Et klasseperspektiv på barnevernets familier. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2, 95-107.
- Kristofersen, L.B. (2003). «Barn og unge i fosterhjem og institusjoner i 1990-årene: Hvorfor avsluttes tiltakene?», i E. Backe-Hansen (red.). *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 222-241.
- Kristofersen, L.B. (2005). *Barnevernbarnas helse. Uførhet og dødelighet i perioden 1990-2002*. Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning. NIBR-rapport 2005:12.
- Kristofersen, L.B. (2009). *Barnevern og ettervern. Hjelpetiltak for 16–22-åringer og levekår*. NOVA-rapport 10/2009. Oslo.

- Kristofersen, L.B., S.E. Clausen and W. Jonassen (1996). *Barnevernskarrierer 1990-1993. Barnevernbarn i perioden 1990-1993. Analyse av statistikk og barnevernkarrierer*. Oslo, Norsk institutt for by- og regionforskning. NIBR-rapport 1996:22: 62-71.
- Kristofersen, L.B. and S.E. Clausen (2008). *Barnevern og sosialhjelp*. NOVA-notat 03/2008. Oslo.
- Kristofersen, L.B. og S. Sverdrup (2013). «Følger av oppvekst med rus og psykiske helseproblemer i familien», i T. Hammer og C. Hyggen (red). *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 110-128.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). *Mer om gjennomføring*. Retrieved 28.januar, 2014, from <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/kampanjer/ny-giv/om-frafall/mer-om-frafall.html?id=593945>
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: class, race, and family life*. Berkeley: University of California Press.
- Lauglo, J. (2008). Familiestruktur og skoleprestasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2008(8(1)), 3–29.
- Leirvik, M. S. (2010). «For mors skyld» utdanning, takknemlighet og status blant unge med pakistansk og indisk bakgrunn. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 10(1), 23-47.
- Leiter, J. og Johnson, M. (1994). Child maltreatment and school performance. *American Journal of Education*, Vol 2, 2, 154-189.
- Lerch, V. og M. Stein (eds.). (2010). Ageing out of care: From care to adulthood in European and Central Asian societies. *SOS Children's Villages International*. Tilgjengelig på: <http://www.york.ac.uk/inst/spru/pubs/pdf/ageing.pdf>.
- Lunde, E. S. (2013). «Ungdom og unge voksnes helse», i T. Sandnes (Ed.), *Ungdoms levekår* (pp. 295 s. : fig., tab.). Oslo: SSB.
- Lyng, S. (2004). *Være eller lære? Om elevroller, identiteter og læring i ungdomsskolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Marthinsen, E., G. Clifford, H. Fauske, W. Lichtwarck og B.H. Kojan (2013). «Nytt innblikk i norsk barnevern – hva forteller dataene fra Det nye barnevernet?», i Marthinsen, E. og W. Lichtwarck (red.) *Det nye barnevernet*. Universitetsforlaget.
- Marthinsen, E., W. Lichtwarck, H. Fauske & G. Clifford (2013). Hva mener vi med Det nye barnevernet? I I E. Marthinsen og W. Lichtwarck (red.), *Det nye barnevernet*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 13-35.

- Mascherini, M., Salvatore, L., Meierkord, A., & Jungblut, J.-M. (2012). *NEETs: Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Dublin: Eurofound. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Midtbøen, A. H. (2013). The Invisible Second Generation? Statistical Discrimination and Immigrant Stereotypes in Employment Processes in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-19. doi: 10.1080/1369183X.2013.847784
- Midtbøen, A., & Rogstad, J. (2012). *Diskrimineringens omfang og årsaker: etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv* (Vol. 2012:1). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nilsen, Ø. A., Vaage, K., Aakvik, A., & Jacobsen, K. (2012). Intergenerational Earnings Mobility Revisited: Estimates Based on Lifetime Earnings*. *The Scandinavian Journal of Economics*, 114(1), 1-23. doi: 10.1111/j.1467-9442.2011.01672.x
- Nilsson, A. og F. Estrada (2009). *Criminality and life-chances. A longitudinal study of crime, childhood circumstances and living conditions up to age 48*. Stockholm University. Department of Criminology, report 03/2009. Stockholm.
- NOU 2008:6. *Kjønn og lønn: fakta, analyser og virkemidler for likelønn. Utredning fra en kommisjon oppnevnt ved kongelig resolusjon 16. juni 2006: avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet 21. februar 2008* (Vol. NOU 2008:6, pp. 307 s. : ill). Oslo: Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.
- Olsen, R.F., T. Egelund og M. Lausten (2011). *Tidligere anbragte som unge voksne*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. Rapport 11:35.
- Paul, K. I., & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 74(3), 264-282. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.001>
- Pedersen, S. I. (2006). *Innvandrere og inntekt*. Samfunnsspeilet 2006/4. Retrieved 29.januar, 2014, from <http://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/artikler-og-publikasjoner/innvandrere-og-inntekt>
- Reay, D. (2005). Doing the dirty work of social class? Mothers' work in support of their children's schooling. *The Sociological Review*, 53(s2), 104-116.
- Reay, D., Crozier, G., & Clayton, J. (2009). 'Strangers in Paradise'? *Sociology*, 43(6), 1103-1121. doi: 10.1177/0038038509345700
- Saasen, R. og T. Løkholt (2010). Andre tiltak – de skjulte tiltakene. *Tidsskriftet Norges barnevern* 03/2010.
- Sandnes, T. (2013). *Ungdoms levekår*. Oslo: SSB.

- Seeberg, M.-L., A. Winsvold, S. Sverdrup (2013). *Skoleresultater og utdannings-situasjon for barn i barnevernet. En kunnskapsoversikt*. Oslo: NOVA, notat nr. 4/13.
- Sigle-Rushton, W., Lyngstad, T. H., Kravdal, Ø., & Andersen, P. L. (accepted 2013). *Proceed with Caution? Parents' union dissolution and children's educational achievements*. *Journal of Marriage and the Family*.
- Sletten, M. A., & Hyggen, C. (2013). *Ungdom, frafall og marginalisering: temanotat*. Oslo: Norges forskningsråd.
- SSB. (2013a). Arbeidskraftundersøkelsen, 3. kvartal 2013. from <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/aku/kvartal/2013-10-30?fane=tabell&sort=nummer&tabell=145928>
- SSB. (2013b). Arbeidsledighet blant innvandrere, registerbasert, 3. kvartal 2013. Retrieved 29.januar, 2014, from <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvarbl>
- SSB. (2013c). Karakterer ved avsluttet grunnskole, 2013. Retrieved 28.januar, 2014, from <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/kargrs/aar/2013-11-06?fane=tabell&sort=nummer&tabell=146124>
- Stang, E.G. (2007). *Det er barnets sak: barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stein, M. (2004). *What works for young people leaving care?* Ilford: Barnardo's.
- Stein, M. (2005). Resilience and uyoung people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 273-279.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 273-279.
- Stein, M.(2012). *Young people leaving care. pathways to adulthood*. London: Jessica Kingsley.
- Stein, M. & E. M. Munro (2008). (eds). *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stone, S. (2007). Child maltreatment, out-of-home placement and academic vulnerability: A fifteen-year review of evidence and future directions. *Children and Youth Services Review, 29*(2), 139-161. doi: DOI 10.1016/j.childyouth.2006.05.001
- Storvik, A. E. (2002). *Topplerderrekruttering i staten: betydningen av kvalifikasjoner, nettverk og kjønn* (Vol. 2002:5). Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Strand, A. H. og A. B. Grønningsæter (2013). «Forsterkede fosterhjem», i E. Backe-Hansen, T. Havik og A. B. Grønningsæter (red.) *Fosterhjem for barns behov*. NOVA, rapport 16/2013. Oslo

- Støren, L. A. (2013). «Lav kompetanse og 'fanget' i velferdssystemet - rammer det særlig innvandrere?», i C. Hyggen & T. Hammer (red.), *Ung voksen og utenfor: mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (pp. 239 s. : ill.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Størksen, I., Røysamb, E., Gjessing, H.K., Moum, T. og Tambs, K. (2007). Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: A Norwegian study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48, 467-476.
- Vangen, T. (2007). *Nasjonalutdanningsdatabase NUDB. Dokumentasjonsrapport. Datavarehus for utdanningsdata, 1970-2006*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, Notater 54/2007. Tilgjengelig på http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/notat_200754/notat_200754.pdf
- Velleman, R. og Orford, J. (1999). *Risk and resilience - adults who were the children of problem drinkers*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Vellman, R. og Templeton, L. (2007). Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment* 13:79-89.
- Vinnerljung, B. (1995). Mortalitet bland fosterbarn som placerats före tonåren. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1, 60-72.
- Vinnerljung, B. (1996). *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Lunds Universitet. Doktoravhandling.
- Vinnerljung, B. & M. Ribe (2001). Mortality after care among young adult foster children in Sweden. *International Journal of Social Welfare*, 10, 164-173.
- Vinnerljung, B., M. Öman og T. Gunnarson (2005). Educational attainments of former child welfare clients – a Swedish cohort study. *International Journal of Social Welfare*, 14, 265-276.
- Vinnerljung, B., Hjern, A. & Lindblad, F. (2006). Suicide attempts and severe psychiatric comorbidity among former child welfare clients – a Swedish national cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 723-733.
- Vinnerljung, B. & Sallnäs, M. (2008). Into adulthood: A follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work*, 13, 144-155.
- Vinnerljung, B., Berlin M. og Hjern A. (2010). "Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn", i Socialstyrelsen *Social Rapport 2010*, kap 7, s 227-266. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Vollset, SE, GS. Tell, DS. Thelle, S. Tretli, A. Tverdal, og L. Vatten (2012). *Dødelighet og dødsårsaker i Norge gjennom 60 år – 1951-2010*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt. Rapport 2012:4. <http://www.fhi.no/dokumenter/8c0970072c.pdf>

- Wade, J. & Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 199-208.
- Ward, H. (2009). Patterns of instability: moves within the English care system: their reasons, contexts and consequences. *Child and Youth Services Review, 31*, 1113-1118.
- Wiborg, Ø. N., & Hansen, M. N. (2009). Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *Eur Sociol Rev, 25*(3), 379-394. doi: 10.1093/esr/jcn055
- Wiborg, Ø. N., & Møberg, R. J. (2010). Social origin and the risks of disadvantage in Denmark and Norway: the early life course of young adults. *Work, Employment & Society, 24*(1), 105-125. doi: 10.1177/0950017009353656
- Wiik, K. A. (2013). «Får de kone og barn?», i C. Hyggen & T. Hammer (Eds.), *Ung voksen og utenfor: mestring og marginalitet på vei til voksenliv* (pp. 239 s. : ill.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Willis, P. E. (1977). *Learning to labor: how working class kids get working class jobs*. New York: Columbia University Press.
- Yates, S. og M. Payne (2006). Not som NEET? A Critique of the Use of 'NEET' in Setting Targets for Interventions with Young People. *Journal of Youth Studies 9*(3): 329-344.
- Zewdu, A.M. (2010). Health-related benefits among children in the child welfare system: prevalence and determinants of basic and/or attendance benefits. *Norsk Epidemiologi, 20*, 77-84.
- Øverbye, E., & Hammer, T. (2006). «Strategier for et inkluderende arbeidsliv», i T. Hammer & E. Øverbye (red.), *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Øyen, L., G. Clifford, og A. Gustavsen (2010). *Tiltaksprofil og tiltaksutvikling i kommunalt barnevern*. NF-notat 1005/2010.